

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Савремени безбедносни изазови,
ризици и претње у
Републици Србији

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

The Policy of National Security

Издавач

Институт за политичке студије

Адреса: Добрињска 11, Београд

www.ips.ac.rs

Телефон: 011/3349 203; 011/3349 204; 011/3349 205

Имејл адреса: pnb@ips.ac.rs

За издавача

др Миша Стојадиновић, научни саветник, Институт за политичке студије, Београд, Србија

ISSN 2334-959X УДК 351.862/863(497.11)

Vol. 26 Број 1/2024.

Часопис излази два пута годишње.

Главни и одговорни уредник

др Марија Ђорић, виши научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд, Србија

Редакција часописа

др Љубиша Деспотовић, научни саветник, Институт за политичке студије, Београд, Србија

др Дејана Вукасовић, научни саветник, Институт друштвених наука, Београд, Србија

др Драгана Коларић, редовни професор,

Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд, Србија

др Владан Петров, редовни професор, Универзитет у Београду, Правни факултет, Србија

dr. Eugen Strautiu, full professor, Lucian Blaga University of Sibiu,

Faculty of Social Sciences and Humanities, Romania

др Дејан Антић, ванредни професор, Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Србија

dr Markéta Kosmanová, lecturer,

Charles University Prague, Faculty of Social Sciences, Czech Republic

др Вања Глишин, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд, Србија

Савет часописа

др Сима Аврамовић, професор емеритус,

Универзитет у Београду, Правни факултет, Србија

др Миле Бјелајац, научни саветник, Институт за новију историју Србије, Београд, Србија

др Радован Радиновић, професор,

Универзитет одбране, Институт за стратегијска истраживања, Београд, Србија

др Дарко Танасковић, редовни професор,

Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Србија

др Миленко Целеговић, редовни професор,

Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Србија

др Горан Магић, ванредни професор,

Факултет за пословне студије и право, Београд, Србија.

dr. Věra Stojarová, associate professor,

Faculty of Social Studies, Masaryk University in Brno, Czech Republic

dr. Bojan Dobovšek, full professor,

University of Maribor, Faculty of Criminal Justice and Security, Slovenia

dr. Snežana Nikodinovska-Stefanovska, full professor, University "St Kliment Ohridski"

– Bitola, Faculty of Security Skopje, North Macedonia

dr. Marius Vacarelu, professor, National University of Political Studies and Public

Administration, Bucharest, Romania

dr. Neszmélyi György Iván, professor, Milton Friedman Doctoral School of Economics and

Management Sciences, Milton Friedman University, Budapest, Hungary

Секретари редакције

др Вања Глишин, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд, Србија

др Страхинја Обреновић, истраживач-сарадник,

Институт за политичке студије, Београд, Србија

Слог и штампа

Донат граф, Београд

Тираж

50

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештамповати, било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача. Оцене изнесене у чланцима лични су ставови њихових писаца и не изражавају мишљење нити уредништва, нити установа у којима су аутори запослени.

ПОЛИТИКА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

САДРЖАЈ

Уводник.....7-8

САВРЕМЕНИ БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВИ, РИЗИЦИ И ПРЕТЊЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Срђан Старчевић

ПОВРАТАК ОБАВЕЗНОГ СЛУЖЕЊА ВОЈНОГ РОКА
У ЕВРОПИ – ДРУШТВЕНИ ДЕТЕРМИНИЗАМ
И ПЕРСПЕКТИВЕ.....11-26

Зоран Милошевић, Миша Стојадиновић

ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ И НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ.....27-44

Милован Р. Суботић

ИРЕГУЛАРНЕ МИГРАЦИЈЕ КАО ИЗАЗОВ РЕГИОНАЛНОЈ
И НАЦИОНАЛНОЈ БЕЗБЕДНОСТИ.....45-68

Дарко Лукић

ВЕЛИЧИНА, ОБЛИК И ГРАНИЦЕ СРБИЈЕ
КАО БИТНИ ЧИНИОЦИ БЕЗБЕДНОСНИХ ИЗАЗОВА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....69-82

Игор Баршић

АСИМЕТРИЧНО УГРОЖАВАЊЕ БЕЗБЕДНОСТИ
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ – ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ЗА АНАЛИЗУ
ПРОБЛЕМА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ.....83-103

Зоран Обрадовић, Дејан Михајловић

ПОТЕНЦИЈАЛ АНТИХЕГЕМОНСКЕ КОАЛИЦИЈЕ.....105-120

Милица Топаловић, Љиљана Коларски

КАДА ДОМ ПОСТАНЕ БОЈИШТЕ – ФЕМИЦИД И
НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....121-142

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

Горан Д. Матић

ВЕЛЕИЗДАЈА У КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....145-164

Вукојица М. Живановић, Слободан М. Радојевић

ПОЛИТИКА ОДБРАНЕ ЗАСНОВАНА НА
КОНЦЕПТУ ТОТАЛНЕ ОДБРАНЕ.....165-188

ПРИКАЗИ

Јана Марковић

„КИНЕСКИ САН“ И ПОДМЛАЂИВАЊЕ КИНЕ
КАО ВЕЛИКЕ СИЛЕ.....191-197

THE POLICY OF NATIONAL SECURITY

TABLE OF CONTENTS

Foreword.....	7-8
MODERN SECURITY CHALLENGES, RISKS AND THREATS IN THE REPUBLIC OF SERBIA	
<i>Srđan Starčević</i> RETURN OF COMPULSORY MILITARY SERVICE IN EUROPE: SOCIAL DETERMINISM AND PERSPECTIVES.....	11-26
<i>Zoran Milošević, Miša Stojadinović</i> SOCIAL SCIENCES AND NATIONAL SECURITY.....	27-44
<i>Milovan R. Subotić</i> IRREGULAR MIGRATIONS AS A CHALLENGE TO REGIONAL AND NATIONAL SECURITY.....	45-68
<i>Darko Lukić</i> THE SIZE, SHAPE AND BORDERS OF SERBIA AS ESSENTIAL FACTORS IN THE SECURITY CHALLENGES OF THE REPUBLIC OF SERBIA.....	69-82
<i>Igor Barišić</i> ASYMMETRIC THREAT TO THE SECURITY OF THE REPUBLIC OF SERBIA: THEORETICAL FRAMEWORK FOR THE ANALYSIS OF PROBLEMS IN KOSOVO AND METOHIA.....	83-103
<i>Zoran Obradović, Dejan Mihajlović</i> THE POTENTIAL OF THE ANTI-HEGEMONIC COALITION.....	105-120
<i>Milica Topalović, Ljiljana Kolarski</i> WHEN THE HOME BECOME A BATTLEFIELD – FEMICIDE AND THE NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF SERBIA.....	121-142

STUDIES

Goran D. Matić

HIGH TREASON IN THE CRIMINAL LEGISLATION
OF THE REPUBLIC OF SERBIA.....145-164

Vukojica M. Živanović, Slobodan M. Radojević

DEFENSE POLICY BASED ON THE CONCEPT
OF TOTAL DEFENCE.....165-188

BOOK REVIEWS

Jana Marković

“THE CHINESE DREAM” AND THE REJUVENATION
OF CHINA AS A GREAT POWER.....191-197

УВОДНИК

Поштовани читаоци,

Пред вама је нови број научног часописа „Политика националне безбедности” који, по обичају, прати све актуелности које се тичу безбедносног контекста на националном, регионалном и глобалном нивоу. Овога пута се бавимо безбедносним изазовима, ризицима и претњама у Републици Србији, јер сматрамо да је тема не само актуелна, већ и стратешки веома битна за нашу државу која се налази у веома изазовним политичким околностима.

Радови у овом броју су, највећим делом, резултат веома успешног округлог стола који је наш Центар за проучавање безбедности, при Институту за политичке студије, организовао са Војном академијом и Институтом за стратегијска истраживања. Стога је и ово издање веома значајно јер читаоцима пружа један мултидисциплинаран приступ у оквиру анализе безбедносних изазова, ризика и претњи са којима се суочава Република Србија.

Имајући у виду ону познату парадигму „ако хоћеш мир, спремај се за рат”, као и чињеницу да се широм света потеже питање наоружања и обавезног служења војног рока, бавили смо се идејом повратка служења војног рока у Европи, друштвеним детерминизмом и перспективама. Поред тога, наши истраживачи су анализирали и веома сензитивну тему која се тиче корелације друштвених наука и националне безбедности. Ирегуларне миграције су још једна изузетно битна тема која представља изазов националној, али и регионалној безбедности, те смо оставили места и за ову врсту промишљања. Асиметрично угрожавање Републике Србије је елаборирано кроз теоријски оквир анализе проблема на Косову и Метохији, чиме су идентификоване методе и тактике које се примењују у асиметричном ратовању. Применом географских метода објашњене су величина, облик и границе Србије као битни чиниоци безбедносних изазова, чиме смо добили један нови приступ у анализи ових веома значајних феномена. Иако је национална безбедност у овом броју централна тема, осврнули смо се и на међународне трендове и актуелне релације у спољној политици кроз рад који

носи назив „Потенцијал антихегемонске коалиције”. Посебно смо задовољни што смо посветили део броја и родним питањима, насиљу у породици и фемициду као потенцијалној опасности која може веома негативно утицати на националну безбедност. Овакав иновативан приступ и отварање интригантних, а друштвено значајних тема је нешто чему ћемо тежити као научни часопис који има тенденцију да објасни одређене друштвене појаве, али и да их разуме и направи предикциону анализу, како би се радило на њиховој превенцији.

Овога пута смо одвојили места за интересантне огледе, студије и један приказ књиге. Посветили смо део простора феномену велеиздаје, са освртом на кривично законодавство у Републици Србији и политици одбране која се заснива на концепту тоталне одбране. На крају часописа имаћете прилике да прочитате и приказ књиге под називом „Хегемон који оклева: слојеви савремене безбедносне политике Кине”.

У нади да ћемо следећи број стварати у доброј друштвенополитичкој клими која иде на руку науци и тежи миру у савременом поларизованом свету, срдечно вас поздрављамо.

Главни и одговорни уредник,
Проф. др Марија Ђорић

**САВРЕМЕНИ БЕЗБЕДНОСНИ
ИЗАЗОВИ, РИЗИЦИ И ПРЕТЊЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ**

*Срђан Старчевић**

Универзитет одбране у Београду, Војна академија

ПОВРАТАК ОБАВЕЗНОГ СЛУЖЕЊА ВОЈНОГ РОКА У ЕВРОПИ – ДРУШТВЕНИ ДЕТЕРМИНИЗАМ И ПЕРСПЕКТИВЕ**

Сажетак

У периоду између 1995. и 2012. године, бројне европске државе суспендовале су обавезу служења војног рока, на којој су биле утемељене европске националне стајаће војске, од 19. до краја 20. века. Друга кримска криза, са обнављањем перцепције Русије као претње Западу, проузроковала је промену наратива о војном организовању у Европи и уписала у политичку агенду јавно изражавање бриге за ефикасност сопствене војске и способност одвраћања.

Предмет овог рада је анализа друштвених чињеница које отежавају доношење политичке одлуке о војном обавезивању европских друштава или отежавају процес враћања обавезног служења војног рока у европским државама. Циљ рада је да се укаже на друштвене детерминизме који истовремено обесхрабрују увођење обавезе служења војног рока у Европи и иду у прилог професионалној војсци као основном типу војног организовања

* Контакт: srdjan.starcevic@vs.rs. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5046-6058>

** Рад је написан у оквиру научноистраживачког пројекта Војне академије Универзитета одбране у Београду под називом „Вредносне оријентације и однос према традицији кадета Војне академије” који финансира Министарство одбране (ВА/ДХ/1/24-26), а основна замисао за рад изложена је на округлом столу „Савремени безбедносни изазови, ризици и претње у Републици Србији” који је организовао Институт за политичке студије, у сарадњи са Војном академијом и Институтом за стратегијска истраживања Универзитета одбране у Београду, 16. новембра 2023. године.

савремених европских друштава и приватним војним компанијама као њеним „подизвођачима” и помоћним војскама. Хипотеза која се доказује у раду је да су друштвене промене које су се одиграле крајем 20. и почетком 21. века обликовале савремена европска друштва са доминантним друштвеним вредностима које су у супротности са друштвеним вредностима које је традиционално подразумевала општа војна обавеза са обавезним служењем војног рока. За потребе рада коришћена је теорија флуидне модерности Зигмунта Баумана, допуњена теоријским разматрањима Ђованија Сарторија о друштву полагања права. У раду су коришћене хипотетичко-дедуктивна и историјско-компаративна метода.

На основу историјског искуства, мултиполарни свет биће свет војне конкуренције и може се очекивати да многе државе покушају да поново уведу обавезу служења војног рока. Државе које могу да убеду своје грађане да је опасност за слободу земље реална, увешће ову обавезу, с тим да ће то бити лакши облик обавезе од оног који је био на снази у прошлом веку. Оне државе које су обуставиле обавезу служења војног рока, па желе да је врате на снагу, а не убеду грађане у реалност претње, суочиће се са јасним негодовањем својих грађана.

Кључне речи: војна обавеза, служење војног рока, национална држава, глобализација, технолојизација, потрошачко друштво, професионална војска

УВОД

Мада је општа војна обавеза постојала и раније, обавеза служења војног рока и на њему заснована национална стајаћа војска производ су 19. века. Идејну основу и прву ратну праксу новог типа војске дала је Француска буржоаска револуција, одговарајући на опасност од инвазије 1792. и 1793. године и, нешто касније, Наполеон (Napoléon Bonaparte) претварајући револуционарну војску у Велику армију (Старчевић 2020, 208–211; Старчевић и Кајтез 2018, 780–781). Почетну полетност у војном обавезивању целог друштва током Француских револуционарних ратова (1792–1802) и Наполеонових ратова (1803–1815), после Бечког конгреса, заменило је оклевање држава да је задрже или по први пут уведу. Поред неповерења које су легитимисти могли имати у институцију националне стајаће

војске, пресудни аргумент против обавезног служења војног рока била је његова непопуларност. Наиме, општа војна обавеза са служењем војног рока у касарнама стајаће војске била је непопуларна у доминантно аграрним друштвима Европе 19. века, јер је одвајала радно активно мушко становништво од сеоских послова на дуже време (Ђукић 2019, 37). Једина држава која је из Наполеонових ратова изашла са националном стајаћом војском била је Пруска, којој је Шарнхорстова (*Gerhard Johann David von Scharnhorst*) војна реформа омогућила да поврати повређени понос и престиж после пораза из 1806. и да у Бечу 1815. буде једна од великих сила победница. Друге велике силе у Европи створиле су националне стајаће војске уводећи општу војну обавезу и служење војног рока након болних искустава пораза, као Аустроугарска (1868) и Француска (1872) или уз веће политичке реформе као Русија (1874) (Вуксановић–Анић 1993, 65). Србија је увела општу војну обавезу са служењем војног рока у сталном кадру 1883, док је Шведска то учинила тек 1901. године (Ђукић 2019, 43; Kaarkoski and Häkkinen 2022, 202). Међутим, 19. век је био „век буђења нација”, а са буђењем националне свести као платформе за политичко јединство грађана националних држава, обавезно служење војног рока не само да је широко прихваћено, него је војска, са својим касарнским редом, постала једна од институција за обликовање идентитета; грађанин националне државе испуњавао је своју дужност и доказивао сврху свог постојања деловањем у корист нације, њене војне моћи која се размењивала у монете економског раста и престижа у међународној политици (Bauman 2009, 58, 133; Старчевић 2022б, 75). Према Гиденсу (*Anthony Giddens*), управо су процеси индустријализације и буђења националне свести довели до економске, политичке и војне надмоћи западних друштава над остатком света (Gidens 2001, 46–53).

Одбацивање обавезе служења војног рока у европских државама, с изузетком Велике Британије у којој се то догодило раније, наступило је са униполарним моментом и либералном хегемонијом (Yale University 2017). Као аргументи у прилог преласка на професионалну војску навођени су: промена безбедносних претњи са одсуством оружаног сукоба великих размера, ослањање на савезништво, угледање на војску САД као узор, неподесност националне стајаће војске за учешће у мултинационалним операцијама и војним интервенцијама, нова технологија која захтева специјализоване стручњаке, ефикасност и економска оправданост професионалне

војске и застарелост, па и антимодерност обавезивања грађана да служе војни рок. Између 1995. и 2012. године бројне европске државе, од Португала до Летоније и од Белгије до Бугарске суспендовале су служење војног рока (Bove, Di Leo and Giani 2022, 7).

РАЗЛОЗИ ЗА ПОВРАТАК ОБАВЕЗЕ СЛУЖЕЊА ВОЈНОГ РОКА

Од Друге кримске кризе и обнављања перцепције Русије као претње Западу, почиње и промена наратива о војном организовању у Европи, са јавно исказаном бригом о способности европских држава за одбрану, пре свега због неуспеха попуне професионалних војски. У неутралним државама јавили су се гласови у прилог свеобухватне одбране ради одвраћања потенцијалног нападача од агресије. Обавезу служења војног рока поновно уводе Украјина, Литванија и Шведска, а дебате о томе воде се у многим другим државама, укључујући Немачку, Холандију и Србију (Кајтез и Старчевић 2023, 331–333). Имајући у виду да је реч о великој промени очекивања европских држава у погледу војног обавезивања сопствених друштава, очекивано је било да се у политичкој равни, као и у пољу друштвених наука, поведу озбиљне расправе и детаљно образложе разлози за повратак обавезе служења војног рока. Аргументи који су притом изнети могу да се, према критеријуму друштвене функције служења војног рока, класификују у три групе.

Прво, служење војног рока схвата се као услов за задовољење друштвене потребе за заштитом. Овој групи припадају аргументи које је, међу првима када је реч о војним институцијама, отворено изнео генералштаб оружаних снага Шведске, заговарајући повратак обавезе служења војног рока због немогућности попуне професионалне војске и промењеног безбедносног окружења у Европи (Kaarkoski and Häkkinen 2022, 202–203). У ширем смислу, аргументација се темељи на схватању да је једна од најважнијих функција државе заштита друштва, тј. задовољење друштвене потребе за заштитом. Држава је ову функцију, традиционално, испуњавала успостављањем, издржавањем, развојем и, по потреби, употребом војске, исте институције помоћу које је држава успостављала монопол легитимне физичке принуде и која је оличење њене тврде моћи. Војна моћ државе и друштво одувек су били повезани, јер је од бројности и богатства друштва често зависила војна моћ. Све војске које

су икада постојале биле су засноване или на личном ангажовању чланова друштва или на најамнини за коју су неки чланови друштва или странци били спремни да поднесу напор војног ангажовања. Крајем 20. и у првој деценији 21. века западна друштва су углавном прешла на овај други вид заснивања војски, полажући наде у професионалне војске и, тамо где оне нису биле довољне или их није било целисходно употребити, у приватне војне компаније. Од средине друге деценије 21. века наступа битна промена, пошто се показало да је тешко на основу најамнине у савременом друштву обезбедити значајну војну моћ (по мери постојећег сукоба у источној Европи). Поред тога, актуелизован је проблем контроле оружаних снага, нарочито приватних војних компанија (Stanar 2020). Сложеност и величину проблема контроле оружаних снага заснованих на најамнини вежементо је показала побуна Вагнер групе у јуну 2023. године. Због тога, повратак војног обавезивања друштва изгледа као једина преостала опција.

Другој групи аргумената припадају они који се заснивају на схватању војске као институције са наглашеном интегративном функцијом и функцијом политичке социјализације. На војску се гледа као на важну институцију за стварање националног идентитета и прихватање заједничких вредности, при чему обавезно служење војног рока представља истовремено временски период када и начин на који се ове функције остварују (Itsik 2020, 75; Urych and Matysaik 2022, 2). Ова група аргумената има значајну теоријску позадину. На пример, војска се, уз породицу, цркву и школу, сматра институцијом која је била важна за изградњу идентитета током чврсте модерности (Старчевић 2022, 75). На сличан начин третирана је и у књигама о моралу војске (Павловић 1909, 6–8). Међу њеним данашњим корифејима, сматра се да је обавеза служења војног рока била оно средство државе помоћу кога су младима преношене националне вредности (Bove, Di Leo and Gianì 2022, 1–2). Аргументација се, додуше, грана у два правца, у зависности од тога да ли се служење војног рока интерпретира у светлу републиканских врлина или традиционалних друштвених вредности. Она, ипак, има исту суштину, садржану у очекивању да ће служење војног рока подићи свест о заједници, припремити грађане да брину о јавном интересу и ојачати однос и поверење између грађана и државе.

Треће, служење војног рока посматра се као профана верзија обреда иницијације и наглашава се васпитна функција војне службе.

Војска је, у овом случају, не само школа националног поноса, него и васпитач који регруте учи личној одговорности у уобичајеним дневним обавезама одраслог човека. Прихватање ауторитета, рано устајање, намештање кревета, одржавање личне хигијене и хигијене простора у коме се борави, физичко вежбање и руковање оружјем, благовремено и потпуно извршавање поверених задатака и наређења, цењени су у овој групи аргумената у прилог поновном увођењу обавезног служења војног рока. Ипак, треба имати на уму да је ова аргументација значајно заступљена у широј јавности, али не и у оној научној.

Заговарање поновног оживљавања обавезе служења војног рока увек иде под руку са новим начинима на који ће ова обавеза бити испуњавана. Говори се о „модернизованој” обавези, битно различитој од „повратка на двадесетовековне политике и праксе” (Strand 2021, 6). Углавном је реч о знатно краћем временском периоду предвиђеном за регулисање обавезе служења војног рока и значајно бољим условима за живот и рад новопечених војника, а у земљама у којима је то пресудно важно и о родно неутралном приступу овом питању. Оправдано питање искрсава на овом месту: ако постоји реална опасност по слободу и територијални интегритет држава и/или жеља за задовољењем потребе за заштитом, политичком социјализацијом и интеграцијом или војничким васпитањем грађана на „стари опробани начин”, а решење се налази у војном обавезивању друштва, због чега се онда решење умекшава? Зашто су хваљени и пожељни само „меки” модели служења војног рока, попут скандинавског модела?

ДРУШТВО ПРОТИВ ОПШТЕ ВОЈНЕ ОБАВЕЗЕ

Упркос аргументима који јој иду прилог, постоје друштвене чињенице које отежавају поновно увођење обавезе служења војног рока. Прва чињеница је слабљење моћи националних држава, што је најбоље описао Зигмунт Бауман (Zygmunt Bauman) у сликовитом изразу „развод моћи и политике”, који је последица глобализације (Старчевић 2022б, 71). Глобализација је, у историјској изведби и по својим последицама, заслужила епитет „негативна”. У овом великом процесу, чију објективну компоненту чини техничко-технолошка подлога која је изменила, пре свега, комуникацију међу људима и наше поимање простора и времена, а субјективну

компоненту деловање „неолибералног крила глобалне елите моћи”, глобализовани су економија, комуникације, тероризам и криминал (Реџиљić 2005; Vauman 2010, 148). Створене су зјапеће друштвене неједнакости како на светском нивоу тако и унутар друштава, чак и оних најбогатијих (Реџиљić 2005, 114–129; Vauman 2010, 89). Редефинисано је значење суверенитета националних држава, на штету моћи држава и њиховог права да обавезу своје грађане на деловање у складу са националним интересима. Истовремено, глобализација је довела до раскорака између економске моћи, која је постала екстратериторијална, и политике која је остала локална. Држава је изгубила способност да одлуке које се доносе у (локалним) политичким процесима заиста и изврши, а тиме и да заштити интересе својих грађана, нарочито уколико то није у складу са интересима мултинационалних корпорација које су постале носиоци (глобалне) економске моћи. Додатни проблем огледа се у томе што екстратериторијална економска моћ не хаје за локално становништво и локалне проблеме. Затим је дошло до додатног повлачења државе из сфера у којима је раније њено присуство било значајно, по неолибералним матрицама. Препуштени сами себи, грађани су добили обавезу да пронађу индивидуална решења за глобално створене проблеме, а државе су заузврат добиле политички апатичне грађане и кризу демократије (Vauman 2018, 57–58; Мićуновић 2018, 150–158). Грађани који немају поверења у државне институције и који су подвргнути сталној и беспощедној конкуренцији без великих нада да ће им држава помоћи да реше животне проблеме, нису мотивисани ни да се боре за државу. Следи оправдани закључак: „Ако су државе двадесет првог века сада склониле да своје ратове воде професионалним војскама или чак посредством приватних извршилаца ратних услуга, то није само из техничких разлога, већ и зато што се више не могу ослонити на грађане да ће бити регрутовани у милионима и да ће умирати у борби за отаџбину. Мушкарци и жене су спремни да умиру (или још вероватније да убијају) за новац или за нешто ситније, или за нешто крупније, али у првобитним домовинама нације, не више и за националну државу” (Hobsbaum, 2008: 93).

Друго, током униполарног момента завршена је трансформација друштва. Данашње друштво најбоље описују три назива за један исти тип друштва (савремено друштво): потрошачко друштво, друштво полагања права и атомизовано друштво. Сва

три назива погађају исту мету када је реч о обавези служења војног рока – обесхрабрују грађане да је прихвате.

Потрошачко друштво је назив скројен по мери друштва које своје богатство и ниво развоја, као и углед и срећу својих чланова мери способношћу за потрошњу и количином новца који иде из руке у руку. Потрошња се одвија према коду глобално осмишљеном у мултинационалним корпорацијама и центрима за производњу симулација, и локално испорученом преко мултимедијалних канала комуникације (Starčević 2022, 63–64). Друштво обиља и потрошње, краљевског апетита и усковитланих жеља, потрошачко друштво има и своја светилишта – шопинг младе – у којима се потрошачке жеље наизменично гасе инстант задовољствима и још више распаљују увек новим производима и маркетиншким умећем за производњу нових потреба и буђењем нових жеља. Потрошачи се покоравају само жеђи за новим стварима. Трајање, као вредност, повлачи се пред новитетом, па се брзо и често мења не само свака врста робе, него и идентитети. Потреба за сталном новином задовољава се лако и брзо, потрошњом, а људском културом доминира потрошачки синдром. Такво друштво не чине више ни поданици ни грађани, него потрошачи. А Бауман нам поручује: „Потрошач је непријатељ грађанина...” (Bauman 2009, 152).

По мишљењу Зигмунта Баумана, потрошачко друштво доноси велику промену културне стратегије или формуле на основу које се осмишљава људски живот и ствара култура у једном типу друштва (Bauman 2010, 42–50). Реч је о културној стратегији која маргинализује бригу о смртности и вечности; она је постојала и пре савременог доба, али не као основна културна стратегија и не са могућностима које пружа потрошачко друштво. Та културна стратегија је у суштини хедонистичка и индивидуалистичка, а потрошачко друштво је први тип друштва у коме је таква културна стратегија доминантна. Традиционалне културне стратегије омогућавале су државама мање или више поуздану регрутацију војника. Довољан број војника спремних да ризикују своје животе кореспондирао је са културним стратегијама помоћу којих је смисао ионако пролазног људског живота тражен у загробном животу, породичној лози и величини и слави нације, дакле изван појединачног људског живота као таквог (Starčević 2022a, 70–73). Са хедонистичком културном стратегијом, смисао људског живота у потрошачком друштву постао је да се искусе сва задовољства која живот уопште пружа, а срећа

је схваћена као трајно одсуство непријатности; стога не постоји разлог да се живот изложи опасности, а време троши на пословима који доносе непријатност. Отуда регрутација војника у државама у којима је хедонистичка културна стратегија доминантна не постиже очекиване резултате (Tresch 2018; Shane 2022; Политика 2023).

Друштво полагања права је термин који је употребљавао Ђовани Сартори (Giovanni Sartori), подвлачећи да је савремени грађанин изгубио старе републиканске врлине: он сада тражи права без обавеза, а слободе узима здраво за готово. Нови тип човека понаша се као размажено дете: хоће све да добије, али без труда и одговорности. Он не осећа чак ни обавезу да чува и брани услове у којима остварује своја права. У прошлости, грађанске слободе задобијене у политичкој борби, често у грађанским револуцијама, подразумевале су постојање грађанских дужности. Грађанске дужности су, у ствари, биле темељ на којима је подизано здање грађанских слобода, а војна обавеза била је једна од најзначајнијих дужности грађанина. Политичка трансформација поданика у грађане била је могућа само уз развој политичке свести, грађанске будности и спремности за активно политичко деловање. Некадашње привилегије стицане због заслуга и услуга круни, карактеристичне за феудална друштва, уступиле су место правима, непосредно повезаним са обавезама, у новој политичкој формули: права–дужности (Sartori 2001: 311). У другој половини 20. века долази до нарушавања равнотеже између права и дужности, у корист права, па настаје „друштво права без обавеза” или друштво полагања права (Sartori 2001: 312). Проширујући Сарторијево тумачење друштва полагања права, оправдано се може тврдити да се грађанска права и слободе, и то без обавеза, доживљавају као неусловљена права и слободе. „Без икаквих обавеза и са активним приступом само у питањима од уског приватног интереса, не може бити слободног грађанина. На пословично клизавом терену од друштва *polites* до друштва *idiotes* налазимо се негде на средини...” (Starčević and Stanar 2022, 164). Проблем постаје очигледан када држава не може више да гарантује права и слободе, на пример у случају рата, када друштвени живот заснован на правима без обавеза, посебно војне обавезе, подрије одбрамбену способност друштва.

Када савремено друштво називамо атомизованим друштвом, тада указујемо на изразити индивидуализам који влада у савременом друштву, до раскидања друштвених спона између људи. Мада је

атомизација друштва додатни подстицај добила од технолозијације и комуникације посредоване интернетом, не може се технологија кривити за атомизацију друштва (Рокрајас 2004, 12, 107–109; Todorović 2017, 99–131). Скривена погонска сила репродукције фрагментисаности наших друштава јесте страх од неуспеха и неадекватности и сталној конкуренцији и подозрењу према другима у једној изразито индивидуалистичкој култури (Bauman 2018, 57–59). „Свакодневно опомињани, гурани и притискани да прате сопствене интересе и задовољства и да се баве интересима и задовољствима других само у толикој мери у којој утичу на њихова сопствена, модерни појединци верују да су други појединци око њих вођени сличним, егоистичним мотивима – и тако не могу очекивати од њих више незаинтересованог саосећања и солидарности него што су они сами саветовани, обучени и вољни да понуде” (Bauman 2010, 154–155). „Распадање друштвених оквира доводи до тријумфа индивидуе која је десоцијализована... Један од тих фрагмената открио нам је једно ‘ја’ које је постало крхко, променљиво, подложно свим рекламама, пропагандама и сликама масовне културе” (Turen 2011, 105). Индивидуе, одвојене од целине која је, како им изгледа, изгубила сврху, боре се међусобно за што боље животне изгледе. „Флуидан модерни живот се одиграва на бојном пољу” (Bauman 2010, 62). Али, за разлику од бораца старих времена, који су се борили у договору, војнички солидарни, против јавног непријатеља, на делу је рат сваког против свих. То доводи до имплозије солидарности, а нема друштва без солидарности (Диркем 1972, 215; Bauman 2018, 24). Слично томе, нема добрих војних јединица без војничке солидарности, једног од основних обележја војске (Старчевић 2022, 230).

Савремено друштво, у аксиолошком смислу, поставља индивидуално испред колективног, цени ново и лично а одбацује трајно и опште, воли уживање без труда и брза задовољства без истрајног рада. Традиционално, војна обавеза подразумева супротно: супремацију колективног над индивидуалним, дисциплиновано понављање рутине, свест о трајању нације као вишем облику заједничког постојања (мистичном јединству прошлих, садашњих и будућих генерација) за који се мора претрпети одређено одсуство комфора и спремност да се за опште добро поднесу личне жртве. Очигледно, постоји аксиолошки несклад између европских друштава 19. и већег дела 20. века и савремених европских друштава у 21. веку. Детекција тог несклада и проучавање његове природе доприноси

разумевању практичних последица трансформације друштва у флуидној модерности, како је наше доба називао Бауман. Једна од практичних последица јесу и толико потенцирани „меки” модели служења војног рока.

Функционисање служења војног рока у Данској и Шведској посебно је хваљено међу ауторима који заговарају ову обавезу. Међутим, према оцени добро обавештених аутора који су се бавили анализом скандинавског модела обавезног служења војног рока, обавеза функционише, али као селективна, компетитивна и родно неутрална, и то само ако грађани осећају да не служе само држави, него и себи као професионалци на конкурентском тржишту рада (Strand 2021, 11–12). Дакле, скандинавски модел функционише само ако служење војног рока доприноси индивидуалним животним пројектима војних обвезника. У овом случају, војна обавеза одваја, а не изједначава грађане, као што је то било у прошлости. Одабрани који служе војни рок од тога имају индивидуалне користи, с надом да ће научене војничке вештине ставити на располагање држави и заштитити јавни интерес када и ако то буде било потребно. Теоријско објашњење оваквог приступа служењу војног рока могуће је дати на основу Каstelсовог (Manuel Castels) теоријског концепта индивидуације (Kastels 2018, 220). Када је реч о примени, она подразумева јаку политичку вољу да се награди повезивање индивидуалних животних пројеката са државним институцијама и јавним интересом, удружену са економским могућностима да се то и учини (Старчевић и Благојевић 2023, 43–45). Политичка воља би морала да буде довољно снажна да се избори са потребама транснационалног капитала, али и са коруптивним праксама које су често у вези са парцијалним интересима политичких партија. Државни подстицаји, којима би држава показала које вредности цени коштају и, поред тога, одударају од наратива (нео)либерализма и идеологије људских права.

У другачијим моделима обавезног служења војног рока, који би, следећи узоре из прошлости, изједначавали грађане или, другим речима, равномерно их оптерећивали, искуства скандинавског модела не би могла да се примене, због одсуства ексклузивности служења војног рока. Могло би се очекивати да у таквим случајевима, спремност друштва за обавезну војну обавезу зависи од перцепције промењеног безбедносног окружења или, краће, од опасности. Проблем је у томе што када опасност постане очигледна и реална, брзе припреме дају кусе резултате.

ЗАКЉУЧАК

Иако је тешко предвиђати исходе друштвених процеса, понекад треба прихватити ризик да се покушај предикције ипак учини. Приликом тог и таквог предвиђања, треба поћи од налаза реалне школе међународних односа, према коме се завршио униполарни геополитички моменат, а свет се налази на почетку нове мултиполарности. То подразумева постојање више супер сила и повећање значаја и утицаја регионалних сила на међународном плану. На основу историјског искуства, мултиполарни свет биће свет војне конкуренције и могуће је да то погура обавезу служења војног рока. Државе које су кроз униполарни моменат прошле не ослобађајући своје грађане ове обавезе, у најбољој су позицији, у овом погледу. Државе које могу да убеду своје грађане да је опасност за слободу земље реална, увешће обавезу, с тим да ће то бити лакши облик обавезе од онога који је био на снази у 20. веку. Оне државе које су обуставиле обавезу служења војног рока, па желе да је врате на снагу, а не убеду грађане у реалност претње, суочиће се са јасним негодовањем својих грађана, а у демократијама, „власт се заснива... на мишљењу” (Нјум 2008, 90). Узроци поменутих потешкоћа, као и разлози олакшавања служења војног рока у односу на време када су војни дуг држави давале последње генерације које су подлегале обавезној регрутацији и служењу војног рока, налазе се у друштвеној равни и могу се објаснити типом и особинама савременог друштва и друштвеним детерминизмима који постојано делују на стварност нашег света таквог какав он јесте.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Вуксановић–Анић, Драга. 1993. *Стварање модерне српске војске*. Београд: Српска књижевна задруга, Војноиздавачки и новински центар.
- Диркем, Емил. 1972. *О подели друштвеног рада*. Београд: Просвета.
- Ђукић, Слобода. 2019. *Страни утицај на развој српске војне доктрине у XIX и првој деценији XX века*. Београд: МЦ „Одбрана”.
- Кајтез, Илија, и Срђан Старчевић. 2023. „Оправданост војне неутралности Републике Србије у времену ерозије неутралности у Европи”. *Српска политичка мисао* 82 (4): 327–345. doi: 10.5937/spm82-46850.

- Павловић, Тодор. 1909. *Друштвени развитак и војска, еволуција војне дисциплине*. Београд: Нова штампарија „Давидовић”.
- Политика. 2023. „Њузвик: Американци више не желе да се боре са своју земљу”. 12. новембар 2023. <https://www.politika.rs/scc/clanak/583660/Njuzvik-Amerikanci-vise-ne-zele-da-se-bore-za-svoju-zemlju>.
- Старчевић, Срђан, и Илија Кајтез. 2018. „Берков допринос проучавању војске као друштвене институције”. *Теме* г. XLII (3): 779-797. doi: 10.22190/ТЕМЕ1803779S.
- Старчевић, Срђан, и Срђан Благојевић. 2023. „Служење војног рока као део друштвеног идеала у Србији”. *Српска политичка мисао* 80 (2): 33–51. doi: 10.5937/spm80-44254.
- Старчевић, Срђан. 2020. *Револуција и легитимност*. Београд: Чигоја штампа.
- Старчевић, Срђан. 2022а. „Утицај различитих културних стратегија на пожељност војног позива”. *Политикологија* 2 (2): 63–75.
- Старчевић, Срђан. 2022б. *Социологија*. Београд: Медија центар „Одбрана”.
- Bauman, Zigmunt. 2009. *Fluidni život*. Novi Sad: Mediterran publishing.
- Bauman, Zigmunt. 2010. *Fluidni strah*. Novi Sad: Mediterran publishing.
- Bauman, Zigmunt. 2018. *Stranci pred našim vratima*. Novi Sad: Mediterran publishing.
- Bove, Vincenzo, Di Leo, Riccardo, and Marco Giani. 2022. „Military Culture and Institutional Trust: Evidence from Conscription Reforms in Europe”. *American Journal of Political Science* 00 (00): 1–16. doi: 10.1111/ajps.12745.
- Gidens, Entoni. 2001. *Sociologija*. Podgorica: CID.
- Њјум, Дејвид. 2008. *Политички есеји*. Београд: Службени гласник.
- Hobsbaum, Erik. 2008. *Globalizacija, demokratija i terorizam*. Београд: Arhipelag.
- Itsik, Ronen. 2020. „Compulsory military service as a social integrator.” *Security and Defence Quarterly* 30 (3): 65–80. doi: 10.35467/sdq/124710.
- Kaarkoski, Miina, and Teemu Häkkinen. 2022. „The Legitimacy of Conscription in Democracy: Connections between Conscription Politics and Public Opinion in Parliamentary Debates in Finland and Sweden in the 2010s”. *Journal of Political and Military Sociology* 49 (2): 195–2018. doi: 10.5744/jpms.2022.2004.
- Kastels, Manuel. 2018. *Mreže revolta i nade*. Београд: Службени гласник.

- Mićunović, Dragoljub. 2018. *Demokratija, populizam, entropija*. Beograd: Arhipelag.
- Pečujlić, Miroslav. *Globalizacija, dva lika sveta*. Beograd: Gutembergova galaksija.
- Pokrajac, Slobodan. 2004. *Tehnologizacija i globalizacija*. Beograd: SDPublik.
- Sartori, Đovani. 2001. *Demokratija, šta je to?* Podgorica: CID.
- Shane, Leo III. 2022. „Sluggish military recruiting worries Congress”. *Military Times* <https://www.militarytimes.com/news/pentagon-congress/2022/04/27/sluggish-military-recruiting-worries-congress/>
- Stanar, Dragan. 2020. „Paramilitary Organizations and Private Military Companies in War: How to Restrain What You Do Not Control?”. In: *Jus Post Bellum: Restraint, Stabilisation and Peace*, ed. Patrik Mileham, 362–387. Leiden/Boston: Brill Nijhoff.
- Starčević Srdan, and Dragan Stanar. 2022. „Society of right claiming and transformation of war and military at the end of the 20th and beginning of the 21th century”. In: *From childhood to the right to a dignified old age, Human rights and institutions, Yearbook Human Rights Protection* (3), ed. Zoran Pavlović, 153–167. Novi Sad: Provincial Protector of Citizens – Ombudsman, Institute of Criminological and Sociological Research.
- Strand, Sanna. 2021. „The ‘Scandinavian model’ of military conscription: a formula for democratic defence forces in 21st century Europe?”. *Policy Analysis* 5: 1–12. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-77365-1>.
- Todorović, Aleksandar Luj. 2017. *Diskurs novih tehnologija*. Beograd: Clio.
- Tresch, Tibor S. 2018. „Challenges in recruitment and retention is there a solution?”. *Contemporary Military Challenges* 20 (2): 19–21.
- Turen, Alen. 2011. *Nova paradigma*. Beograd: Službeni glasnik.
- Urych, Ilona, and Grzegorz Matysaik. 2022. „Preparing youth for defence: Socialization, education, and training of young people in Europe for national security.” *Security and Defence Quarterly* 38 (2): 1–15. doi: 10.35467/sdq/149891.
- Yale University. 2017. „John J. Mearsheimer. The Roots of Liberal Hegemony”. *Youtube*. 22. 11. 2017. https://www.youtube.com/watch?v=bSj__Vo1pOU&t=524s

Srđan Starčević

University of Defence in Belgrade, Military Academy

RETURN OF COMPULSORY MILITARY SERVICE IN EUROPE: SOCIAL DETERMINISM AND PERSPECTIVES

Resume

In the period between 1995 and 2012, a number of European countries suspended mandatory military service upon which European national standing armies were based, from the 19th to the end of the 20th century. The Second Crimean crisis, which yielded the renewed perception of Russia as a threat to the West, caused a narrative shift regarding military organization in Europe placing public expression of concern for efficiency of its military and its deterrence capability on the public agenda.

The subject of this paper is the analysis of social facts that obstruct political decision-making on military conscription in European societies or hinder the process of reinstating mandatory military service in European countries. The aim is to point out the social determinisms that discourage the introduction of mandatory military service in Europe while favouring the professional military as the basic type of military organization of modern European societies with private military companies as its “subcontractors” and auxiliary forces. The hypothesis proven by the paper is that social changes that took place at the end of the 20th and the beginning of the 21st century shaped modern European societies using dominant social values in contrast to the social values traditionally implied by mandatory military service and conscription. Zygmunt Bauman’s theory of fluid modernity was used for the purposes of the paper, supplemented with Giovanni Sartori’s theoretical considerations on the rights-claiming society. Hypothetical-deductive and historical-comparative methods were used in the paper.

The introduction explains the conditions under which mandatory military service was introduced in European countries as well as the criticism it faced previous to its suspension. The first chapter is devoted to the analysis of the reasons for reintroducing mandatory military service. In the second chapter, the social facts that resist the return of mandatory military service are analysed. These facts include: decline

of power of nation states and redefinition of the concept of sovereignty during globalization, the rise of a type of society that can be called consumerist, atomized, and rights-claiming society, and the shaping of culture with a hedonistic cultural strategy. Social values of modern society are in contrast to social values on which conscription societies counted on: supremacy of the collective over the individual, disciplined repetition of routines, awareness of continuance of the nation as a higher form of shared existence for which a certain absence of comfort must be endured, along with the willingness to make personal sacrifices for the common good.

Based on historical experience, the multipolar world will be a world of military competition and it is expected that many countries will attempt to reintroduce conscription. States which are able to convince their citizens that the danger to the country's freedom is realistic, will introduce this obligation provided that it takes a looser form than the one that was in force in the last century. Those countries that have suspended the obligation to serve in the military and wish to restore it but fail to convince their citizens of the reality of the threat, will face clear discontent of their citizens.

Keywords: conscription, military service, nation-state, globalization, technologization, consumer society, professional armed forces.

*Зоран Милошевић**

Институт за политичке студије, Београд

*Миша Стојадиновић***

Институт за политичке студије, Београд

ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ И НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ***

Сажетак

Проблем доприноса друштвених и хуманистичких наука националној безбедности настао је због некритичких реформи ових области које су иницирали западни центри моћи. Вредновање научних радова и деловање научника је за државу од изузетног значаја и захтева један уређен систем, у супротном може бити значајан извор угрожавања националне безбедности. Аутори у раду анализирају значај који се придаје друштвеним и хуманистичким наукама, као и њиховом вредновању у друштву. Нарочити значај посвећује се њиховом проучавању са аспекта националне безбедности. Основна претпоставка којом се аутори руководе јесте да недовољна контрола науке од стране државе доприноси угрожавању националне безбедности. То не значи уједно и цензурисање и апсолутну контролу, већ стварање једног уређеног система унутар којег ће аутори моћи својим радом да јачају националне и демократске капацитете државе, и да не буду злоупотребљавани зарад њене дестабилизације, што је нарочито важно у кризним подручјима. Истовремено се

* Контакт: zoran.milosevic@yandex.com

** Контакт: icemishast@yahoo.com. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0774-5390>

*** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада Института за политичке студије који финансира Министарство за науку, технолошки развој и иновације Републике Србије.

истиче проблем недовољног вредновања значаја друштвених и хуманистичких наука у односу на друге науке. Аутори се у раду користе методом анализе садржаја и компаративном методом.

Кључне речи: наука, друштвене и хуманистичке науке, национална безбедност, образовање.

УВОД

Допринос друштвених и хуманистичких наука безбедности људи, друштва и државе мало је проучавана тема. Подразумева се да сваки члан друштва, а посебно научници, треба да доприносе безбедности, пре свега преко усвајања адекватне безбедносне културе, знања и воље (да бране државу) које поседују, што претпоставља и њихово познавање законских оквира који регулишу ово поље (Анохина 2017, 6). Наука и технологија су саме по себи неутралне. „Наука доноси користи за подршку напретку људских бића, али, такође, ствара претње или ствара ризике као што су климатске промене, заразне болести, као и кинетичко уништење и сајбер напади. Како наука и технологија стварају претње или стварају ризике, њихову улогу у безбедности треба проценити холистички. Осим сагледавања науке и технологије са становишта конвенционалне војне и унутрашње безбедности, потребно их је испитати из економског, дипломатског, етичког, друштвеног и политичког угла” (Vu 2018, 4).

За друштвене (и хуманистичке) науке поље деловања је веома широко од заштите језика, културе, морала, вредности, територијалног интегритета, обичаја. Ту спадају и борба против различитих фалсификовања која се потурају као научне истине, и лажних, а политички штетних оптуживања (на пример о геноцидности српског народа), затим одбране утврђених истина итд. Другим речима, научници из друштвених и хуманистичких наука заиста имају велику одговорност када је безбедност у питању. Наравно, то није могуће, ако не постоји одговарајући правни, политички и културни оквир за деловање по овим питањима (Миндели 2012). Интересантно је подсетити се да је већина цивилизација пропала услед моралне декаденције, а не што су их друге државе освојиле. Услед тога, стање морала нације представља важан сегмент безбедности народа и државе. „Примарна функција друштвених и хуманистичких наука

у односу на безбедност остаје њена класична критичка функција: критичка за предузете мере безбедности и критичка за начине и облике „безбедносног истраживања”. Ова критичка функција ће и даље бити кључни задатак друштвених и хуманистичких наука у истраживању безбедности. Са једне стране, политика игра улогу у дебатама о томе шта је истраживање безбедности, којој врсти дисциплине припада, а самим тим и којем „факултету” треба да буде додељена. На другом нивоу, безбедност је предмет спорења у односу на институционалне аранжмане који јој пружају подршку, организују је и примењују. Које одељење или министарство ће именовати безбедносну претњу? Ко ће имати овлашћење да организује одговоре на то? Ко одлучује какав одговор претња захтева, у широком спектру могућих претњи, са различитим пореклом, начинима функционисања и последицама? Да ли полиција треба да буде укључена? Војска? Специјални тим за управљање кризама? Будућност истраживања безбедности у друштвеним и хуманистичким наукама се користи у здравству? Или би то требало да буде тим специјализован за климатске катастрофе? Рачунарски стручњаци?

„Унутрашња” политика безбедности почиње много пре „спољашње” политике актера против актера. Друштвене и хуманистичке науке имају алате који могу да учине ова питања унакрсног дискурса разумљивим, али и омогуће њихово организовање на рационалан и функционалан начин. Критички осврт већ један век је био централна функција хуманистичких и друштвених наука. Ово се развило са појавом разлике између природних, друштвених и хуманистичких наука. Историја демократије као рационалне дисциплине иде руку под руку са критичким замахом друштвених и хуманистичких наука. Примена критичког мишљења проистеклог из хуманистичких и друштвених наука постаће све значајнија” (Burges 2013, 36).

Наша теза, коју ћемо покушати да докажемо, јесте да у Србији не постоји одговарајући системски оквир да српски научници допринесе безбедности друштва и државе. Моћ државе се најбоље може видети кроз детерминанте и елементе моћи. Детерминанте моћи државе су следеће:

„1) војне претпоставке, као што су војно-полицијска снага, наоружање и техничка бојева готовост, морал...;

2) морфолошке претпоставке, које проистичу из географских услова: величине територије, географског положаја, конфигурације територије;

3) демографске претпоставке, што подразумева број становника, структуру становништва, миграције, идеологију;

4) организационе претпоставке, као што су карактер управе, стабилност и ауторитет власти;

5) економске претпоставке, које проистичу из ресурсне базе, технолошког развоја, учешћа у међународној размени и

6) спољна интеграција, што подразумева чланство у међународним организацијама и савезима” (Ђукић, 2017, 103-104).

Традиционална средства моћи су закон и сила, при чему се у савременим безбедносним наукама издваја и капитал. Имајући ово у виду, елементи моћи државе су:

„1. Моћ знања – подразумева постојање војних и универзитетских научних института и установа где се врши селекција људи и пропуштају идеје при реализацији политике и дипломатије. За обезбеђење позиције у светској заједници неопходни су специјалисти: економисти, политичари, географи, технолози, лекари, научници, професори, експерти безбедности и мас-медији за њихово пласирање и овладавање унутрашњим и спољним масама.

2. Економска моћ – подразумева рад, технологију, капитал. Богатство је база знања и моћи и, уједно, њихов производ. Богатство и знање креирају и контролишу моћ. Позиција земље у међународној заједници зависи од њеног богатства и моћи.

3. Војна моћ – војска и полиција као инструмент физичке корекције збивања у друштву требало би да буду крајњи ослонац власти. У демократским друштвима оне интервенишу у случајевима повреде поретка, а у недемократским су полуга диктатуре, терора” (Ђукић 2017, 103-104).

Важно је нагласити да у Стратегији националне безбедности Републике Србије „Службени гласник РС”, бр. 94 од 27. децембра 2019. године није поменуто улога друштвених и хуманистичких наука у националној безбедности. А из самог Закона о науци и истраживањима („Службени гласник бр. 49 од 8. јула 2019.) види се да Стратегија научног и технолошког развоја Републике Србије (II, 1, чл. 11) дефинише њено финансирање, тачније финансирање научних пројеката које се обавља преко Фонда за науку и мреже институција. Ово, наизглед, делује поштено, али Фонд се финансира

из кредита Светске банке и Међународног монетарног фонда, при чему ове банке утичу и на то ко ће бити рецензент и који пројекти ће се финансирати. На тај начин, Република Србија је предала своју науку непознатим контролорима уместо да сама дефинише приоритете и наметне пројекте од националног значаја научноистраживачким организацијама и искористи њихове пуне капацитете. Колико је значајна наука за националну безбедност може се видети и по томе што се наука сматра значајним чиниоцем националне безбедности Сједињених Америчких Држава: „Кроз науку, Сједињене Државе су развиле технологију и праксе које су довеле до јаче војске и економског раста. Америчка војска зависи од научног напретка како би била модерна и прилагодљива. Заузврат, Министарство одбране је финансирало и покретало велики део америчких научних иновација. Најновији подаци указују да Сједињене Државе губе своју позицију глобалног лидера у научним иновацијама. Овај пад корелира са америчким падом на ранг-листи глобалне конкурентности. Амерички ланац набавке истраживања и развоја постао је превише сложен и замршен, доводећи га у опасност. Како се САД крећу у нову еру, мора се испитати улога коју наука игра у доприносу америчкој конкурентности и националној безбедности” (Веџ 2012, 1).

Овде се, дакле, не ради о кризи научних рецензија (што је такође важно питање), него о нечему много важнијем, о системском потчињавању домаће науке англосаксонским центрима моћи, при чему се у најважнијим друштвеним наукама догађа стигматизација аутора који желе да буду објективни, а не идеолошки лојални западној политици и њеним циљевима (Белановский 2024). Осим тога, на овај начин се маргинализује патриотска и државотворна истраживачка интелигенција.

Није тајна да је образовни и научни систем у Србији после 2000. године и обојене револуције коју је финансирао и извео колективни Запад, презет, тачније у буквалном смислу преписан. То је именовано као улазак у „Болоњски процес”. С тога погледајмо какав је то систем: „Ако је „дух” Болоње употребљиво знање са којим свршени студенти треба да изађу са Универзитета, то онда значи да и њихови наставници треба да располажу са „употребљивим” и/или примењивим знањем. На универзитетима постоји “свето тројство”: Настава, по могућности врхунска, актуелна предавања која држе врхунски наставници. Наука, код нас је то сведено на „емове” (М категорије) и радове на тзв. СЦИ листи и на фундаментална истраживања за која нема

средстава. Трансфер, ако се неки наставник бави одређеном облашћу, онда он треба да се бави научним истраживањима, да би овладали најновијим знањима из те области. Најважније у свему томе је да се знање примени на решавање конкретних проблема у друштву. То може да буде у привреди, у државној управи – било где” (Ристић, Бојанић, Ристић 2013, 2). Реалност је међутим сасвим другачија и своди се на пуко имитирање, при чему суштина проблема измиче: „Један од основних проблема је трансформација градива. Са Болоњом долази нови систем рада, нови рокови и колоквијалне провјере знања студената. Стари систем предавања и вјежби по Болоњи не може ефективно функционисати. На већини факултета било је нужно скратити обим градива, тако да имамо случајева гдје су предмети који су се некад обрађивали пет семестара сада прилагођени раду у једном семестру. Јасно је да оваквим системом нико не може бити на добитку, јер студенти остају ускраћени квалитетом наставе и преоптерећени огромним бројем информација за кратак временски период. Дакле, имамо силабусе који креирају наставу, а који су поприлично експанзивни због своје енциклопедијске конотације, тако да је јако тешко у њима обрадити широке теме које захтијевају велики фонд часова, а не дванаест до петнаест радних седмица колико данас семестар траје. Стиче се утисак да факултети желе да се покажу на европском нивоу као такви, да су испунили све услове Болоњске декларације и како код нас Болоња одлично функционише. Међутим, наш универзитет очигледно не мари много по коју цијену долази до таквог представљања. Циљ сваке образовне установе је да направи од онога ко је похађа биће које мисли, а не биће које је складиште информација. Данашње образовање нас је довело управо до тога да један просјечан студент, често и несвијесно постаје обични пасивни члан школског система, који сваким даном механички обавља рад без икаквог критичког размишљања. Начин на који се Болоња спроводи код нас је управо такав, предавач не мари толико на који начин студенти примају информације. Важно је само постићи „одређену радну норму”. Ако стварамо „универзитет памћења” умјесто „универзитет мишљења” то је онда потпуно оправдано. Међутим, то нико не жели” (*Болоњски процес – проблеми и перспективе*, 2024).

У последњих пола века на Западу су образовање (и школско и више), као и наука, доведени у веома тежак положај. Последице су биле бројне, укључујући и невероватну људску деградацију

модерних западних елита и њихових саветника и аналитичара у односу на буквално све процесе у свету. Треба нагласити и опасност да се не оде у другу крајност, о којој говори Кондон, истичући да научници не заслужују, нити треба да добију бољи третман од осталих грађана, када се ради о процедурама истраге које треба да прођу везано за њихов лични интегритет и оданост. Тиме научнике не треба аутоматски третирати као непоуздане, јер то може довести до читавог једног другог вида проблема онемогућавања критичког мишљења, бављења науком уопште и цензурисања (Condon 1948, 661).

Међутим, сам проблем је и шири и дубљи. „Криза западног образовања” назив је књиге традиционалистичког католичког историчара Кристофера Досона, објављене давне 1961. године. Та књига је буквално на драматичан начин указала на урушавање религиозно-метафизичке основе образовања (Dawson 1961). Сада, када су велики филозофи, песници и владари прошлих векова избрисани из основног универзитетског наставног плана и програма на универзитетима у САД и Европи, можемо се осврнути уназад.

Треба пронаћи универзалну дијагнозу, а она почиње чињеницом да је од средине двадесетог века у западној науци и образовању дошло до потпуног одбацивања концепта истине и узрочности као нечег схватљивог. Питања истине су замењена субјективним укусом, онтологија конструктивизмом итд. Тврдити нешто битно о нечему постаје „нетолерантно”, а судови о могућности претварања некога у било кога, неограничена промена идентитета, препознају се као либерални.

После овога потребно је рећи и следеће. Привремени научно-технолошки успон модерне био је због очувања у њој остатака традиционалних оријентација (препознавање схватљивости истине, логоцентризма, епистемиолошке рационалности универзума, хијерархизма у друштву и у мишљењу), али пошто је читав патос модерности лежао у сталном процесу уништавања свега овога (што се називало секуларизацијом и прогресом), а онда би резултат могао бити само унутрашње самоуништење од средине двадесетог века читавог привременог система који је модерност изградила у претходних 200-300 година, и прелазак који је унапред предвидео Хаман „од дрвета до корена”, од Богочовека у „човека без органа” (Гаман 2012, 78-92).

Међу критичким интелектуалцима сматра се да је семе разградње посејано у епохи модерне, али да није никло одмах,

већ је требало времена да се посејано укорени унутар западних универзитета, а што се догодило углавном у двадесетом веку. Урушавање образовног система, а тиме и науке, био је још један пример директне и чврсте везе између идеолошког и друштвеног – везе тако строге као у политичкој теологији *New Age* (Новог доба), где апсолутизам суверена одговара моћи хришћанског Творца, чин ванредне ситуације – чуду, а конституционализам и правни позитивизам – механичком деизму и просветитељском порицању чуда (Милошевић 1995). На исти начин, либерално порицање хијерархије, ауторитета и истине, лепоте и доброте који су свима заједнички, на прелазу из 20. у 21. век коначно је уништило образовање и науку, усталичивши огољени индивидуализам и субјективизам, „алтернативне” концепте менталног здравља, физичку лепоту и морал, замењујући у друштвено-хуманитарним наукама, онтологију са епистемологијом. Суштинско питање „шта се заиста догодило” је питање „из којих се перспектива може описати као појава без претендовања да открива суштину”. Корак по корак, на Западу у другој половини двадесетог века убијају се историјска наука, социологија, естетика, лингвистика, филолошка критика, морална филозофија и, наравно, богословље.

Циљ српске друштвене (и хуманистичке) науке треба да буде одбрана научне истине, да буде објективна и да негује и штити проверене вредности, национални идентитет (у том смислу и све националне истине, етику и језик) и да ствара нову националну идеологију (Григорјевич, Алексејевич 2011). Ево шта кажу научници Л. Г. Лаптев и О. А. Бељков: „Улога и значај образовања (и науке) у систему националне безбедности такође је одређена чињеницом да је средство и механизам очувања, репродукције националног (грађанског и етничког) идентитета друштва, његових конститутивних појединаца и група. У Стратегији за националну безбедност Руске Федерације до 2020. наводи се да се национални интереси Русије у духовној сфери састоје у очувању и јачању моралне вредности друштва, традиције хуманизма и патриотизма. Претње друштву на овим просторима су девалвација духовних вредности и пад духовног и моралног потенцијала друштва. Доктрина информационе безбедности Руске Федерације, даље, наводи одређене претње као удар на безбедност, а то су дезорганизација и деструкција система акумулације и очувања културних вредности” (Григорјевич, Алексејевич 2011).

ПРИКРИВЕНА ПРИВАТИЗАЦИЈА НАУКЕ ОД СТРАНЕ ЗАПАДНИХ ЦЕНТРА МОЋИ КАО УДАР НА НАЦИОНАЛНУ БЕЗБЕДНОСТ

Суштински, приватизација науке и научних установа и институција, онаква какву су осмислили у САД, а потом наметнули широм света, представља „оружје за nanoшење тоталног пораза” (Редакција 2004). „Министарство одбране САД је на челу праћења и развоја научних достигнућа која доприносе националној безбедности. Коришћење науке и технологије за одржавање војне предности над америчким непријатељима је централно начело америчке националне одбране (...) Укључивање принципа у акте о националној безбедности од 1947. године наглашава њену важност” (Веб 2012, 1). Са друге стране, у Русији се појавио отпор приватизацији науке, а потписници (иначе академици) овог протеста тврде да се приватизацијом науке она предаје западним приватним компанијама и монополизује. Приватизација науке онемогућава даљи приступ већ стеченом научном знању. Истовремено се дешава удар и на национални идентитет јер се препоручује коришћење енглеског језика, што постаје значајно и за саме научне часописе уколико желе да остваре високе категорије. Примера ради, Србија је успоставила системе за базе података е-Наука и Репозиторијум за све радове научника, засноване на систему *Dublin Core*. У репозиторијумима научноистраживачких организација, без обзира на којем су језику објављени радови, они се морају пресловити у латиницу. Такође и систем индексирања и праћења научних часописа Центра за евалуацију у образовању и науци искључиво тражи да се радови објављују само на два језика: српском и енглеском.

Ипак, монопол на знање заправо представља анахронизам и незаконитост, јер је наука општечовечанско добро. Овде се може рећи да је на делу брутално гажење „Декларације о људским правима Уједињених нација, у којој према члану 27. став 1: Свако има право да слободно учествује у културном животу заједнице, да ужива у уметности и да учествује у научном напретку и у добробити која отуда проистиче; став 2: Свако има право на заштиту моралних и материјалних интереса који проистичу из сваког научног, књижевног или уметничког дела чији је он творац)” (*Универзална декларација о људским правима*, 19. 04. 2024).

Политика монополизације, после приватизације научног издаваштва успоставила је систем тзв. брендова часописа и развоја нумеричке категоризације и наукометрије (национални, водећи национални, међународни итд. и измишљање у свакој категорији поткатегорија), те давања значаја чланку само ако је објављен у таквом часопису који је категоризован.

Осим тога, у овим часописима постоји криза рецензирања научних радова, односно увођење идеолошких критеријума за објаву чланка. Наиме, када рецензент утврди да је аутор из Русије или Србије по правилу следи питање да ли аутор сматра да је Крим руски или украјински, односно да ли је Космет независна држава или део Србије. У зависности од одговора – зависи и став рецензента. Истовремено, српски истраживачи се са овим проблемима сусрећу и приликом објављивања научних радова. Како би напредовали у звањима потребно је да објављују радове у часописима високих категорија, од којих је већина на Западу. То опет доводи до решавања и изјашњавања по питању осетљивих питања где се одмах радови дисквалификују, уколико се не слажу са важећом идеолошком матрицом. Треба нагласити да је Чешка овакав проблем ефикасно решила, не инсистира да припадници војске и полиције објављују у оваквим часописима, него само да имају одређен број радова, тј. бодова.

ВРЕДНОВАЊЕ/БОДОВАЊЕ НАУЧНИХ РЕЗУЛТАТА ИЛИ О НАУКОМЕТРИЈИ

Када се погледа успостављени систем вредновања научних радова (чланака, монографија и радова у зборницима са (међународних) конференција, јавља се велики број изазова пред Републиком Србијом. Српска држава се од 2000. године повукла из науке, културе и образовања, а штетне „реформе” константно разарају поменуте области на штету националних интереса. Догађа се незамисливо, да држава предаје своје надлежности у овим областима интересним групама и представницима прозападног невладиног сектора, које углавном финансирају и којима управљају инострани центри моћи.

Исти проблем имају и други, па и Русија, која ово питање постепено решава. Ево како се тамо гледа на овај проблем. У грађанској комори Руске Федерације (РФ) одржан је округли сто,

на коме су представници руководства водећих универзитета земље отворено изјавили да се налазе под иностраном контролом (њима управљају из иностранства) уз заобилажење Министарства науке и вишег образовања (МНВО). Није тешко било да учесници овог Округлог стола примете да највише штете од тога имају факултети и катедре друштвених наука. Ако у техничким наукама то и не представља неки проблем, јер је увек $2+2=4$, у друштвеним наукама јављају се озбиљни проблеми, ако аутор жели да објави своје истраживање. Другим речима, аутори морају да испуњавају одређене „идеолошко-етичке стандарде”. То је и посебан поглед на политику запада, историју, питања из спектра политичке коректности и сл.

Ово су огромни изазови за рад десетине хиљада предавача на стотинама државних универзитета. Људи су принуђени да воде интелектуални и идеолошки партизански рат на својој сопственој територији. А жртве тог рата постају студенти тих универзитета који дипломирају и одлазе са Универзитета без јасних и чврстих оријентира, а и читаво друштво се дезоријентише том шизофренијом.

Ипак, важно је разумети да у Русији постоји потенцијал за стварање својих, генеричких, стварних међународних рејтинга и цитатних база, заједно са партнерима из читавог света. За то су спремни како у Европи, тако и у Азији. Што се тиче Србије, оцена домаћих научника је да је процес деградације науке и образовања почео са увођењем тзв. Болоње, чиме је почео процес „идеолошке производње кадрова”. „Болоња” је, заправо, врста империјализма која омогућава Западу да у земљи која је примени преко образовања, а потом и науке, добија идеолошке следбенике и присталице. Иза „Болоње” се крије тзв. Лисабонска агенда (Судар 2024). Реч је о томе да политичари доносе одлуке о образовању и науци, тако да сфера политике одређује шта је наука, шта није.

У овом систему се не ствара личност, него перманентни револуционар (троцкиста) који и науку излаже револуционарном мишљењу, па тако оно што је незамисливо, а уједно и нетачно, необјективно, штетно, одједном постаје научна истина (Милошевић, Божић 2022). Другим речима, према овом обрасцу, идеологија постаје наука. Због тога у пракси имамо константно убацивање идеолошких садржаја на место стварне науке и реалног научног мишљења, уз истовремено одбацивање или жигосање оних који не пристају на ову праксу. Тиме се подрива и национална безбедност, јер држава не добија кроз систем научнике којима ће бити примат – национални интерес Републике Србије.

И иначе, Болоња је, како истиче професор са Факултета политичких наука у Београду, Часлав Копривица, „намењена земљама које треба да буду под нечијом контролом, у неколонијалном статусу и којима се не сме дозволити да производе врхунски кадар, пре свега у хуманистичким наукама. Јер, ако имате ту врсту идентитетске суверености, онда нећете бити у ситуацији да само извршавате нечије одлуке” (Судар 2024). Истовремено се јавља и критика Болоње широм Европе. Студенти протестују, а угледни научници критикују овај вид реформи. Посматрајући овај проблем, Феликс Григат, представник немачког удружења универзитетских професора и предавача, рекао је да су промене уведене у оквиру програма за хармонизацију европских система високог образовања поткопале институционалну аутономију и способност универзитета да образују студенте по високим стандардима. „Дипломе су сада биле више усмерене на вештине, него на развој критичког мишљења, тврдио је он на конференцији Британског савета у Вилдбад Кројту, близу Минхена, 3. маја 2012, на којој су упоређивани немачки и британски систем високог образовања. Послодавци се жале да су студенти незрели, неприпремљени и да се не могу поредити са бившим дипломцима”, тврди Григат, уредник часописа удружења *Forschung & Lehre* (Истраживање и настава). Студенти и особље се такође жале на прелазак са академског искуства на искуство које се бави вештинама. Промене су поткопале традиционалне Хумболтове вредности на којима су се заснивали немачки универзитети, рекао је он, са студијама које су биле усредсређене на „компетентност” у уској области знања, а не на урањање у различите академске студије (...). Ова промена је навела многе академике да тврде да је „Хумболт мртав”, рекао је, док је сада преовладавао „економичнији приступ универзитетима”. Тврдећи да је Болоња пропала у Немачкој, закључио је: „Промашила је све своје циљеве – мобилност студената није порасла, време студирања се није смањило, а послодавци се жале на вештине дипломираних студената” (Grove, 2012).

У том смислу, читав систем формиран у области високог образовања и науке после 2000. године даје „генерације нових другосрбијанаца”, односно аутошовиниста (Владушић 2024). „Присуствујемо, дакле, универзитетском конвертитству, у коме један број универзитетских радника/радница напушта свој идентитет и преузима такозвани каријерни идентитет. Шта је смисао тог идентитета? Пре свега, основно својство каријерног идентитета

је покорност Мегалополису, а то значи спремност да се занемари истина и правда, па чак и базични принципи академског живота у корист интереса Мегалополиса (који је теоријски, преко Фукоовог појма дискурса, те концепта “пост-истине”, желео да олакша ову идентитетску конверзију некадашњих научника)” (Владушић 2024). Слободан Владушић даље констатује: „Покорно-каријерни универзитетски радници и раднице, дакле, нису заинтересовани ни за Истину, ни за Правду – односно за универзалне хуманистичке вредности – ни за то да своја научна истраживања контекстуализују *националним интересима*” (Владушић 2024). Ако, дакле, нису спремни да уважавају националне интересе, онда су они изазов за националну безбедност. И не само то; питање је да ли су овакви научни кадрови свесни шта се дешава и да ли ће уопште знати да бране земљу.

Владушић наводи и чињеницу да у хуманистичким и тзв. друштвеним наукама, научни радови данас врло често понављају постулате на којима почива олигархијски, антинационални интерес, те да то нема никакве везе са духовношћу земље из које су потекли. Због тога се смисао угледа у академским круговима у потпуности променио. Некада је тај углед настајао на темељима квалитета научног опуса, „односно научног инегритета који се испољавао као храброст научника да не пристане да слепо служи моћницима. Дакле, вредност неког научника могли сте да утврдите непосредно, читајући његове радове или пратећи његове поступке у академском животу или јавности” (Владушић 2024).

Следствено реченом, данас се наши научници рангирају не по научним резултатима, него по степену покорности Бриселу, Лондону и Вашингтону. Тиме се удара и на саму суштину науке и интегритета научника. Више није важно шта си објавио, која је истина пронађена или заштићена, него колико је сакупљено бодова (објављујући чланке).

Западна наукометрија која се примењује у Србији заснована је на базама података *Web of Science* и *Scopus* – Европска референтна база података са могућношћу праћења научних цитата публикација. Према оценама Александра Савелјева и Леонида Кациса „оне су доводиле до колонијалне зависности руске науке од западних стандарда и добре воље западних центара према овом или оном истраживачу, који у циљу напредовања у науци мора заузети своје место у такозваној петој колони” (Кацис и Савелјев 2024).

ЗАКЉУЧАК

Уколико српска политичка елита жели да сачува државу и народ од дезинтеграције и негативног деловања различитих центара моћи, мора обратити пажњу и на сферу науке и образовања, те новим законодавством успоставити националне критеријуме за сферу науке, од наукометрије до тога како се напредује у овој области, али и у области високог образовања. Такође, мора се успоставити ред у области невладиних организација и давања грантова, пошто овим путем иде и деградација српске науке и образовања. „Наука је одувек била национално добро и увек је била у служби нације. Наука и технологија биле су међу одлучујућим утицајима који су побољшали судбину обичних људи и тако учинили ову нацију добром и снажном и сврсисходном. И никада нећемо пребродити шок када видимо да влада једном руком ради једну, а другом потпуно контрадикторну ствар. Неки људи реагују на овај парадокс тако што у потпуности окрећу леђа влади, одбијајући да чак и у ограниченом смислу науке која директно служи влади, а не народу уопште, било шта ради са њом – осим када су приморани да служе у Војсци или за плаћање пореза на доходак. Ово искуство довело је нацију до закључка који није увек изражен или адекватно спроведен – да снага, благостање и безбедност државе и нације у великој мери зависе од науке и технологије. Дакле, влада мора да уради две ствари:

(1) обезбеди у оквиру владе да обавља научне и технолошке активности директно повезане са специфичним владиним потребама и

(2) подстакне и подржи у целој земљи снажну невладину науку и технологију.

Обе ове активности су неопходне за јаку и просперитетну нацију у време мира; оба су од виталног значаја за војну снагу у време рата” (DuBridges 1954, 1081). Једна од ствари јесте, свакако, реформа постојећег нормативног оквира који ће мотивисати научнике за рад и којим би се научни кадрови искористили за јачање националних и демократских капацитета. То би значило и већу окренутост и вредновање националних достигнућа и часописа, уз истовремено финансирање пројеката од националног значаја.

ЛИТЕРАТУРА

- Анохина Л. И. 2017. „Роль социально-гуманитарных наук в обеспечении безопасности человека и общества: на примере деятельности специалистов в области обеспечения безопасности дорожного движения”, У *Safety of a Person and Society Problem of Social Sciences and Humanities*, ур. Lyudmila I. Naydenova, Murat O. Nasimov, Abdumumin I. Rasulov и Iona G. Doroshina, Prague : Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ»
- Белановский Сергей Александрович. 2024. „Кризис института научного рецензирования”, 15. 04. 2024. <https://ecfor.ru/publication/krizis-nauchnogo-retsenzirovaniya-makiavellevskaya-sotsiologiya/?ysc lid=lv15s341b2132342109>
- Владушић Слободан 2024. АУТОШОВИНИЗАМ: Део професора универзитета подржава укидање српског националног идентитета, 19. 04. 2024. <https://naukaikultura.com/autosovinizam-deo-profesora-univerziteta-podrzava-ukidanje-srpskog-nacionalnog-identiteta/>
- Болоњски процес – проблеми и перспективе, 19. 04. 2024, <https://www.unibl.org/uni/sajt/doc/File/uni/2015/INFO/2.pdf>
- Гаман Иоганн Георг Метакритика пуризма разума sunt lacrumae rerum o quantum est in rebus inane! // *Кантовский сборник*. 2012. (4): 78-92. doi: <https://cyberleninka.ru/article/n/metakritika-purizma-razuma-sunt-lacrumae-rerum-o-quantum-est-in-rebus-inane>
- Ђукић Станимир. 2017. „Основе и систем безбедности у стратегији националне безбедности”, *Војно дело* (7): 100-121. doi: 10.5937/vojdela1707100D
- Кацис Леонид, Савельев Александр. 2024. „Западная наукометрия в России: когда прекратятся коррупция и колониализм?”, *Регнум*, 19. 04.2024 <https://regnum.ru/article/3537332>
- Лаптев Леонид Григорьевич, Бельков Олег Алексеевич, 2011. „Образование и национальная безопасность” *Вестник Московского университета* (14): doi: <https://cyberleninka.ru/article/n/obrazovanie-i-natsionalnaya-bezopasnost-1>
- Милошевић Зоран. 1993. „Ново доба” – религија „Новог светског поретка”, *Војно дело* (3–4): 210–222.
- Милошевић Зоран, Божић Ванда. 2022. „(Нео)троцкизам и његова историја као инструмент геополитике”, у *Историја као*

- инструмент геополитике*, ур. Зоран Милошевић, Београд: Институт за политичке студије
- Миндели Леван Элизбарович. 2012. „Обеспечение национальной безопасности в сфере науки, технологий и образования, *ЭТАП* (1): 81-95. doi: <https://cyberleninka.ru/article/n/obespechenie-natsionalnoy-bezopasnosti-v-sfere-nauki-tehnologiy-i-obrazovaniya>
- Редакции. 2004. „Приватизация научно-исследовательских учреждений: потеряв, заплачем”, *Федеральный строительный рынок* (34)
- Ристић Душан, Светлана Бојанић, Игор Ристић. 2013, „Зашто Болоња не успева на Балкану”, у: *Трендови развоја*, Марибор, Похорје, Словенија
- Универзална декларација о људским правима*, 19. 04. 2024. <https://www.poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova/medjunarodna-dokumenta/UJEDINJENE-NACIJE/Univerzalnadeklaracijacir.pdf>
- Судар Владимир. 2024. „Може ли Србија да одбаци „Болоњу”: Хуманистичко школство против западне идеолошке производње кадрова”, 14. 3. 2024. <https://naukaikultura.com/moze-li-srbija-da-odbaci-bolonju-humanisticko-skolstvo-protiv-zapadne-ideoloske-proizvodnje-kadrova/>
- Bee Martin. 2012. „American Security Project”, *Science & America's National Security*, Fact Sheet
- Burges Petter. 2013. *The Future of Security Research in the Social Sciences and Humanities*, Standing Comitte for the Humanities, European Science Fondation
- Condon E. U. 1948. „Science and Security”, *Science*, Vol. 107, (2791): pp. 659-665.
- Dawson Christopher. 1961. *The Crisis of Western Education*, Catholic University of America Press
- DuBridg Lee A. 1954. „Science and National Security”, *Science*, Vol. 120, (3131): 1081-1085.
- Grove Jack, 2012. „Bologna not to taste German critics”, *Times Higher Education*, 06. 05. 2012, <https://www.timeshighereducation.com/news/bologna-not-to-taste-of-german-critics/419845.article>
- Vu Cung. 2018. „Science, Technology, and Security”, Report Title: SCIENCE, TECHNOLOGY AND SECURITY RESEARCH, Report Subtitle: THE POTENTIAL ROLE OF THINK TANKS LIKE RSIS, S. Rajaratnam School of International Studies

Zoran Milošević

Institute for Political Studies, Belgrade

Miša Stojadinović

Institute for Political Studies, Belgrade

SOCIAL SCIENCES AND NATIONAL SECURITY

Resume

The contribution of social sciences and humanities to the security of people, society and the state is a little studied topic. It goes without saying that every member of society, especially scientists, should contribute to security, primarily through the adoption of an adequate security culture, knowledge and will (to defend the state) that they possess, which presupposes their knowledge of the legal frameworks that regulate this field. The problem of the contribution of social sciences and humanities to national security arose due to uncritical reforms of these fields initiated by Western power centres. The evaluation of scientific works and the actions of scientists is extremely important for the state and requires an organized system, otherwise it can be a significant source of endangering national security. In this paper, the authors analyse the importance attached to social sciences and humanities as well as their evaluation in society. Special importance is given to their study from the aspect of national security. The basic assumption that guides the authors is that insufficient control of science by the state contributes to endangering national security. This does not mean censorship and absolute control at the same time, but the creation of an orderly system within which the authors will be able to strengthen the national and democratic capacities of the state through their work, and not be abused for the sake of its destabilization, which is especially important in crisis areas. At the same time, the problem of insufficient evaluation of the importance of social sciences and humanities in relation to other sciences is highlighted. There is also a crisis of reviewing scientific papers which is resulted by the introduction of ideological criteria for the publication of articles. Thus, when the reviewer determines that the author is from Russia or Serbia, the next question is whether the author considers Crimea to be Russian or Ukrainian, or, whether Kosmet is an independent state

or part of Serbia. The attitude of the reviewer depends on the answer. In order to advance in their professions, they need to be published in journals of high categories, most of which are in the West. This again leads to the resolution and declaration of sensitive issues, where papers are immediately disqualified if they do not agree with an accepted ideological matrix. The authors use the method of content analysis and the comparative method in their paper.

Keywords: Science, social and humanistic sciences, national security, education.

*Милован Р. Суботић**
Универзитет одбране,
Институт за стратегијска истраживања

ИРЕГУЛАРНЕ МИГРАЦИЈЕ КАО ИЗАЗОВ РЕГИОНАЛНОЈ И НАЦИОНАЛНОЈ БЕЗБЕДНОСТИ**

Сажетак

Феномен ирегуларних миграција, у форми безбедносног изазова у регионалном и националном оквиру, анализиран је са два аспекта. Први је изазов који генерише сама ирегуларна миграција. Он се примарно односи на пораст небезбедности у смислу присуства криминала од стране понајпре кријумчарских група, али и самих појединаца из редова мигрантске популације, што утиче на узнемиреност становништва – углавном на локалитетима близу граница са земљама даљег транзита или коначног одредишта. Такође, овај изазов односи се и на већ вишедеценијску опасност од инфилтрирања појединаца или група које могу да се доведу у везу са тероризмом. Други, и у овом тренутку ништа мање значајан, је изазов тзв. претераног одговора усмереног према припадницима мигрантске популације, са израженим генеричким потенцијалом за даљу екстремизацију европских друштава, али и на регионалну и националну безбедност. Стога се у раду анализирају наведени

* Контакт: milovan.subotic@mod.gov.rs.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8729-5742>

** Рад је настао као део пројекта Министарства одбране: „Безбедносни изазови земаља Западног Балкана у европској безбедносној парадигми”, бр. ИСИ/ДХ1/24-25, а који истраживачки тим Института за стратегијска истраживања и спољних сарадника реализује у периоду 2024-2025.

изазови и, кроз упоредну анализу између шире-европског и регионалног контекста, покушава утврдити њихова међузависност.

Кључне речи: дефинисање, изазов, миграције, екстремизам, Западни Балкан, Република Србија

НЕКЕ ПОЈМОВНЕ ДИЛЕМЕ

Не постоји универзално прихваћена дефиниција ирегуларних миграција. Из перспективе земаља крајњих мигрантских дестинација, одређење би се svelo на улазак, боравак или рад у земљи без неопходног одобрења или докумената потребних према имиграционим прописима. Перспектива земље изворишта миграција на овај проблем гледа као на неправилност, која се примарно усмерава ка случајевима у којима лице пређе међународну границу без важећег пасоша или путне исправе, или не испуњава административне услове за напуштање земље. Истовремено, у тежњама да се у први план истакне криминализација активности, тенденција је да се инкриминациона основа употребе термина ограничи на случајеве кријумчарења миграната. Очито да је на питању постизања универзалног дефиниционог одговора на проблем ирегуларне миграције, потребно уложити значајан академски напор.

Термини попут илегалне, недокументоване и (или) неовлашћене миграције, могу имати различите конотације у дебатама о националним политикама. Због наведеног, као и због повезаности са криминалом, треба избегавати термин „илегална миграција”, јер већина ирегуларних миграната нису криминалци. Бити у земљи без потребних докумената у већини земаља није кривично дело, већ административни прекршај (Sironi, Bauloz and Emmanuel 2019).

Док се Уједињене нације конзистентно користе терминима „ирегуларна” или „недокументована” миграција (UNHCR 2018), Европска комисија је дуго у употреби користила термин „илегална миграција”, али се у новије време све чешће користи изразом који се односи на ирегуларну миграцију (*irregular migration*). Са друге стране, Савет Европе истиче разлику између илегалних миграција и ирегуларних миграната. Позивајући се на Резолуцију 1509, Парламентарне скупштине Савета Европе из 2006. године, термин „незаконито” се користи када се односи на статус или

процес, док се „ирегуларно” преферира када се односи на особу (Parliamentary Assembly 2006).

Како се миграциона нерегуларност не односи на појединце, већ на њихов миграциони статус у одређеном тренутку, промене у националним законима и политикама могу претворити редовну миграцију у ирегуларну, и обрнуто. Стога се статус миграната може променити током њиховог путовања и боравка у земљи транзита/ коначне дестинације, што отежава стварање свеобухватне слике о нерегуларним миграцијама и профилима нерегуларних миграната. Управо из ових разлога се термини, који указују на статус људи или група, као што су „неправилан”, „недокументован” и „неовлашћен” често користе наизменично.

Иако је очигледно да универзално прихваћена дефиниција ирегуларне миграције не постоји, термин се генерално користи за идентификацију особа које се крећу изван редовних миграционих канала. Чињеница да мигрирају нерегуларно не ослобађа државе од обавезе да штите њихова права. Штавише, категорије миграната који можда немају другог избора осим да користе канале ирегуларне миграције могу такође укључивати избеглице, жртве трговине људима или децу мигранте без пратње. Чињеница да користе путеве ирегуларне миграције не значи да, у одређеним околностима, државе нису у обавези да им пруже неке облике заштите према међународном праву, укључујући приступ међународној заштити за тражиоце азила који беже од прогона, сукоба или општег насиља. Осим тога, према члану 31, Конвенције о статусу избеглица, избеглице су заштићене према међународном праву од кажњавања за неовлашћени улазак или боравак ако су отпутовале из места где су биле у опасности. (ИОМ 2018).

Важно је напоменути да се феномен ирегуларне миграције односи на кретање људи на недокументован начин, на број миграната чији статус у било ком тренутку не може бити документован, али и на број евидентираних ирегуларних миграната (Vespe, Natale and Rappalardo 2017). Промене у бројевима ирегуларних миграната у некој земљи могу се десити не само због уласка или изласка миграната без докумената („приливи” и „одливи” ирегуларних миграната), већ и због промене статуса миграната који су већ у земљи – од недокументованих у документоване или обрнуто.

Поред суштинских потешкоћа у „мерењу” степена нерегуларности, конфузија у јавним дебатама често настаје због

недовољног нијансирања између појмова „ирегуларних миграната” и „ирегуларних миграција”. Следеће дефиниције помажу да се разјасни фундаментална разлика између ова два концепта. Опсерваторија за миграције (*The Migration Observatory*) на Универзитету у Оксфорду дефинише ирегуларну миграцију као „ток људи који улазе у земљу без законске дозволе земље, док се термин ‘ирегуларни мигранти’ обично односи на број миграната у земљи који немају право да тамо бораве” (Vollmer 2011).

Слично овом одређењу, Европска мрежа за миграције (*European Migration Network*) дефинише ирегуларног мигранта као „особу којој је због нерегуларног улаза, кршења услова уласка или истека правног основа за улазак, ускраћен боравак због незадовољавајућег статуса у транзитној земљи или земљи домаћину” (European Migration Network 2014) Неправилност се односи на статус особе у одређеном тренутку или током одређеног периода, а не на особу, као такву. Мигранти могу да „уђу и изађу” из неправилности како се закони и политике мењају. На пример, мигранти који побегну од сукоба и прогона у својим земљама и траже заштиту у другој земљи могу се рачунати као ирегуларни мигранти у тренутку преласка границе, али њихов статус може постати редован када поднесу захтев за азил. Такође, мигранти са редовним статусом у некој земљи могу остати без докумената по истеку њихове визе или дозволе (Migration Data portal 2022).

У неким случајевима, класификација мигрантских кретања као „неправилних” је нијансиранија. На пример, Протокол о слободном кретању Економске заједнице западноафричких држава (*Free Movement Protocol of the Economic Community of West African States – ECOWAS*), омогућава људима да се слободно крећу између 15 држава чланица и остану до 90 дана под условом да поседују важеће путне исправе. Како мигранти у региону не носе увек потребну документацију или не прелазе на званичним граничним прелазима, такви прелазу у региону се углавном сматрају „недокументованим” или ирегуларним, док њихово кретање само по себи то није ако се обавља са важећим путним исправама (Migration Data portal 2022).

Што се тиче националног легислативног и етимолошког основа за начин навођења ове мигрантске категорије „употреба придева ‘ирегуларни’ уместо ‘илегални’, када се говори о миграцијама и мигрантима, у складу је са тенденцијом у светској и европској политици управљања миграцијама да се унапреди заштита основних

права миграната и избегне стигматизација и криминализација миграната који се крећу ван установљених правила и процедура” (Службени гласник РС 2018).

Након експликације термина „ирегуларне миграције”, „ирегуларни мигранти” и њиховог места у разумевању данашњих миграција, из политиколошке, формално-правне и тачке посматрања најзначајнијих међународних организација, наредни део текста ће се примарно усмерити ка двострукости која, у форми изазова безбедности, тангира регион западног Балкана, али и правце на овој рути који претходе западнобалканским, те даље токове према порозним границама земаља Европске уније. Ова двострукост се односи на различите аспекте посматрања изазова, и то: изазова ирегуларних миграција у општем и највидљивијем смислу и изазова претераног одговора на ирегуларну миграцију, са потенцијалом додатне екстремизације друштва „тока” и крајњег мигрантског одредишта.

ИЗАЗОВ ИРЕГУЛАРНИХ МИГРАЦИЈА

Имајући у виду карактер миграторних кретања, њихове особености, интензитет, те начине на које утичу на земље транзита и земље крајњих мигрантских одредишта, на примеру региона (као примарно транзитног дела мигрантског пута), те одређених земаља Европске уније (као крајњег одредишта), изазови са којим се наведене „географије” суочавају, а који се могу назвати и безбедносним изазовима у контексту миграција *per se*, издвајају се: *општи пораст небезбедности, сукоби између кријумчарских група и присуство милитантних исламиста у мигрантској популацији.*

На миграције се дуго гледало као на махом позитиван, или бар контролисан, феномен. Многи примери из човекове историје, а нарочито они из међуратног и послератног периода „дугог” двадесетог века, сведоче о овом позитивистичком ставу према миграцијама који је примарно инспирисан благодетима миграције као замајца за економски успех и опоравак ратом уништених европских привреда након Другог светског рата. Дакле, имиграција није била главна брига за европске заједнице, па је и „слободно кретање радника из земаља нечланица било маргинално и ирелевантно” (Руга 2021). Тек почетком 1990-их, са снажнијим економским миграцијама ка Европи, овај феномен је почео да се секуритизује, превасходно због недостатка

радних места и стварања небезбедних мигрантских насеобина у већим европским градовима, што је праћено и развојем латентног расизма у друштвима ненавикнутим на мултикултурализам.

Са снажењем глобализацијских токова, у сумрак 20-ог и почетком овог века, наизглед парадоксално, проблем миграција се све чешће и приоритетније политизује, те посматра као изазов (некад и као отворена претња) различитим модалитетима савремене безбедности. Дакле, упоредо са отварањем за капитал, материјална добра и услуге, глобализација је „показала да се свака нација повлачи унутар својих граница када се осећа несигурно” (Ђорић 2017, 50), али и допринела политизовању феномена миграција и померању ове првобитно социоекономске појаве, у безбедносни контекст. „Тако се миграције све више представљају као претња јавном реду, европском културном идентитету и тржишној стабилности – другим речима, оне се секуритизују” (Шекарић, 2016, 96).

Посматрање миграција, као примарно безбедносног феномена, јавља се 80-их година прошлог века, чиме се први пут након Хладног рата питање миграција легитимише као безбедносно питање – *security issue* (Doty, 1996). Замајац овој артикулацији дале су имиграционе и антитерористичке политике спроведене након 11. септембра, које су имале тешке последице по одређене групе које је шира јавност идентификовала као „безбедносне претње”. Ове политике су заједно произвеле оно што је постало познато као „секуритизација управљања имиграцијом”. То је процес кроз који политичке елите (као што су владе, водеће политичке партије и повезане политичке мреже), јавно мњење и медији конструишу имиграцију као безбедносну претњу (Chebel d’Appollonia 2015).

Као један од аутора који се издвојио на пољу проучавања секуритизације миграција издвојио се Џеф Хјузманс (*Jef Huysmans*). У раду под називом „Европска унија и секуритизација миграција” (Huysmans 2001), он се бави питањем како су се миграције развиле у безбедносно питање у западној Европи и на који начин је процес европских интеграција у то укључен. У овом раду се указује да Трећи стуб ЕУ (правосуђе и унутрашњи послови), Шенгенски споразуми и Даблинска конвенција највидљивије указују на то да је процес европских интеграција укључен у развој рестриктивне миграционе политике и друштвену конструкцију миграција као безбедносног питања (Huysmans 2001). Исти аутор је у делу „Политика небезбедности: страх, миграције и азил у ЕУ” (*The Politics*

of Insecurity: Fear, migration and asylum in the EU), на свеобухватан и нијансиран начин приказао европски политички амбијент у коме су се, иако постепено, десиле значајне промене европске миграционе политике из попустљиве (*permissive politics*) у политику значајно веће рестриктивности (Huysmans 2006).

Укратко, миграције се у европској (последично регионалној и националној) савремености директно повезују са порастом опште небезбедности. Слободно (све чешће тумачено као неконтролисано) кретање људи унутар шенгенског простора перципира се као безбедносни изазов и то посматрано вишефакторски: као нарушавање општеприхваћених правила понашања из угла домицилности заједница, „као промена етнодемографске структуре друштва” (Subotić, Pejić 2023, 29), као дерегулатива на тржишту рада, али и као опасност по јавни ред, нарочито у подручјима близу већ етаблираних мигрантских рута, у близини прихватних центара и нарочито у граничним областима где су илегалне активности у вези са мигрантским питањем најинтензивније.

Сукоби између кријумчарских група на примеру српско-мађарске границе

Како то обично бива у вечитом надметању између безбедносних система државе и организованог криминала, мигрантска криза је у, сада већ деценијском трајању, стварала обрасце на који начин се може усмеравати и контролисати од стране државе, али и „цртала” правце за вишегодишње деловање организованих криминалних група умешаних у кријумчарење људи.

Проблеми са којим се Србија суочава у контексту кријумчарења људи и сукоба међу кријумчарским групама, постоје још од епицентра кризе из 2015. године и подизања „мађарског зида”, када се од стране миграната појавила „потреба” за кријумчарима, као јединим „провајдерима” за прелазак границе. Данас, скоро деценију од ових турбулентних догађаја, сведочимо о кријумчарењу као „уносном бизнису” чији интензитет у условима затворених граница, најблаже речено не јењава. Како је овај нелегални посао почео да доноси све већи профит, кријумчарске мреже су постајале све сложеније, а надметања између кријумчарских група све интензивнија, што је довело до отворених сукоба, нарочито између кријумчара на нижим нивоима организовања. Оружани сукоби међу кријумчарима

миграната у Србији постали су учесталији од половине 2022. године. Пуцњаве у шумама близу насеља у којима има убијених и рањених забрињавају мештане, док они који се баве питањем миграција поручују да кријумчарење добија нове размере и да криминалне групе не презају од сукоба (Ђурић 2023).

Ове сукобе нужно је посматрати „одоздо”, тј. од најнижих слојева тих организација. У овом деликатном алгоритму најпре неки од миграната добијају своје место „на терену” и постају спона са новим жртвама, са задатком да регрутују, односно „привуку нове жртве које ће пребацивати преко границе или којима ће пружати неке кријумчарске услуге” (Политика 2022). Управо такве групе људи, да би „ослободиле територију” на којој могу да врбују нове избеглице се примарно и сукобљавају. Реч је дакле о члановима великог ланца кријумчарских група, који ратују за „пословну” територију.

Србија је посебно погођена овим проблемом, као земља која на (формално затвореној, али никад прекинутој) балканској рути представља последњу границу пред „капијама” Европске уније и Шенген зоне. Настављајући вишегодишњу политику затворених граница, Мађарска спроводи најригорозније мере од свих улазних земаља Уније, па тако протеривање људи¹ назад у нашу земљу, које се дешава у бројевима од 500 до некада и 1.000 људи дневно (нарочито викендом), постаје свакодневница на овом подручју (Политика 2022).

Дуж целе границе са Мађарском (у нешто мањој мери и са Хрватском и Румунијом), на овај начин се стварају илегална насеља, као својеврсни колектори ових невољника, са изванредним потенцијалом за нову итерацију кријумчарских „услуга”. Управо на овим местима се од стране миграната-кријумчара започиње нови кријумчарски „посао”. Ступа се у контакт са новим или „новим-старим” мигрантима, нуде им се услуге задовољења примарних потреба, попут хране и воде, али и перспектива новог преласка границе уз накнаде које се прогресивно повећавају.

На овом примеру се може сагледати предност кријумчарења људи у односу на кријумчарење оружја, дроге или других инкриминишућих роба. „Робу кријумчарите само једном и та роба се потроши у земљи дестинацији, а од једног истог човека са оваквом праксом гурања назад од стране мађарских власти, кријумчар може

¹ „Пушбекови”, од енглеског *pushbacks* или *push-backs* су протеривања недржављана, избеглица и других миграната, најчешће у суседну земљу (Hameršak and Mucko 2023).

да безброј пута оствари и наплати, на овај или онај начин, такву услугу” (Политика 2022).

Очигледно је да велика количина ангажованог новца за илегални прелазак границе доводи до даље прогресије „пословних активности” кријумчара, ширења и боље логистике самих кријумчарских група, што утиче и на све приметнији тренд укључивања грађана који нису имали криминалну прошлост у неке активности на обуду „великог посла”, кроз превозење, обезбеђивање хране, воде и смештаја уз одговарајућу новчану надокнаду.

Очекивања са краја 2022. године, да ће „Меморандум о разумевању о јачању сарадње на плану миграција и заштите граница” (RSE 2022) допринети значајном смањењу ових проблема, нарочито на анализираном подручју, за сада су се показала као нереална. Кључна интенција овог споразума је да се изазови миграторног притиска помере за северних на јужне границе Србије, што се бар у пројектованој мери није десило. Разлоге треба тражити управо у жилавој кријумчарској организацији која, како је већ изнето, успева да више пута „прода” исту услугу и сваки пут још значајније профитира од ње.

Присуство милитантних исламиста у мигрантској популацији

Криминални „рукопис” се према законитости о „спојеним судовима” између организованог криминала и потенцијалног тероризма, може наћи и на примеру спреге кријумчара и исламистичког екстремизма. На потенцијални спој ових двеју инкриминација, на примеру балканске руте ка земљама централне Европе, указује обавештајни извештај Мађарске под називом: „Аспекти националне безбедности илегалне миграције на српско-мађарској пограничној области” (*National Security Aspects of the Illegal Migration on the Serbian-Hungarian Border Area*), у којем се наводи да је „тајна служба талибана и оперативно и организационо ставила под контролу групе кријумчара из Авганистана у Војводини (Šinković, Martinović 2023). Како се наводи у овом извештају, састављеном 25. новембра 2023. године, од стране Националног информационог центра Мађарске², њихов циљ је да „потенцијално искористе приходе

² Влада агенција која се бави информацијама о националној безбедности.

од кријумчарења људи за финансирање терористичких операција” (Šinković, Martinović 2023).

Иначе, у овом извештају се указује и на шири контекст проблема из угла националне безбедности Мађарске, тј. да „расте претња од тероризма, као последица сукоба између Израела и Хамаса, што представља додатни ризик, упоредо с повећаним миграционим притиском” (Јаковљевић 2023) и истиче да би „терористичке мреже могле да користе руте илегалних миграција, укључујући и ону преко западног Балкана која води ка Мађарској” (Ibid).

Док се у мађарској критичкој јавности јавно објављивање овог извештаја доводи у везу са популистичком матрицом власти да „обликује политичку климу у Европи уочи европских избора ове године, у којима се очекује да ће проблематично питање миграције у блок играти главну улогу” (Inotai 2023)”, Тужилаштво за организовани криминал у Србији саопштило је за да „немају сазнања да авганистански талибани наводно преузимају контролу над групама кријумчара људи на српско-мађарској граници” (Šinković, Martinović 2023).

Иако екстремисти симболично перципирају у броју од 26 милиона муслимана у Европи, они привлаче непропорционалну количину публицитета. Једини начин да ова истина постане доступна ширим друштвеним слојевима је да се оспори мит о европским муслиманима као аутсајдерима са културом и обичајима који их чине заувек „неистинитим” Европљанима (Dobson 2021).

Међу мигрантском популацијом доминирају муслимани (око 86 процената), и они су махом или грађитељи азила или економски мигранти (Pew Research Center 2017). Наратив о великом броју исламистичких екстремиста који мигрантску бујицу ка Европи користе као згодан канал за пребацивање у Европу и дестабилизовање овдашњих земаља, нарочито је био актуелан управо током 2015. и 2016. године, када су мигрантски путеви бележили најзначајнију фреквентност.

Најновије довођење у везу милитантних исламиста са махом економским мигрантима који се крећу ка Европи, инспирисано је ескалацијом израелско-палестинског конфликта 2023. године. Иако се ово повезивање не сме игнорисати, нарочито због већ доказане међузависности између пораста броја терористичких акција и интервенционизма према муслиманским земљама/територијама, тешко је повезати овакав начин инфилтрације из више разлога.

Прво, терористичке организације опредељују значајна средства за извођење терористичких активности, поготово у срединама које нису примарно муслиманске, па им издвајање за логистику (која би укључивала и трансфер терористичких извршилаца) не представља нерешив проблем. Друго, након великих мигрантских бројева из половине претходне деценије, данашњи притисак није изражен у тој мери. Треће, превентивна обрада ове популације на границама земаља изложених мигрантским рутама је на много већем нивоу организованости и позорности, него што је то био случај раније.

Па ипак, све чешће се у јавном простору, нарочито земаља централне и југоисточне Европе, могу приметити изјаве званичника које наглашавају ову опасност. Имајући у виду већ наведена образложења због чега је оваква врста трансфера терориста према Европи мање вероватна, као и околност да се ове „спознаје” тек тако деле са грађанима (уместо да уколико заиста постоје значајна сазнања о томе, да се тиме баве службе и министарства силе) само нас утемељују у ставу да је реч примарно о популистичким мотивима са крајњим циљем за придобијање гласова у све чешћим европским изборним пребројавањима.

Поред већ поменутих потенцирања мађарских званичника на опасности од „талибанизације” границе са Србијом, током предизборне кампање у Пољској (октобра 2023. године), тадашњи премијер Матеуш Моравјецки (*Mateusz Morawiecki*) је тему опасности од исламиста у мигрантским колонама ставио на сам врх агенде своје популистичке предизборне кампање, обележене антиимигрантском реториком (RSE 2023). Истина, ово је уједно и пример неуспешне кампање, чији је резултат био повратак лево-центристичке коалиције Доналда Туска (*Donald Franciszek Tusk*) на власт у Пољској.

Што се тиче регионалне безбедности у погледу изазова који миграције носе са собом *per se*, чињеница да је феномен изазвао двоструку позорност. Најпре, државе западног Балкана све већу пажњу посвећују овом питању и то кроз ангажовање служби, министарстава силе, али и користећи полуге социјалне државе и економских законитости. Са друге стране, очигледно је да је деценијско присуство мигрантских токова на овом подручју активирало забринутост становништва и допринело чињеници да „70% грађана западног Балкана верује да долазећи мигранти представљају безбедносни ризик” (Regional Cooperation Council 2021).

ИЗАЗОВ ПРЕТЕРАНОГ ОДГОВОРА НА ИРЕГУЛАРНУ МИГРАЦИЈУ

Осим што обликује дистрибуцију верске припадности, миграција је такође повезана са општим нивоима религиозности. Мигранти имају тенденцију да долазе из мање безбедних друштава, за које су Норис и Инглехарт утврдили да су повезани са вишим нивоима религиозности (Norris and Inglehart 2011).

Религиозност мигранта стога има потенцијал да преобликује верски пејзаж у Европи, како у смислу верског плурализма, тако и верског изражавања. Значајна религиозност миграната могла би стимулисати оживљавање или одржавање верског ангажмана међу староседеоцима. С обзиром на снажан утицај „мита о хришћанској Европи” (Adida, Laitin and Valfort 2010, 22386) на ставове и концепције нације, повећање верског изражавања такође може представљати реакцију на недавно уочене изазове националног идентитета, које представља миграција (Castles 2012).

Истовремено, изложеност секуларнијем окружењу у већини европских друштава повећаће вероватноћу да ће данашњи мигранти, и њихова друга генерација, постепено усвојити секуларнији начин живота. Одржавање постојећих и настанак нових миграционих токова, међутим, чини мигранте прве генерације динамичном групом у смислу њиховог састава и њихове верске посвећености. Како нови мигранти са собом доносе виши ниво религиозности или долазе из више религијских контекста, одређена група миграната свакако може постати отпорнија на процесе секуларизације (Guveli and Platt 2023).

Растућа муслиманска популација већ је променила лице Европе на више начина. У општем друштвеном контексту, муслимани имају наглашенију тенденцију да живе као заједница него, на пример, хришћани, који су више фрагментирани у смислу цркава, веровања и праксе. Они су свакако снажније везани за своја уверења и корене, а многи одржавају везу са својом земљом порекла, посебно ако су одавно мигранти или, како се то често назива, прва генерација досељеника. Истовремено, истраживања су показала да муслиманске заједнице на европском тлу имају тенденцију да гласају за левичарске странке, јер се они обично залажу за интеграцију миграната у европско друштво – што у једном делу (искључујући важан економски моменат) вероватно објашњава

зашто тако мали број имиграната жели да се настани у земљама са наглашеним десним преференцијама, попут Пољске, Мађарске, Чешке и Словачке (Dobson 2021).

Како се број муслимана повећавао широм Европе, тако се мењало и друштво у којем живе, о чему сведоче: изградња џамија, позиви на молитву, „халал производи” у супермаркетима и радно време прилагођено Рамазану. Националисти користе ове промене да појачају незадовољство међу домицилним становништвом, које осећа да је њихов начин живота угрожен од „оних странаца” који такође „краду наше послове”. У знатној већини случајева ово једноставно није тачно, али је то био ефикасан трик који су својевремено (и успешно) користили они који су водили кампању да Британија напусти Европску унију, што је допринело „ветровима” који су „дували” у корист изласка.

Растућа огорченост довела је до нових закона усмерених на муслимане, попут забране ношења бурки у шест европских земаља: Аустрије, Белгије, Бугарске, Данске, Италије – на одређеним местима, те Холандије – на јавним местима (Shankar 2023), или закона против спајања породице ради контроле имиграције (Palander et. al. 2023). Спољно мешање муслиманских земаља у ова питања, попут Турске и Саудијске Арабије, није било од помоћи у интеграцији заједница. Напротив, као да је нанело још већу штету европским муслиманима и дало за право антиусељеничким (антиисламским) политикама. Када турски председник Ердоган каже Турцима који живе у Европи да не морају да се асимилирају у друштвима домаћина и да би требало да имају више деце како би повећали муслиманску моћ, то једноставно повећава страх домицилног становништва и антимуслиманска осећања (Bozkurt 2022). Такође је дошло до снажне реакције на трговину утицајем од стране Саудијске Арабије, која је у вишегодишњем процесу „убацивала” новац у Европу за финансирање изградње џамија у циљу ширења екстремног вахабистичког облика сунитског ислама.

Изражавајући забринутост у вези са овом радикалном идеологијом, Белгија је раскинула саудијски полувековни закуп Велике џамије у Бриселу (Birnbau, Ariès 2018), узнемирена промоцијом радикализма. Швајцарска је на основу Народне иницијативе, коју је подржало 57,5% швајцарских бирача, увела забрану изградње минарета (Swis Info 2009), док су Француска и Немачка такође затвориле неке џамије, напомињући да су то места са

који се подстичу млади људи да путују у ратна подручја, као што су Сирија и Ирак, да би се борили за Исламску државу (Dobson 2021). Да би се ислам представио као непријатељски – Други, најпре је неопходно „избрисати све његове диференцијације” (Subotić, Mitrović 2023, 121), да би следећи корак било „дедукционистичко поистовећивање ислама са конкретним екстремистички оријентисаним покретима” (Ibid).

Дакле, анализу изазова из корпуса претераног одговора на ирегуларну миграцију је битно водити у опште безбедносном контексту савремене Европе са приметним растом популизма на десничарским наративима и њихове крајње експликације у виду снажења конкретних екстремистичких група на принципима ксенофобије (шире) и исламофобије (посматрано уже). И док је америчка екстремна десница генерисана расистичком прошлoшћу, идеолози крајње десних европских наратива користе актуелне миграције као примарни мотив за радикализацију (Ђогић 2021, 94).

Антиимиграционо расположење у Европи произилази из перцепције имиграната као претње. Прво, уверење да имигранти смањују плате и ограничавају могућности посла за домаће раднике, представља економску претњу од имиграната. Поред тога, масовност коју имигранти доносе у систем социјалне заштите представљен је такође као финансијски терет за земљу.

И док су уочене финансијске и опште-економске претње од имиграната значајне, главни покретач антиимиграционог покрета у Европи ипак је симболична претња коју имигранти представљају националној култури и вредностима. Често се муслиманске вредности сматрају антагонистичким западним вредностима. На пример, са близу 6 милиона муслиманске мањинске популације, од којих су половина имигранти (Jackson 2023), Француска покушава да створи хомогенизацију наглашавајући националну јавну културу, супремирајући разлоге због који треба да буде поносна на своју републиканску традицију, која је мобилисана да нагласи француску културну супериорност (Michela Polovina 2022).

Док Француска можда наглашава важност привржености националној култури, а не супротстављање имиграцији као таквој, неке европске земље се противе повећању разноликости у целини. Извештај истраживачког центра Пју (*Pew Research Center*) открива противљење европских земаља растућој разноликости. Чак 78% италијанских испитаника сложило се да разноликост раса, етничких група и националности није позитивна ствар за њихову земљу (Eyes on

Еигоре 2020). Према истом истраживању, ниједна од европских земаља није гледала позитивно на различитост. Ставови о различитости су у снажној корелацији са политичком опредељеношћу испитаника. Људи са политички десним ставовима су склонији да различитост виде у светлу погоршања њиховог животног стандарда, али и нарушавању одомаћених културолошких образаца (Michela Polovina 2022). Ова идеолошка подела у имиграционим погледима објашњава успон десничарских партија растућим антиимиграционим осећањем. Страх од културних и економских последица расељавања имигранта омогућио је странкама крајње деснице да оснаже популарност у Европи.

Очигледно да је континуирано расположење против миграција у Европи примарно укореењено у ученој културној претњи. На имигранте се гледа као на неасимбилне, а на њихове културе као на некомпатибилне са западним нормама и идеалима. Западне вредности и културе остају оруђе за издвајање и искључивање имиграната.

Након шокантне победе антиисламског политичара Гета Вилдерса (*Geert Wilders*) на изборима у Холандији, европске елите нервозно „скенирају” политички пејзаж у потрази за назнакама онога што долази, укључујући и даље „изненађујуће” победе кандидата крајње деснице (Calcutt, Vinocur 2023). У скоро десетак европских земаља, укључујући Француску и Немачку, тврдолинијске антиимиграционе странке, неке од њих екстремније од Вилдерсове, тренутно су на врху листе популарности (или на другом месту), пред неке од националних, и избора за Европски парламент.

Као што је већ истакнуто, борба Европе да стави под контролу ирегуларне миграције и криза трошкова живота, која је прати, нису ништа ново. Оно што је ново, међутим, јесте рат између Израела и Хамаса, који распламсава „цивилизацијске” тензије у срцу многих европских земаља са великом муслиманском популацијом. Док пропалестински протести доводе десетине хиљада људи на улице градова од Лондона до Берлина, у позадини растуће анксиозности око миграција, тероризма и нарушене економије, политичари крајње деснице са дугим стажом попут Вилдерса и Марин Ле Пен (*Marion Anne Perrine Le Pen*) сматрају да управо на овом примеру треба појачати антиимигрантску реторику.

Имајући у виду Вилдерсове раније иступе у којима је ислам назвао „идеологијом ретардиране културе” (Sauer 2023), не чуди

што је искористио погодан тренутак говорећи о скуповима против израелске одмазде у Гази, на својој предизборној дебати, када је рекао: „Одакле долазе сви ови људи? Да ли је ово моја земља?” (Calcutt, Vinocur 2023). Ле Пен се у међувремену „удварала” анксиозној јеврејској заједници Француске, бучно подржавајући Израел и појављујући се на маршу против антисемитизма, упркос „проблематичној историји њене странке баш према овом питању” (France 24 2021).

Они се, међутим, не упуштају у свеопшти „крсташки рат” екстремно десних шведских демократа, који су тражили да се „цамије сравне са земљом” (Chiappa 2023). Уместо тога, они убиру предности „брендова” против естаблишмента које су мукотрпно градили деценијама, у настојању да постану шире прихватљива опција (*main stream*) уочи избора за ЕУ. На овом питању се очитује да су, „уводећи параметре идентитета и нације, као најугроженије, десни популисти препознали начин да мотивишу и анимирају разочаране људе” (Суботић 2022, 213).

Присутност миграната на Балкану, у контексту екстремизације регионалних друштава на темељима антимигрантских осећања, није прошла незапажено, а у неким је случајевима чак и подстакла повећану активност и мобилизацију актера крајње деснице који се противе њиховој присутности на овом простору (Lažetić 2021).

Премда су у Србији и региону присутна расистичка уверења као што је „теорија велике замене” (Rose 2022), односно теорија завере која се темељи на тврдњи да „изворне Европљане беле расе, у њиховим земљама замењују имигранти из Африке и с Блиског истока који нису припадници беле расе” (Ibid), коју пропагирају поједини антиимигрантски и покрети крајње деснице, као и дискриминација ромског становништва, овдашњи актери крајње деснице у својој реторици не спомињу изричито расне напетости, као што то чине неки представници крајње деснице у западној Европи или САД.

Уместо тога, реторика крајње деснице у региону је и даље усмерена на фрустрације политичким естаблишментом, етнички национализам и антимањинска осећања поткрепљена забринутошћу због разградње националног (српског, хрватског и сл.) идентитета. У том контексту се чини да је долазак миграната из земаља изван овдашњег подручја створио неки нови „заједнички садржилац” и прилику за актере крајње деснице да свој политички програм преобликују тако да га удаље од „постконфликтног наслеђа на

основу грађанских ратова деведесетих” (Đorić 2022, 16), и уподобе га „европеизованом дискурсу који нагласак ставља на европско порекло и заједничку борбу против аутсајдера” (Lažetić 2021).

До такве „европеизације” овог питања на Балкану је дошло јер је европска крајња десница у широј друштвеној свести популаризовала забринутост због великог броја миграната и избеглица. Крајња десница Србије учила је од идеолога европских десних стратегија и усвојила их, а у неким случајевима су њени представници и обучавани од актера европске крајње деснице (Cosic, Marzouk and Angelovski 2018).

Масовна људска померања с Блиског истока, јужне Азије и Африке кроз западни Балкан и њихов боравак у региону очито су створили нови феномен око којег су се екстремисти и организације крајње деснице делимично успели организовати и на темељу којег су мобилисали подршку својих еквивалената у региону, али и „узора” из европске крајње деснице. И ове чињенице су свакако нешто што се не сме потценити. Ипак, на основу присутне опште реторике у јавном простору, изјава званичника регионалних земаља, па и „учинка” локалних екстремистичких организација, може се закључити да се антиимигрантски талас из земаља западне Европе није у потпуности пренео на регион Балкана из понајпре два разлога. Прво, очигледно је да ови простори и даље не важе као крајње мигрантске дестинације, па самим тим и не активирају корпус антиимигрантских економских „оправдања”, и друго, „нерашчишћени рачуни на етничко-картографским основама из 1990-тих” (Subotić, Mitrović 2018), још увек заузимају примат у екстремистичком миљеу овдашњих крајње десних протагониста.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Након деценијског трајања снажних миграторних кретања према Европи, може се рећи да је одговор у виду континуираног расположења против миграција, примарно укоренењен у уоченој културној претњи. На имигранте се гледа као на неасимибилне, а на њихове културе као на некомпатибилне са западним нормама и идеалима. Залагање за очување западних вредности и културе, тако постаје оруђе за издвајање и искључивање имиграната. Конзервативне политичке струје (које се све боље котирају на изборима у европским земљама) углавном тврде да Европа тако нешто

не би могла да поднесе. Либералнији политичари, пак, сматрају да је Стари континент довољно богат да апсорбује незване придошлице, уз аргументацију да ако Турска сама може да прими више од три милиона сиријских избеглица и на сваког од њих потроши у просеку три хиљаде долара, онда и ЕУ може да приушти неколико стотина хиљада азиланата. Чињеница је да не могу сви сиромашни људи на свету да реше своје проблеме тако што ће се преселити у Европу, али исто тако је чињеница да би нека свеобухватнија и ефикасна стратегија усмерена на глобално смањење јаза између богатих и сиромашних, можда почела да решава овај проблем боље него све ограде и баријере заједно.

Регион западног Балкана прати европске трендове који питање ирегуларних миграција позиционирају високо на агенди савремене небезбедности. И на регионалном примеру се очитује двострукост проблема, са различитим степенима еквиваленције у односу на шири европски контекст. Што се тиче миграција као опште-безбедносног изазова, подударност је већа у делу који се односи на општи пораст небезбедности, нарочито у пограничним подручјима и за последицу има изражену активност кријумчарских група и сукоба између њих, али и присутну узнемиреност локалног становништва. Пример регионалне нестабилности из корпуса опште-безбедносних изазова, анализиран је на примеру мађарско-српске границе. У погледу безбедносног изазова који са собом нови претеран одговор на миграције, регионалне прилике се умногоме разликују од шире европских и то из најмање два разлога. Први је везан за „проточност” подручја, где се на мигранте још увек не гледа као на неког ко ће „узети” послове и социјалну заштиту домицилног становништва, док је други разлог из домена наслеђене регионалне нестабилности која се и даље примарно усмерава на антаганишуће разлоге из корпуса етно-конфесионалних „непремостивих” разлика између регионалних актера.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Ђорић, Марија. 2017. „Мигрантска криза као генератор десничарског и исламистичког екстремизма у Европи”, *Политичка ревија* vol. 51 (1). 39-54.
- Јаковљевић, Драган. 2023. „Према извештају мађарских безбедносних служби – Талибани контролишу шверц миграната у Србији”, *Политика*, 7. новембар.
- Службени гласник РС. 2018. „Стратегија супротстављања ирегуларним миграцијама у Републици Србији за период од 2018. до 2020. године”. број 105. од 29. децембра
- Суботић, Милован. 2022. *Миграције и екстремизам*, Медија центар Одбрана, Београд
- Шекарић, Невена. 2016. „Секуритизација миграција: Хјусмансов приступ и три домена небезбедности”. *Годишњак факултета безбедности*. 95-110.
- Adida, C. L., Laitin, D. D., and Valfort, M. 2010. “Identifying barriers to Muslim integration in France”. *PNAS*, 107(52), 22384–22390.
- Birnbaum, Michael and Quentin Ariès. 2018. “Belgium ends Saudi mosque lease, citing ‘foreign interference’ and extremism”, *The Washington Post*. March, 19.
- Bozkurt, Abdullah. 2022. “Erdoğan wants Turks, Muslims in Europe to mobilize for Allah’s cause, rally behind one nation, one flag, one state”. *Nordic Monitor*. March 21.
- Castles, Stephen. 2012. “Immigration and asylum: Challenges to European identities and citizenship”. In: D. Stone (Ed.), *The Oxford handbook of postwar European history*. Oxford University Press.
- Caulcutt, Clea and Nicholas Vinocur. 2023. “Clash of civilizations looms over EU elections”, *Politico*, December 1.
- Chebel d’Appollonia, Ariane. 2015. “The Securitization of Immigration and Integration Governance”. *Migrant Mobilization and Securitization in the US and Europe*. Palgrave Macmillan. pp 15–35
- Chiappa, Claudia. 2023. “Swedish PM rebukes far-right leader who said mosques should be flattened”. *Politico*. November 27.
- Cosic, Jelena, Lawrence Marzouk and Ivan Angelovski. 2018. “British Nationalist Trains Serb Far-Right for Online War”. *Balkan Insight*. May 1, 2018. <https://balkaninsight.com/2018/05/01/british-nationalist-trains-serb-far-right-for-online-war-04-30-2018/>

- Dobson, John. 2021. "Europe is struggling with the problem of Islamist extremists". *The Sunday Guardian*. January 2.
- Doty, Roxanne. 1996. "Immigration and national identity: constructing the nation". *Review of International Studies*, 22 (03), 235–255.
- Đorić, Marija. 2021. *Ekstremizam i nova realnost: svet u doba koronavirusa*. Beograd: Institut za političke studije
- Đorić, Marija. 2022. "Challenges faced by young scholars in researching extremism", *The Policy of National Security*, Year XIII, Special Issue 2022. pp. 7-21. str. 16. <https://doi.org/10.22182/pnb.specijal2022.1>
- Đurić, Jovan. 2023. "Incidenti na severu Srbije: Sve češći oružani sukobi između grupa krijumčara migranata", *Euro News*, 2. avgust.
- European Migration Network*. 2014. "Asylum and Migration Glossary 3.0. Brussels". https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/glossary/i_en
- Eyes on Europe*. 2020. "Explaining the Main Drivers of Anti-Immigration Attitudes in Europe". November 30.
- France 24*. 2021. "French far-right party founder Jean-Marie Le Pen faces new hate trial". January 9. <https://www.france24.com/en/france/20210901-french-far-right-party-founder-jean-marie-le-pen-faces-new-hate-trial>
- Guveli, Ayse and Lucinda Platt. 2023. "Religiosity of Migrants and Natives in Western Europe 2002–2018: Convergence and Divergence", *European Journal of Population*. Vol. 39, No 9.
- Hameršak, Marijana i Bojan Mucko. 2023. „Pušbek”. *Erim*. 26. maj. 2023.
- Huysmans, Jef . 2001. "The European Union and the Securitization of Migration". *Journal Common Market Studies*. Volume 38, Issue 5. pp. 751-777.
- Huysmans, Jef. 2006. *The Politics of Insecurity: Fear, Migration and Asylum in the EU. New International Relations Series*. London, UK: Routledge.
- Inotai, Edit. 2023. "Hungary intelligence warns of taliban involvement in migrant smuggling at Serbia border". *Reporting Democracy*. November 3.
- IOM*. 2018. "Key migration terms" <https://www.iom.int/key-migration-terms>
- Jackson, Dille. 2023. "Religious Discrimination against Muslims in France". *Ballard Brief*. www.ballardbrief.byu.edu.
- Lažetić, Marina. 2021. *Migration, Extremism, & Dangerous Blame Games: Developments & Dynamics in Serbia*. Washington, D.C.: RESOLVE Network, 2021.

- Michela Polovina, Eva. 2022. "What is Driving the Rise of Anti-Immigration Sentiment in Europe?". *Berkeley Political Review*. December 9.
- Migration Data portal*. 2022. "Irregular migration". September 29. <https://www.migrationdataportal.org/themes/irregular-migration>
- Norris, P. and Inglehart, R. 2011. *Sacred and secular: Religion and politics worldwide*. Cambridge University Press.
- Palander, Jaana, et. al. 2023. "International Human Rights Frameworks in Relation to National Family Reunification Policy and Administrative Practice". *Forced Migration and Separated Families*. March 16. pp 15–40.
- Parliamentary Assembly*. 2006. "Resolution 1509 of the Council of Europe Parliamentary Assembly". June 27. <https://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=17456>
- Pew Research Center*. 2017. "Europe's Growing Muslim Population", November 29, 2017. <https://www.pewresearch.org/religion/2017/11/29/europes-growing-muslim-population/>
- Politika*. 2022. „Iza incidenta na Horgošu stoji organizovani kriminal”, 27. novembar
- Puga, Jimena. 2021. "Post-Cold War securitization in the European Union", *Global Affairs and Strategic Studies*. Universidad de Navarra. September 24.
- Radio Slobodna Evropa*. 2022. „Zvaničnici Srbije, Mađarske i Austrije potpisali memorandum o saradnji na zaštiti granica”. 16. novembar. <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-madjarska-austrija-migranti-memorandum-saradnja/32133849.html>
- Radio Slobodna Evropa*. 2023. „Poljski premijer upozorio na 'islamske borbe' među migrantima, 12. oktobar.
- Regional Cooperation Council*. 2021. "70% of Western Balkan citizens believe that incoming migrants are a security risk". November 8, 2021. <https://www.rcc.int/news/735/70-of-western-balkan-citizens-believe-that-incoming-migrants-are-a-security-risk>
- Rose, Steve. 2022. "A deadly ideology: how the 'great replacement theory' went mainstream", *The Guardian*, Jun 8.
- Sauer, Pjotr and Geert Wilders. 2023. "The Dutch far-right figurehead sending a chill across Europe". *The Guardian*, November 23.
- Shankar, Priyanka. 2023. "Does the EU have hijab bans?". *Deutsche Welle*. January 31.

- Sironi, A., C. Bauloz and M. Emmanuel (eds.). 2019. "Glossary on Migration. International Migration Law", No. 34. *International Organization for Migration (IOM)*, Geneva.
- Subotić, Milovan. and Mitrović Miroslav. 2023. "European security and the migrant crisis", in: Subotić, M., Cioculescu, S. eds. *Strategic Intersections: The New Architecture of International Security*. Strategic Research Institute and Institute, Belgrade and Institute for Political Studies of Defense and Military History, Bucharest. 114-128. p. 121.
- Subotić, Milovan. and Pejić, Igor. 2023. "Extremism as a Security Factor in the Western Balkans", *Monitor Strategic* Vol XXIV, No 3-4. Institute for Political Studies of Defense and Military History, Bucharest. ISSN 1582-3156, pp. 27-36. <https://ispaim.mapn.ro/webroot/fileslib/upload/files/Monitor%20Strategic/ms342023%20final.pdf>
- Subotić, Milovan. and Mitrović, Miroslav. 2018. "Hybrid Nature of Extremism: Cohesive Characteristics of Ethno-Nationalism and Religious Extremism as Generators of Balkan Unsecurity", *Vojno delo* 70 (1), International Edition, 1/2018 (22-33). p. 30. DOI: 10.5937/vojdello1801022S
- Swiss Info*. 2009. "Minaret ban approved by 57 per cent of voters". November 29. https://www-swissinfo-ch.translate.goog/eng/life-aging/minaret-ban-approved-by-57-per-cent-of-voters/7793916?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=sr&_x_tr_hl=sr&_x_tr_pto=sc
- Šinković, Norbert. and Iva Martinović. 2023. „Bez dokaza za tvrdnje Mađarske o vezama krijumčara izbeglica u Srbiji sa talibanima”. *Radio Slobodna Evropa*, 16. novembar
- UNHCR*. 2018. Why 'Undocumented' or 'Irregular'? Why Not 'Illegal'? https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/09/TerminologyLeaflet_EN_PICUM.pdf
- Vespe, Michele, Fabrizio Natale and Luca Pappalardo. 2017. "Data sets on irregular migration and irregular migrants in the European Union". *Migration policy practice*. Vol. VII, Number 2, April–September 2017. pp 26-33.
- Vollmer, Bastian. 2011. "Irregular migration in the UK: Definitions, pathways and scale". *The Migration Observatory Briefing*.

Milovan Subotić

University of Defence, Strategic Research Institute

IRREGULAR MIGRATIONS AS A CHALLENGE TO REGIONAL AND NATIONAL SECURITY

Resume

After a decade-long duration of robust migratory movements towards Europe, it can be asserted that the response, in the form of a continuous disposition against migration, is primarily rooted in the perceived cultural threat. Immigrants are viewed as unassimilable, and their cultures as incompatible with Western norms and ideals. Advocacy for the preservation of Western values and culture thus becomes a tool for the exclusion and segregation of immigrants. Conservative political currents (which are increasingly gaining traction in European elections) generally argue that Europe could not withstand such an influx. More liberal politicians, however, contend that the Old Continent is sufficiently wealthy to absorb uninvited newcomers, citing Turkey's ability to host over three million Syrian refugees and spend an average of three thousand dollars per capita on each, suggesting that the EU could afford several hundred thousand asylum seekers. It is a fact that not all impoverished individuals worldwide can solve their problems by relocating to Europe; however, it is equally factual that a more comprehensive and effective strategy aimed at globally reducing the gap between the rich and the poor might begin to address this issue better than all fences and barriers combined.

The Western Balkans region mirrors European trends where the issue of irregular migration occupies a prominent position on the security agenda. Through the regional lens, a duality of problems becomes apparent, with varying degrees of equivalence concerning the broader European context. Regarding migration as a general security challenge, the salience is heightened in areas relating to the overall increase in insecurity, particularly in border areas, resulting in pronounced activities of smuggling groups, conflicts among them, and prevailing unease among the local population. An illustration of regional instability stemming from the corpus of general security challenges is analyzed through the example of the Hungarian-Serbian border. In terms of security challenges

eliciting excessive responses to migration, regional circumstances markedly differ from broader European ones, for at least two reasons. The first pertains to the fluidity of the area, where migrants are still not perceived as individuals who might “take away” jobs and social protection from the local population. The second reason lies within the domain of inherited regional instability, which continues to primarily focus on antagonistic reasons stemming from the corpus of ethno-confessional “insurmountable” differences among regional actors.

Keywords: challenge, definition, extremism, migrations, Republic of Serbia, Western Balkans

*Дарко Лукић**

Универзитет одбране у Београду, Војна академија

ВЕЛИЧИНА, ОБЛИК И ГРАНИЦЕ СРБИЈЕ КАО БИТНИ ЧИНИОЦИ БЕЗБЕДНОСНИХ ИЗАЗОВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ**

Сажетак

У раду су разматрани величина, облик и границе као чиниоци безбедности територије Републике Србије. Противправно отцепљење Косова и Метохије представља важан безбедносни изазов који услед промена квалитативних и квантитативних аспекта величине, облика и граница Републике Србије утиче на одбрамбену осетљивост простора. Проблем рада истражен је у војногеографском и политичкогеографском домену. Примењен је аналитички и синтезни приступ у истраживању проблема кроз компарацију територије Републике Србије са претходним државама које су постојале на нашем простору у савременом историјском периоду. Графичко-аналитички метод као општи географски метод примењен је у разматрању квалитативних и квантитативних математичких чинилаца територије. Резултати истраживања показали су да мала величина, неправилан облик и изломљене границе представљају изазов када је реч о организацији одбране територије Републике Србије у миру и рату. У потенцијалном оружаном сукобу или агресији на територију Републике Србије простор као фактор оружане борбе имао би умањен значај за општи успех одбране. У раду су дате препоруке

* Контакт: darko.lukic@va.mod.gov.rs.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2104-0461>

** Рад је настао као део округлог стола „Савремени безбедносни изазови, ризици и претње у Републици Србији”.

чија би имплементација умањила неповољне геостратешке аспекте величине, облика и граница територије Републике Србије.

Кључне речи: Република Србија, Косово и Метохија, величина, облик, границе.

УВОД

Територија државе је фундаментални услов њеног постојања. Територија као географска и статистичка јединица поред историјских, политичких, економских, психолошких, моралних, етичких има и војностратешке консеквенце (Грчић 2000). На чиниоце безбедности Републике Србије утичу бројне детерминанте. У геостратешком смислу то представља сложен однос апсолутних и релативних војногеографских детерминанти међу којима се издвајају математичко-географски чиниоци положај, величина, облик и границе територије. Према Мишовићу (1999, 78–79) математичко-географске чиниоце не треба анализирати појединачно већ кроз међусобну интеракцију и кроз однос са другим физичко-географским и друштвено-географским чиниоцима.

Насилно и противправно одвајање АП Косово и Метохија 1999. године поставило је бројне изазове за безбедност територије Републике Србије. Стационирање НАТО јединица и војне инфраструктуре на територији Косова и Метохије компромитује ефикасност одбране територије Републике Србије на правцу Јадран-Црно море (Радиновић 2017, 25). „Изузимањем Косова и Метохије из састава Србије у српском етничком простору настала је веома широка и дубока просторна бреша, с тенденцијом да се стално шири, „нагриза” и умањује спрски етнички простор.” (Гађиновић 2017, 25). Величина територије као мале државе сврстава Републику Србију у ред држава са јако ограниченим капацитетом да одбране своји национални интерес војно-политичким средствима (Гајић 2020, 66). Неадекватност граница са бившим југословенским републикама оставља потенцијал за нове сукобе у будућности (Степић 2020, 31–33). Ово питање нарочито актуелизује немогућност контроле дела граница према суседним државама због насилне и противправне сецесије Косова и Метохије. Актуелне изазове нарочито проблематизује питање утицаја квантитативних и квалитативних

карактеристика величине, облика и границе територије Републике Србије у одбрамбеном домену. Да би се сагледали могући безбедносни изазови настали услед промене математичких вредности величине, облика и граница територије Републике Србије, наведени проблем неопходно је објективно сагледати уз примену различитих метода. У раду су коришћене анализа, синтеза, графичко-аналитичка, математичко-статистичка и компаративна метода. Доношење одговарајућих закључака из истраживања требало би да одговори у којој мери позитивни и негативни аспекти тренутних математичко-географских карактеристика територије Републике Србије представљају безбедносни изазов?

ВЕЛИЧИНА КАО БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Простор у најопштијем смислу представља битан фактор оружане борбе. Величина територије неке државе утиче на многе војне активности у миру и рату. Изражава се математичким мерама за површину (P) у квадратним километрима. Величина територије представља релативан појам када је реч о политичкој моћи неке државе за разлику од геостратешких аспеката где је величина важан чинилац (Грчић 2020). Класификација величине територије разликује се код појединих теоретичара. У досадашњим војногеографским анализама простора коришћена је генерализована тростепена класификација Марјановића која величину држава класификује на мале (до 200.000 km^2), средње ($200.000 - 1.000.000 \text{ km}^2$) и велике (преко $1.000.000 \text{ km}^2$) (Магјановић 1983).

Република Србија са површином од 88.361 km^2 сврстава се у ред малих држава. Насилно отцепљење Косова и Метохије умањује укупну површину територије Републике Србије за 10.887 km^2 . Иако у политичком смислу већи део чланица Уједињених Нација није признао насилно отцепљену покрајину, у пракси Република Србије нема могућност контроле своје јужне покрајине снагама безбедности. Са површином од 77.474 km^2 стварају се бројни безбедносни изазови у процесу планирања и могућој реализацији одбране територије Републике Србије од потенцијалног агресора. Ако упоредимо величину територије са претходним државама на нашем простору уочава се константно умањење територије (Табела 1).

Табела 1: Упоредни приказ површине држава

Држава	P (km ²)
СФРЈ	255.804
СРЈ (Србија и Црна Гора)	102.350
Република Србија	88.361
Република Србија (без Косова и Метохије)	77.474

Извор: Обрада аутора

За разлику од Марјановићеве класификације, класификација Паундса (Norman J. G. Pounds) пружа знатно већи опсег у класификацији величине територије: гигантске (преко 6.000.000 km²), огромне (2.500.000 – 6.000.000 km²), врло велике (1.250.000 – 2.500.000 km²), велике (650.000 – 1.250.000 km²), средње (250.000 – 650.000 km²), мале (125.000 – 250.000 km²), врло мале (25.000 – 125.000 km²), минијатурне (5.000 – 25.000 km² и микро државе (до 5.000 km²) (Pounds 1963). Према класификацији Паундса (Pounds 1968) величина територије Републике Србије без Косова и Метохије сврстава се у класу врло малих држава. Као значајни безбедоносни изазов јесте повећана осетљивост одбране на губитак територије и употребу оружја за масовно уништавање. Сваки губитак територије може имати стратешке импликације на целокупан ток рата. Маневар и кретање војних јединица је значајно ограничен у дубини територије која би се бранила од потенцијалног агресора. Стратешки концепт одбране захтева упорну и задржавајућу одбрану што као последицу у пракси може имати повећани број губитака и страдања људског потенцијала за време оружаног сукоба. Са демографским потенцијалом мале земље као што је Србија то би оставило крајње негативне последице. Даљим умањењем или губитком величине територије било у ратном или мирнодопском периоду Република Србија би се суочила са сличним безбедносним изазовима микро држава као што је то Израел чија је површина 20.770 km².

ОБЛИК КАО БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

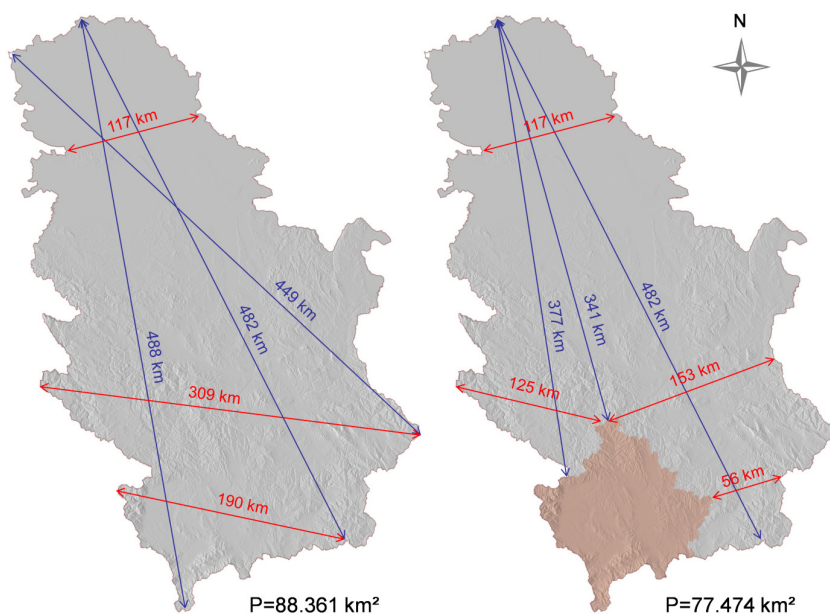
Облик територије неке државе представља квалитативну компоненту која се разматра заједно са њеном величином. Основни

показатељ облика простора је његова компактност. За оцену компактности простора примењују се различите квантитативне и квалитативне аналитичко-графичке методе. Квалитативни метод се заснива на субјективном поређењу облика територије неке државе са референтном геометријском фигуром (Грчић 2000). У том смислу у војногеографским анализама облик територије се упоређује са квадратом и класификује на: прикупљене државе (однос странца 1:1); полуприкупљене државе (однос странца 1:2), издужене државе (однос краће и дуже странице је несразмеран) и државе са територијалним аномалијама (Марјановић 1989). Полуприкупљени облик умањује позитивна својства компактног и негативна издуженог облика територије. У циљу објективнијег сагледавања утицаја облика територије неке државе важан квалитативни показатељ могу бити карактеристична удубљења, испупчења и сужења простора по краћој оси (Мишовић 1999, 83–84). Карактеристична сужења изражавају се математичким мерама за дужину између појединих важних тачака на територији неке државе.

Република Србија са Косовом и Метохијом има полуприкупљени облик који подсећа на издужену елипсу (Слика 1). Губитак Косова и Метохије умањује компактност Републике Србије по математичким димензијама. Облик територије „продужује” се са две физички одвојне територијалне компоненте. На југозападу то је Лимско-ибарско испупчење. На југоистоку то је Јужноморавско испупчење. Између ова два испупчење „уклињава” се Косовско удубљење које ствара погодну основицу за војно угрожавања стратешки значајних делова територије наше државе. Кобаоник као важна орографска препрека између поменутих испупчења у том случају добија стратешки значај. Нарочито су угрожени стратегијски објекти у долинама Западне и Јужне Мораве који са припадајућим сливом представљају значајан демографски и привредни потенцијал за одбрану јужног дела територије наше земље. Дубина одбране по краћој оси значајно се скраћује. Као последица Косовског удубљења формирају се основице по краћој оси следећих дужина: 125 km – Тронежа Србија, Црна Гора и БиХ – Јариње; 153 km – Јариње – Вршка Чука; 56 km – с. Десивојце (Косовска Каменица) – Стрезимировци. Ово даје могућност остваривања стратешких циљева у потенцијалној војној агресији на нашу територију уз употребу основног конвенционалног артиљеријско-ракетног наоружања. Нарочито је угрожена комуникација Е–75 међународног значаја у

долини Јужне Мораве. У хипотетичком оружаном сукобу, дејством са ширег простора Косовске Каменице онемогућио би се саобраћај на овој важној међународној комуникацији што би имало значајне међународне политичке последице по Републику Србију. Као меру одвраћања од потенцијалног проширења сукоба и даљег губитка територије, за време мирнодопског периода на овом простору неопходно је стално присуство аутономних и јаким оружаних састава Војске Србије.

Слика 1: Величина и облик територије Републике Србије са и без Косова и Метохије

Извор: Обрада аутора

Као додатни аргумент могу послужити квантитативни показатељи облика територије Републике Србије и њихово поређење са претходним државама на нашем простору (Табела 2). Индекс компактности територије је квантитативни показатељ која упоређује однос дужине границе територије (D) и обима круга (O) исте површине (Грчић 2000). Радијус круга (r) добија се на основу стварне површине територије (P). Према Грчићу (2000) максималну компактност даје вредност 1 док је за неправилне облике територије тај индекс висок.

Табела 2: Упоредни приказ индекса компактности територије држава

Држава	P (km ²)	D (km)	r (km)	O (km)	k
СФРЈ	255.804	4069	285	1792	2,27
СРЈ (Србија и Црна Гора)	10.2350	2744	181	1134	2,42
Република Србија	88.361	2397	168	1053	2,28
Република Србија (без КиМ)	77.474	2347	157	986	2,38

Извор: Обрада аутора

На основу добијених квантитативних показатеља може се запазити да је компактност територије Републике Србије значајно умањена. Вредност индекса компактности најприближнија је територији Савезне Републике Југославије (СРЈ). Лимско-ибарско или југозападно испупчење може се приближно апроксимирати на издужени део територије који је обухватао Републику Црну Гору – чланицу СРЈ, због чега су вредности наведена два индекса територије приближно подударају. Негативни аспекти облика територије Републике Србије захтевају нову војнотериторијалну организацију јединица Војске Србије са већим бројем команди оперативног или здружено-оперативног значаја.

ГРАНИЦЕ КАО БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Границе територије неке државе имају значај када је реч о њеном суверенитету. „Граница је замишљена вертикална површ која пролази кроз граничну линију и до које се простире суверенитет неке земље или до које неко има одређена права, одговорности и обавезе” (Марјановић 1983). Безбедност и почетна фаза одбране територије неке државе зависи од квалитативних и квантитативних карактеристика елемената границе. Оне обухватају математичку, физичку и друштвену димензију. У раду анализа биће ограничена на математички домен елемента границе који обухвата дужину граничне линије и њен облик. Дужина наше граничне линије према суседима чланицама НАТО износи 2006 km, док је то према војно неутралним земљама 391 km (Босна и Херцеговина). Пошто је АП Косово и

Метохија под протекторатом НАТО војне мисије, административна линија је разматрана као граница – контактна зона са поменутом војном алијансом. У таквом новом математичком односу дужина границе према чланицама НАТО износи 1956 km. Висок проценат од 83,7% дужине границе према НАТО чланицама и свега 16,3% према „условно” војно неутралним државама представља озбиљан безбедносни изазов за Републику Србију. Облик или изломљеност граничне линије математички се изражава коефицијентом облика границе (КОГ). Коефицијент облика границе представља однос дужине граничне линије (ДГЛ) и дужине граничног појаса (ДГП) (Гиговић 2014). Дужина граничног појаса мери се правом линијом између тромеђа суседних држава. Идеална вредност износи 1 док је за изломљену границу тај коефицијент висок (Табела 3).

Табела 3: Упоредни приказ карактеристика граница држава

Држава	ДГЛ (km)	ДГП (km)	Укупно (km)	КОГ
СФРЈ	4069	2225	4069	1,88
СРЈ (Србија и Црна Гора)	2744	1267	2744	2,04
Република Србија	2397	1248	2397	1,92
Република Србија (без КиМ)	2347	1183	2347	1,98

Извор: Обрада аутора

Може се закључити да Република Србија без Косова и Метохије има неповољан коефицијент облика границе. У миру то значајно отежава контролу и спречавање илегалних активности. У рату захтева ангажовање великог броја војних јединица за одбрану границе Републике Србије. Као додатни аргумент могу се навести тврдње највиших званичника Руске Федерације да у актуелном оружаном сукобу у Украјини, руска војска у зони специјалне војне операције броји око 617.000 људи – где се захтева обезбеђење линије фронта дужине преко 2.000 km (Спутњик Србија 2023). Садашња дужина административне линије према Косову и Метохији износи 382 km. Коефицијент облика границе административне линије износи 3,18 што знатно превазилази укупну просечну вредност КОГ Републике Србије. Граница према Републици Албанији има најмању вредност КОГ од 1,40 са дужином граничне линије од свега 122 km (Гиговић и Секуловић 2012). Ако се ова чињеница упореди са стварним

стањем може се схватити тежина и комплексност организације одбране Републике Србије дуж административне линије према Косову и Метохији. У току одбране СР Југославије 1999. године само на правцу напада Тропоја-Кошаре, чији је укупан фронт напада био ширине 10 km у првом ешалону било је ангажовано око 6000 терориста (Милкић, Опачић и Шарац 2021, 342).

ЗАКЉУЧАК

Резултати истраживања указали су на важне теоријске импликације. Вредност нашег истраживања се огледа у томе што резултати указују на значај разматрања математичко-географских аспеката територије државе као чиниоца безбедности из војногеографског и политичкогеографског аспекта, што у претходним истраживањима није било разматрано. У том смислу рад пружа потпуно нов поглед када је реч о безбедносним изазовима у геостратешком домену. Сазнања до којих смо дошли кроз ово истраживање употпуњују досадашња сазнања о потенцијалним безбедносним изазовима, ризицима и претњама територијалном интегритету Републике Србије и стварају основу за даља истраживања. Величина, облик и границе територије Србије без Косова и Метохије представљају битан чинилац тренутних безбедносних изазова Републике Србије.

Резултати истраживања имају апликативни значај када је реч о доношењу одлука које су везане за кључне стратешке докуменате из домена националне безбедности, одбране и других доктринарних акта. Оправдано се поставља питање да ли актуелни „Концепт тоталне одбране” као суштински и апликативни део стратегије одбране, може бити успешан у случају потенцијалне агресије? Једна од битних одредница таквог концепата је да се ради о народном рату на сопственој територији са свим позитивним и негативним импликацијама које из тога проистичу. „У таквом типу рата стратегијски дочек планиран је на граничном фронту како би целокупан ток ратног процеса отпочео и завршио се на сопственој територији. Простор као фактор оружане борбе постаје пренаглашен и високо вреднован у односу на остала четири фактора” (Лазовић и Стишовић 1999, 236). Чињеница да је Република Србија територијално мала земља без изласка на море, „продуженог” облика са високим коефицијентом изломљености границе указује да „простор” као

фактор оружане борбе не би био од кључног утицаја на успех одбране. Посебан изазов је мирнодопска заштита суверенитета ваздушног простора Републике Србије што је такође представљао проблем и у току НАТО агресије на СРЈ 1999. године. Ефикасност оваквог стратешког концепта вођења рата озбиљно се доводи у питање, па до његовог потпуног обезвређивања, јер је кључна претпоставка да агресор не може остварити своје ратне циљеве без физичког контакта његових копнених снага са снагама браниоца, односно без инвазије оружаных снага на државни простор земље браниоца (Лазовић и Стишовић 1998). Без разматрања и других безбедносних чинилаца који би имали утицај на потенцијалну агресију може се закључити да актуелна величина, облик и границе територије Републике Србије због својих математичких димензија не би биле одлучујући фактор одбране. Мала површина и дубина простора по краћој оси омогућила би потенцијалном агресору да у једној или највише две операције стратедијског значаја оствари постављене циљеве рата.

У том смислу, постоје и препоруке које би утицале на умањење негативних аспеката мале величине, неправилног облика и граница Републике Србије насталог услед губитка контроле територије АП Косово и Метохија. У приоритету то би била измена и допуна постојећег стратешког концепта одбране или доношење новог. Према Лазовићу и Стишовићу (1998) стратешки концепт одвраћања не би смео да има дефанзивни већ офанзивни карактер са ограниченим импликацијама на суседне државе чији би се делови територија евентуално користили као основица за оружану агресију на нашу земљу. Насупрот пренаглашеној важности „простора” као битног фактора оружане борбе, време, информација и материјално-технички фактор добијају већи значај. Друго, неопходна је нова војнотериторијална организација јединца и команди Војске Србије која ће поседовати способност да одговори безбедносним изазовима у складу са тренутним математичким и другим аспектима који војногеографски карактеришу територију Републике Србије. У дугорочном приоритету генерални утицај величине, облика и граница територије на рат и оружану борбу треба довести у везу и са другим географским и безбедносним чиниоцима, што у овом раду није истражено у неопходном обиму. „Квалитетна и густа комуникацијска мрежа у знатној мери би изменила утицај простора, густа насељеност би изменила негативне последице дугачких граница,

док би тешко проходно земљиште, бројне водене препреке и јака пошумљеност ублажили малу дубину ратишта, војишта или неке зоне борбених дејстава” (Марјановић, 1983). У политичкогеографском аспекту у миру ублажавање последица овог проблема захтева јасну демографску, економску и културну територијално орјентисану политику кроз урбанизацију и јачање најосетљивијих делова простора Републике Србије. У методолошком аспекту, методе коришћене у овом истраживању могу се применити у истраживањима сличног или истог простора, његовој анализи, компарацији и доношењу адекватних геостратешких закључака.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Гајић, Александар Саша. 2020. „Безбедносне стратегије малих држава у савременом свету: Случај Србије.” *Политика националне безбедности* 11 (19): 63–87. doi:10.22182/pnb.1922020.3
- Гађиновић, Радослав. 2017. „Утицај сецесије Косова и Метохије на националну безбедност Србије.” *Политика националне безбедности* 7 (2): 69–186. doi:doi.org/10.22182/pnb.22017.4
- Гиговић, Љубомир. 2014. *Опита војна географија*. Београд: Медија центар „Одбрана”.
- Гиговић, Љубомир и Драгољуб Секуловић. 2012. *Војна географија 1*. Београд: Медија центар „Одбрана”.
- Грчић, Мирко. 2000. *Политичка географија*. Београд: Географски факултет.
- Лазовић, Момчило и Милинко, Стишовић. 1998. *Теорија ратне вештине. Друго измењено и допуњено издање*. Београд: Полицијска академија.
- Милкић, Ненад, Ана Опачић, и Јован Шарац. 2021. Савремени изазови заштите основних принципа међународног права – Случај „Кошаре.” У тематском зборнику *Нато агресија на СРЈ (Републику Србију) – Да се вечно памти*, ур. Драган Танчић и Миодраг Гордић, 333–356. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина; Београд: Факултет за пословне студије и право Универзитета „Унион – Никола Тесла”.
- Мишовић, Слободан. 1999. „Метод војногеографске процене простора.” *Војно дело* 5–6: 75–98.

- Радиновић, Радован. 2017. „Косметско питање и одбрана Србије.” *Политика националне безбедности* 7 (2): 11–27. doi: <https://doi.org/10.22182/pnb.22017>
- Степић, Миомир. 2020. „Неадекватне границе: Генератор нестабилности постјугословенског Балкана.” *Српска политичка мисао* 1(67): 13–36. doi: [doi:doi.org/10.22182/spm.6712020.1](https://doi.org/10.22182/spm.6712020.1)
- Спутњик Србија. 2023. „Кијеву ништа није успело: руска војска побољшала положај дуж целе контакт линије.” 14. децембар 2023. <https://sputnikportal.rs/20231214/kijevu-nista-nije-uspelo-ruska-vojska-poboljsala-polozaj-duz-cele-kontakt-linije-1165051406.html>
- Марјановић, Радомир. 1983. *Општа војна географија са Европским ратиштем*. Београд: Војно-издавачки завод.
- Pounds, J. G. Norman. 1963. *Political Geography*. New York: McGraw-Hill Company.

Darko Lukić

University of Defence in Belgrade, Military Academy

THE SIZE, SHAPE AND BORDERS OF SERBIA AS ESSENTIAL FACTORS IN THE SECURITY CHALLENGES OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Resume

The paper discusses the size, shape and borders as a factor in the security of the territory of the Republic of Serbia. The illegal secession of Kosovo and Metohija represents an important security challenge that affects in a qualitative and quantitative sense the size, shape and border of the Republic of Serbia, as well as the defensive sensitivity of the territory. The problem was researched in the military-geographical and political-geographical domains. An analytical and synthetic approach was applied in the research of the problem through the comparison of the territory of the Republic of Serbia with the previous states that existed in our area in modern history. Graphical-analytical method as a general geographical method was applied in the consideration of qualitative and quantitative mathematical indicators of the territory. The research results showed that the small size, irregular shape and highly curved borders represent a problem for the defence of the territory of the Republic of Serbia. The Republic of Serbia, with an area of 88.361 km², ranks among small countries. The illegal secession of Kosovo and Metohija reduces the total area of the territory of the Republic of Serbia by 10.887 km². In a potential war conflict or aggression on the territory of the Republic of Serbia, space as a strategic factor of war would have a reduced importance for defence. Any loss of territory can have strategic implications for the entire course of the war. The semi-collected form acquires a southwest and southeast bulge corridor. From the territory of Kosovo and Metohija, the most core areas of the Republic of Serbia, such as the Pan-European transport corridor X can be threatened. The length of the border line to NATO members is 83.7% and 16.3% to militarily neutral states. The border shape coefficient is 1.98, which indicates a high degree of curvature of the border. Recommendations are given in the paper, the implementation of which would reduce the unfavourable geostrategic aspects of the size, shape and borders of the territory. Republic of Serbia. The priority is to change the strategic

concept of defence, new military-territorial reorganization, demographic, cultural and geo-economic strengthening of the most sensitive parts of the territory of the Republic of Serbia.

Keywords: Republic of Serbia, Kosovo and Metohija, size, shape, borders.

*Игор Баришић**

Институт за стратегијска истраживања

АСИМЕТРИЧНО УГРОЖАВАЊЕ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ – ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ЗА АНАЛИЗУ ПРОБЛЕМА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ**

Сажетак

Асиметрија, као концептуални приступ у анализи противника, омогућава свеобухватно сагледавање његових предности, али и слабости, без обзира да ли се ради о државном, или недржавном актеру, стању рата или мира. У исто време, представља релативно добар аналитички оквир за анализу сукобљених страна, јер разматра асиметрију мултидимензионално, у различитим сферама сукоба, надметања, или невојног супротстављања.

Рад представља покушај примене концепта асиметрије као теоријског оквира за анализу угрожавања безбедности Републике Србије од стране такозване „Републике Косово”. Сагледавањем природе асиметричне релације између Србије и поменуте државолике творевине могуће је идентификовати, описати и објаснити стратегију, методе и тактике које политички режим такозване „Републике Косово” примењује у намери да максимално искористи своје предности и експлоатише слабости Републике Србије у погледу решавања овог комплексног проблема.

Политички режим такозване „Републике Косово”, комбиновањем различитих инструмената моћи, константно

* Контакт: igor.barisic@va.mod.gov.rs. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4593-9196>.

** Ставови аутора у овом чланку су личне природе и не одржавају ставове Министарства одбране Републике Србије и Универзитета одбране.

експлоатише политичке, војне и економске слабости Републике Србије и њен неповољан геополитички положај, у погледу решавања питања Косова и Метохије. Истовремено, проактивно користи недостатак политичке воље, прећутну подршку, толерантност и инертност дела међународне заједнице, као и рањивост и осетљивост српске мањине на северу КиМ, да наметне политичка решења која би била неповољна за Републику Србију.

Кључне речи: асиметрија, безбедност, насиље, предност, слабост, претња.

УВОД

Још од античких времена зарађене стране су користиле асиметрију као концептуални приступ ратовању у настојању да максимизирају своје предности и експлоатишу противникове слабости и тиме остваре стратешку предност и победу у рату. С друге стране, савремени облици угрожавања безбедности, попут тероризма, побуњеништва, екстремизма, сајбер и хибридних претњи, својом природом невојног деловања избацили су системе националне и државне безбедности из дихотомне равнотеже рата и мира, онемогућавајући ефективан одговор на поменуте изазове, ризике и претње.

Иако се концепт асиметрије примењује најчешће у војној теорији, као приступ који омогућава да се релација неједнакости између противника најчешће експлоатише у војном смислу, доминација претњи превасходно невојног карактера у 21. веку, као и постепено брисање јасне разлике између стања рата и мира, отворила је простор за примену нових-старих концепата који задиру и у сферу безбедности. Стога је било сасвим логично што се концепт асиметричног ратовања, као нова-стара замисао о вођењу сукоба, појавио током прве деценије новог века, у покушају америчких војних теоретичара да пружи адекватан концептуални одговор на тероризам и друге претње невојног и недржавног карактера.

Имајући у виду природу претње на простору Косова и Метохије (КиМ), односно да се ради о актеру хибридне и државолике природе, који је, дуги низ година, експлоатисао слабости Југославије и Србије, како би постигао своје сепаратистичке циљеве, концепт асиметрије,

у овом случају, омогућава систематичну и дубљу анализу природе деловања и сагледавање намера претње.

Управо из наведеног разлога, у чланку се полази од основних теоријских поставки концепта асиметрије, а потом се врши анализа на који начин албански недржавни актер на КиМ генерише, или експлоатише асиметрију у моћи, способностима, политичком и правном статусу, као и стратегијама које примењују поједини актери, укључени у решавање проблема на Косову и Метохији.

КОНЦЕПТ АСИМЕТРИЈЕ КАО ТЕОРИЈСКО-АНАЛИТИЧКИ ОКВИР ЗА АНАЛИЗУ СУПРОТСТАВЉЕНИХ СТРАНА

Асиметрија у оружаним сукобима, схваћена као квалитативна и квантитативна неједнакост и несразмерност између зараћених страна, одувек је постојала. Бројни су примери ратова у којима је постојала изразита асиметрија у погледу моћи и капацитета сукобљених страна, у којима је значајно слабији противник остварио победу над вишеструко надмоћнијим непријатељем (Курмон и Рибникар, 2003, 29-56). У војној теорији, нарочито у делима класика ратне вештине, феномен асиметрије, односно неједнакости, најчешће је сагледаван у погледу материјалних и људских ресурса, војних капацитета и способности, али и политичке и друштвене воље за борбом. Најчешће, термини „асиметричност” и „асиметрија” у војној теорији, као и осталим наукама, имплицирају квалитативну релацију која означава значајну различитост између супротстављених страна (Blank 2003, 9).

У практичном погледу, асиметрија у оружаним сукобима, често је била предмет разматрања, у бројним доктринарним концептима и моделима западних војностручних кругова, током прве деценије 21. века, којима је покушано да се нађе адекватан одговор на претње невојног карактера, попут терористичког напада на САД 11. септембра 2001. године. Међутим, ургентност изналажења практичног и применљивог одговора на овакве претње, изнедрило је мноштво теорија и модела у којима није било теоријског консензуса око једнозначног одређивања појма, садржаја и суштинских одредница асиметрије. Уместо тога, постоји релативна теоријска сагласност о феномену асиметрије (Arasli 2011, 4).

У већини теоријских концепата, али и практичних модела, асиметрија се сагледава као неједнакост између сукобљених страна у погледу моћи и способности, политичког и правног статуса, као и стратегија које примењују зарађене стране (Berglund, Souleimanov 2019, 3). Детаљније, асиметрија у моћи и способности представља релацију неједнакости између сукобљених страна, у погледу капацитета и ефективности политичких, економских, технолошких, демографских и војних инструмената моћи (Stepanova 2008, 17-18). С друге стране, неједнакост у политичком и правном статусу зарађених страна, последица је нековенционалног, односно нерегуларног деловања зарађених страна (Gross 2010, 13). Додатно, асиметричност у стратегијама огледа се у концептуално супротним приступима које противници примењују, при чему слабији актер најчешће примењује стратегију изнуривања, кроз дуготрајну борбу и исцрпљивање капацитета и политичке воље непријатеља, док надмоћнија страна примењује стратегију уништења, превасходно усмерену на слабљење и уништење противникових капацитета и способности за борбу (Berglund, Souleimanov 2019, 6-7).

Поменути приступи заснивају се на чињеници да сваки противник, од оног најпримитивнијег, па све до најмодернијег, имају своје предности, али и недостатке, који се могу експлоатисати, без обзира на технолошку и друштвену диспропорцију између зарађених страна (Matthews 1998, 19-20). У том погледу, свака од страна, стварајући, или експлоатишући различите форме неједнакости, тежи да својим деловањем усмерава, контролише или утиче на активности непријатеља, чиме га спречава, или значајно умањује његове могућности да креира одређени ефекат стратегијске, или политичке природе (Milevski 2014, 81).

Овако схваћен концепт асиметрије могуће применити у свим оружаним сукобима, од највишег интензитета и опсега, као што је рат, па до најнижег нивоа насиља, као што су сукоби ниског интензитета, попут побуњеништва и тероризма, али и милитаризовани међудржавни спорови (*Militarized Interstate Disputes – MIDs*) (Види: Jones, Bremer and Singer 1996, 163). Такође, концепт асиметрије је могуће применити и у другим, невојним сферама савремених сукоба, с обзиром да је могућност пројектовања ефеката, из једне димензије конфликта у другу, нагло повећана, убрзавањем процеса глобализације, односно убрзаним повезивањем и интензивирањем политичке, друштвене и економске међузависности држава и друштава, подстакнуто информационо-технолошком револуцијом.

Додатно, поменути трендови створили су погодне услове да се концепт асиметрије може применити и у сукобима који нису доминантно оружаног карактера, односно за угрожавање безбедности невојним средствима. При чему, угрожени субјекат често нема адекватан одговор на овакав тип претње, или се налази у ситуацији у којој није могуће употребити све расположиве инструменте моћи, како би заштитио сопствене вредности и интересе.

У основи, концепт асиметрије, како у војној сфери, тако и у области безбедности, у свом фокусу има изналажење компаративних предности у односу на релативне слабости противника, при чему је тежиште деловања сукобљених страна на неконвенционалним приступима, методама и тактикама (Dunlap 1998, 1). Суштина таквог сета активности се може свести на: „...деловање, организовање и размишљање, другачије од противника, у намери да се максимизују сопствене предности, експлоатишу противникове слабости, преузме иницијатива и задобије већа слобода акције” (Metz, Johnson 2001, 5). Циљ поменутог деловања је довођење противника у неповољну асиметричну релацију, која ће онемогућити, неутралисати, или значајно умањити ефекте деловања непријатеља, односно његов утицај на ток и исход сукоба (Milevski 2014, 79).

Међутим, ефективност таквог деловања у великој мери зависи од одређеног политичког, економског, културног, религијског, психолошког, географског и историјског контекста (Gray 2011, 44), у којем се сукоб дешава и који условљавају ефективност примене сваког инструмента моћи сукобљених страна (Matthews 1998, 20). Суштински, ефективност асиметрије је контекстуално зависна (Milevski 2014, 80). Такође, сам процес векторске калкулације међусобног деловања различитих инструмената моћи сукобљених страна, у комбинацији са утицајем контекста у којем се сукоб одвија, може бити врло проблематичан за предвиђање тока и исхода конфликта (Matthews 1998, 20).

Без обзира на непрецизност предвиђања, концепт асиметрије пружа могућност објашњења стратегијске релације између сукобљених страна, као и начина на који противници могу ту врсту неједнакости претворити у трајну стратешку предност (Riggs 2021).

Схваћена као процес, асиметрија у сфери безбедности, представља генерисање нове и/или експлоатацију постојеће неједнакости у моћи, способностима, политичком и правном статусу, као и стратегијама између сукобљених страна. Подразумева примену

конвенционалних и неконвенционалних метода, техника и тактика, чији се ефекти пројектују и мултиплицирају кроз различите сфере сукоба, при чему њихова постепена акумулација, може произвести ефекат стратегијских размера (Види: Gray 2010, 81-82).

АСИМЕТРИЧНО УГРОЖАВАЊЕ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ – СТУДИЈА СЛУЧАЈА КОСОВО И МЕТОХИЈА

Асиметрија у моћи

Након агресије НАТО на Савезну Републику Југославију, 1999. године, Србија је била приморана да напусти Косово и Метохију, препуштајући безбедносну контролу на овом јужном српском покрајином НАТО снагама, а управљање администрацији Уједињених нација. Тиме је генерисана изразита асиметрија у моћи, у корист НАТО, САД и њених савезника, нарочито у политичкој и безбедносној сфери, коју Србија, до сада, није успела да неутралише или значајно умањи, како би суочавала своје виталне националне интересе на Косову и Метохији.

Детаљније, поменуто надмоћ Запада на КиМ је искоришћена да се попуни политички, безбедносни и економски вакум настао повлачењем Србије из ове јужне српске покрајине. Од самог почетка међународног присуства, САД и водеће земље Европске Уније, настојале су да, формирањем и развојем „привремених” институција Албанаца на Косову и Метохији, постепено изграђују капацитете нове албанске државолике творевине на Балкану. Применом концепта „Стандарди пре статуса” Мисија УН на Косову и Метохији (УНМИК), у сарадњи са Организацијом за европску безбедност (ОЕБС) и Европском Унијом, успела је да изгради полуаутономне елементе албанске самоуправе и тиме створи „реално стање” на КиМ, што је, у комбинацији са насиљем из 2004. године, послужило Мартију Ахтисарију да, у свом извештају генералном секретару Уједињених Нација, наведе као један од аргумената за независност Косова и Метохије (UN Security Council 2007, 3). Једностраним проглашењем независности такозване „Републике Косово” 17. фебруара 2008. године, поменуто „реално стање”, додатно је подржано покретањем процеса изградње спољног легитимитета ове државолике творевине. Уједно, настављен је процес даље изградње институција косовских

Албанаца на КиМ, при чему је Европска Унија, у децембру 2008. године, преузела процес од УНМИК-а, уз сагласност Владе Републике Србије (Давидовић 2017, 253-254).

Све до 2011. године, уз помоћ Европске Уније и подршку САД, изграђене су све институције државе на КиМ, успостављен је формални политички поредак са парламентарном, законодавном и извршном влашћу, готово на целој територији, изузев на простору 4 општине на северу Косова и Метохије, на којем је паралелно функционисао политички систем Републике Србије (Međunarodna krizna grupa 2013).

Како би се завршио процес изградње нове албанске државе на Косову и Метохији, искоришћена је геополитичка надмоћ САД, НАТО и ЕУ над Србијом и њен неповољан политички, безбедносни и геоекономски положај, да јој се политиком условљавања и подстицања, наметну политички, безбедносни и економски аранжмани са такозваном „Републиком Косово”. Детаљније, кроз „Технички дијалог”, а потом и кроз имплементацију Бриселских споразума, Република Србија је прихватила интегрисање локалне самоуправе, судства и полиције на северу КиМ у политички и правни поредак поменуте државолике творевине, распуштање цивилне заштите, а потом је извршено постепено интегрисање граничних прелаза, система царине и опорезивања, енергетике, и телекомуникација са севера КиМ, у економски систем такозване „Републике Косово”, а почетком 2024. године, решен је проблем регистарских таблица. Оно што је обележило постизање и спровођење споразума јесте да су „постигнути у духу такозване конструктивне двосмислености, што је створило простор за њихово различито тумачење” (Суботић 2021, 64).

Међутим, сам процес интеграције севера Косова и Метохије у политички поредак такозване „Републике Косово” убрзан је доласком албанске партије „Самоопредељење” на власт 2021. године, при чему је њихов премијер Аљбин Курти предузео низ мера да успостави политичку, безбедносну и економску контролу над српским становништвом и поменутом територијом. Конкретно, искористио је нејединственост и инертност политике Европске Уније, као и наклоност САД и НАТО, да ревидира, релативизира и одгоди реализацију Бриселског споразума у погледу формирања Заједнице српских општина, а да при томе не изазове снажнију реакцију поменутих међународних актера (Dunai 2023).

Истовремено, успео је испровоцира реакцију српске стране, односно напуштање свих институција такозване „Републике Косово”, која му је омогућила да попуни настали политички вакуум, односно одржи легитимне изборе, постави проалбанску локалну самоуправу, судство и полицију и створи легалне услове за успостављање чвршће контроле над територијом и српским становништвом. У безбедносном погледу, масовно напуштање косовске полиције од стране Срба, насилни протести и оружани сукоб у Бањској у 2023. години, дали су потребан међународни легитимитет размештању специјалних косовских полицијских снага на северу КиМ и допринели стигматизацији дела локалног српског становништва, као криминалаца и терориста (Zeqiri, Ahmeti 2023, Bislimi, Stavljanić 2023). У економској сфери, „косовске власти” предузеле су низ репресивних и казних мера на сузбијању „илегалних” економских активности на северу КиМ, приказујући их као борбу против организованог криминала и финансирања тероризма (Zhuja 2022). Додатно, почетком 2024. године, активности такозваних „косовских институција” попримиле су систематичан и динамичнији карактер са очигледним циљем да се потпуности прекину паралелне административне, финансијске и економске активности на северу КиМ (Vami 2024).

У основи, недавне активности такозваних „косовских власти” засноване су на процени да су међународни актери, попут ЕУ, НАТО и САД преокупиран ратом у Украјини и да им је политички приоритет стабилизација Западног Балкана, а мање изналажење дуготрајних, одрживих решења замрзнутих конфликта и демократизација држава региона (Kapidžić, Djolai and Kmezić 2023, 10-11). С друге стране, искоришћено је погоршање геополитичког положаја Републике Србије, услед рата у Украјини, да се умањи ефективност примене њених дипломатских, политичких, војних и економских инструмената моћи на простору Косова и Метохије. Спровођењем претходно разматраних активности, такозвана „косовска влада” је, успостављањем локалне превласти, прећутном подршком својих међународних савезника и експлоатацијом слабости српске стране, значајно умањила практичан утицај Републике Србије на локално српско становништво и ограничила њен простор за деловање на КиМ.

Евидентно да Приштина, вештом применом расположивих инструмената моћи и уз помоћ својих савезника, успешно експлоатише постојећу политичку асиметрију на простору КиМ, како би умањила и неутралисала утицај Београда у јужној српској

покрајини, заокружила свој суверенитет и побољшала сопствени међународни положај.

Политичка асиметрија

Поред претходно разматраног процеса изградње државе и заокруживања свог територијалног интегритета и суверенитета, важна активност такозване „Републике Косово” представља и процес изградње унутрашњег и спољног легитимитета, који је у почетку био заснован на колебљивој подршци и инертности међународних актера и слабостима Републике Србије.

Међутим, иницирањем великих грађанских немира и контролисаним насиљем према неалбанском становништву, у марту 2004. године, албанска политичка елита са КиМ успела је да „увери” колебљиви део западне међународне заједнице да је независност једина одржива политичка и безбедносна опција, која гарантује стабилност, не само на простору Косова и Метохије, већ посредно спречава ескалацију у региону (Himmrich 2017, 150-159, Capussela 2015, 8, 35-38, 64).

Додатно, саветодавно мишљење Међународног суда правде из 2010. године, иако експлицитно није подржало самопроглашену независност такозване „Републике Косово”, искоришћено је за промовисање процеса међународног признавања ове државолике творевине (Međunarodna krizna grupa. 2010, 1). Са друге стране, Европска Унија је извршила притисак на Србију да не оспорава поменуто мишљење и прихвати њено посредовање у преговорима (UNGA, A/RES/298). Измештањем преговора ван дипломатских оквира Уједињених Нација генерисана је значајна политичка асиметрија између преговарачких страна. Детаљније, Приштина и њени савезници добили су много већу спољнополитичку слободу деловања, у односу на Београд, коме је сужена могућност пружања директне политичке подршке од стране држава које нису признале косовску државолику творевину.

Међутим, иако је такозвану „Републику Косово” признало око 100 држава, чланица Уједињених нација, њен спољни легитимитет је остао недовршен због држава, попут Кине, Руске Федерације, Индије, Шпаније, Грчке, Кипра, Словачке и Румуније које нису признале њену независност, првенствено због сопствених интереса и проблема са сепаратизмом. Већина поменутих држава сматра да

би признавање независности такозване „Републике Косово” био преседан у међународној пракси, који би други сепаратистички ентитети могли користити за добијање независности, без обзира на ставове САД и водећих земаља Европске Уније, да се ради о јединственом случају, који се не може применити као принцип у међународним односима (Foley 2021, 8-10, Capussela 2015, 64). Због такве међународне ситуације, разумљиве су процене промотера косовске независности, да се кључ спољног легитимитета такозване „Републике Косово” налази у рукама Србије. Стога је логичан притисак Европске Уније на Београд да се „нормализују” односи, а иницијатива САД, којом је прекинута дипломатска кампања Србије око повлачења признања такозване „Републике Косово”, предузета је како би се одржала спољнополитичка асиметрија и задржала политичка иницијатива у погледу признања косовске државолике творевине (види: Stojanovic and Vami 2020; Foley 2021, 7).

Истовремено, како би заокружила унутрашњи, али и изградила свој спољни легитимитет, Приштина је, од 2011. године, уз помоћ својих моћних савезника, САД, НАТО и Европске Уније, активно користи и даље експлоатише кључну слабост Србије у решавању проблема Косова и Метохије, а то је немогућност да ефикасно заштити српско становништво са Косова и Метохије, без директне оружане конфронтације са НАТО. Управо, политички уступци које је добила Приштина, кроз Технички дијалог, Бриселске, Вашингтонске и Охридске споразуме, њихове анексе и акционе планове, остварени су комбинованим притиском САД и Европске Уније на Србију, али и вршењем различитих политичких, безбедносних и економских притисака на локалну српску заједницу са КиМ. Поменуте активности Приштине имале су систематски и константан карактер, при чему је прилагођаван њихов интензитет и трајање у зависности од ставова САД и ЕУ. Најчешће су се испољавале у виду конфискације и додатног опорезивања робе српског порекла, прекомерне употребе силе, стварања атмосфере страха и опште несигурности у српским срединама, константног генерисања етнички мотивисаних инцидената са вербалном и физичким насиљем, систематске опструкције повратка расељених и избеглих лица, као и селективног и пристрасног (не) спровођења истрага и судских поступака у вези са злочинима против Срба и наводним српским ратним злочинима на простору КиМ (Види: Capussela 2015, 44).

Наведене активности представника власти такозване „Републике Косово” нарочито су интензивирани након војне интервенције Руске Федерације у Украјини 2022. године (International Crisis Group 2024, 2). Иако се поједини потези, које повлаче такозване „косовске власти”, јавно критикују као једностране и непромишљене, од стране САД и ЕУ, уочава се да Приштина, и поред уведених санкција, појачава притисак на локално српско становништво на северу КиМ, како би их присилно интегрисала у свој политички поредак и потпуно истиснула било какав утицај Србије на северу КиМ. Политички уступци представника такозваних „косовских власти” спроводе се искључиво на основама „реципроцитета”, односно конкретних спољних и унутрашњих политичких добити, при чему је евидентна све чешћа инструментализација насиља и демонстрације силе, како би се Београд ставио у неповољан спољнополитички положај, а САД и Европска Унија навели да прихвате „реалност” на терену, како би спречили потенцијалну безбедносну ескалацију и нарушавање стабилности региона.

Асиметрија у стратегији

Свеобухватним сагледавањем деловања Приштине и анализом активности које је предузимала од 1999. године, па све до мере укидања динара на КиМ, почетком 2024. године, могу се уочити јасне контуре и фазе стратегије, коју овај државолики актер спроводи, како би заокружио своју државност и легитимитет у међународним односима.

У почетној фази изградње привремених институција локалне самоуправе и успостављања полуавтономног политичког поретка, па све до проглашења независности 2008. године, албанска политичка елита са Косова и Метохије, дозираном применом насиља према неалбанском становништву, критичарима режима и политичким противницима, константно је оспаравала политички легитимитет мисије УМНИК и Републике Србије на Косову и Метохији, при чему је вешто користила своје везе са Албанцима ван КиМ, да ојача свој преговарачки потенцијал, генерисањем криза на југу централне Србије и у Македонији (Види: International Crisis Group 2001, iii). Додатно иницирањем и ескалацијом насиља у марту 2004. године, и уз помоћ својих савезника, „преломила” је међународно јавно мњење о неодрживости међународне управе и неповратности процеса осамостаљивања и независности од Републике Србије.

Након једностраног проглашења независности, албанска политичка елита је, у овој фази, наставила са дозираним употребом насиља и других метода присиле према северу КиМ (прекид снабдевања електричном енергијом крајем 2009 године, забрана увоза српске робе и сукоб на граничним прелазима у јулу 2011. године) како би, по потреби, генерисала атмосферу нестабилности, узбуркала домаће јавно мњење и ојачала свој преговарачки потенцијал, као гаранта безбедности на КиМ и у региону (Carussela 2015, 75-76).

Кроз преговоре са Београдом, од 2011. до 2021. године, Приштина је успела да искористи кључне слабости српске стране, као што је рањивост положај српског становништва на КиМ и неповољан међународни положај, да укине „паралелни” безбедносни и судски систем на северу КиМ, а локалне Србе интегрише у свој политички поредак, успостави делимичну контролу над целокупном територијом и северним границама такозване „Републике Косово”, истовремено вешто избегавајући формирање Заједнице српских општина (Balkanska grupa za istraživanje politika, 2020. 65-68). Уз помоћ и подршку својих савезника, Приштина је непрекидно радила на оспоравању легитимитета и суверенитета Републике Србије на КиМ, постепено градећи своју државност и међународни легитимитет. Уважавајући ресурсну надмоћ Србије, али и политичку доминацију САД, НАТО и Европске Уније на простору Косова и Метохије, Приштина је вешто примењивала стратегију изнуривања противника, јер је правилно проценила да, временом, њена контрола простора и становништва јача, а да истовремено слаби утицај и моћ Србије на простору КиМ.

Доласком партије „Самоопредељење” и њиховог вође Албина Куртија на чело такозване „косовске владе” 2021. године, процес заокруживања легитимитета и суверенитета такозване Републике Косово је добио на динамици и интензитету (International Crisis Group 2024, 2). У основи, Приштина је константно експлоатисала „страх” Европске Уније и САД од могућег преливања рата у Украјини на простор Западног Балкана, за повлачење једностраних, али и ефектних политичких, безбедносних и економских потеза који су, као и много пута до сада, стављали поменуте међународне актере пред свршен чин, или да прихвате „стање на терену”, или да ризикују кризу на КиМ и њено преливање на регион, „иначе обележен неразумевашем и конфликтима” (Суботић 2023, 347). Имајући у виду да је Приштина више пута показала свој конфликтни

потенцијал у суседним државама, млак одговор њених савезника у виду делимичних политичких и економских санкција је више него очекиван.

У основи, стратегија Приштине се не разликује од побуњеничких стратегија изнуривања других недржавних актера, у погледу постепеног нарастања сопствене политичке, економске и војне моћи, изградње институција државе и политичког легитимитета, уз истовремено предузимање систематских напора на слабљењу легитимитета и рушењу државности противника (Бериша, Баришић 2017, 350). С друге стране, приметне су планске и организоване активности институција и органа такозване „Републике Косово” на елиминацији противничке контра-државе, односно „паралелних” политичких, безбедносних и економских структура на северу КиМ, што је један од основних циљева сваке успешне противпобуњеничке стратегије (Бериша, Баришић 2017, 351).

ЗАКЉУЧАК

Примена концепта асиметрије у сфери безбедности омогућава свеобухватно сагледавање стратегијских релација између супротстављених страна, као и метода на који противници примењују у настојању да такву врсту неједнакости претворе у трајну стратешку предност. Посматрана као процес асиметрија се најчешће може свести на креирање, или експлоатацију неједнакости у моћи са крајњим циљем стварања стратегијске, односно политичке асиметрије.

Вешто експлоатишући политичку и безбедносну асиметрију, насталу након 1999. године, Приштина и њени савезници константно су радили на изградњи државности такозване „Републике Косово”. Истовремено, предузимали су различите политичке, безбедносне и економске активности како би умањили ефективност инструмената моћи Републике Србије на простору КиМ и неутралисали њен утицај у јужној српској покрајини.

Поред изградње институција и развијања различитих инструмената моћи, албанска политичка елита на КиМ интезивно је радила на изградњи унутрашњег и спољашњег легитимитета. Кључни резултати таквих активности Приштине, свакако представљају: изнуда става дела међународне заједнице о неповратности косовске независности, подршка САД, ЕУ и НАТО чланица самопроглашеној независности, измештање преговора са српском страном ван УН

и медијација Европске Уније, притисак њених међународних савезника на Београд да се „нормализују” односи и прекине кампања „отпризнавања”, како би се задржала спољнополитичка асиметрија у међународним односима.

На унутрашњем плану, Приштина константно користи кључну слабост Србије, а то је немогућност да осигура безбедност и нормалне услове за живот локалном српском становништву на КиМ. Велики део уступака који је албанска страна са КиМ добила кроз низ споразума са Београдом, остварени су комбиновањем међународног притиска на Србију и вршењем унутрашњег политичког, безбедносног и социо-економског притиска на српско становништво у јужној српској покрајини.

Наведене активности Приштине нарочито су интензивирани након почетка рата у Украјини, при чему је приметна све чешћа инструментализација насиља и демонстрација силе и предузимање једностраних и провокативних потеза. Власти у Приштини очигледно рачунају на преокупираност САД, ЕУ и НАТО поменути ратом и активно експлоатишу њихово настојање да се поменути сукоб не прелије у регион Балкана.

Анализом досадашњег деловања Приштине уочава се примена стратегије постепеног изнуривања САД, Европске Уније и Београда, уз истовремено јачање институција нове албанске државе, контроле територије и успостављања жељеног политичког поретка на целокупном простору КиМ, како би се ојачао унутрашњи и изградио спољни легитимитет такозване „Републике Косово”. У том дугогодишњем процесу вешто се користи насиље како би се што боље експлоатисале слабости политика Европске Уније и САД у региону, умањило и неутралисао утицај Републике Србије на простору КиМ.

Стратегија такозване „Републике Косово” се, у својим основама, не разликује од побуњеничких стратегија других недржавних актера. Дугорочни циљ стратегије Приштине је постепена изградња сопственог легитимитета и институција државе, уз истовремено урушавање легитимитета и политичког поретка противника. У последњој фази ове стратегије, од друге половине 2023. године, такозвана „косовска влада” је, по угледу на западне противпобуњеничке моделе, отворено кренула у потпуно расформирање „паралелног” политичког система на северу КиМ,

користећи различите инструменте политичке, безбедносне и економске принуде.

С обзиром на млаку реакцију САД и Европске Уније, може се очекивати још робусније и енергичније деловање владе такозване „Републике Косово” како би се у потпуности укинуло било какво присуство и утицај Србије на северу КиМ. С друге стране, у краткорочном погледу, Приштина настоји да уступци српској страни буду што мањи и симболичнији, а да формирање Заједнице/Асоцијације српских општина на КиМ са симболичним овлашћењима и надлежностима, представља услов за *de-facto* признање такозване „Републике Косово”. Дугорочно, константан и неповратан одлив српског становништва са КиМ, како то констатују западни аналитичари (International Crisis Group 2024), указује да је деловање такозване „Републике Косово” на терену усмерено на њихову постепену асимилацију, константну сегрегацију и сужавање социо-економског и културног простора, како би „добровољно” напустили Косово и Метохију и тако се решио проблем по „хрватском моделу”.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Arasli, Jahangir. 2011. *States vs. Non-State Actors: Asymmetric Conflict and Challenges To Military Transformation*. INEGMA Special Report No. 13. Dubai, Beyrut: Institute for Near East & Gulf Military Analysis (INEGMA). chrome-extension://efaidnbmn nnibpcajpcglclefindmkaj/https://inegma.com/Admin/Content/File-81020131379.pdf.
- Balkanska grupa za istraživanje politika, 2020. *Briselski dijalog između Kosova i Srbije – dostignuća i izazovi*, Последњи приступ 26. март 2024. <https://balkansgroup.org/sr/briselski-dijalog-između-kosova-i-srbije-dostignuća-i-izazovi/>.
- Bami, Xhorxhina. 2024. „Kosovo Euro Rule, Closure of Belgrade-Run Offices, Draw International Criticism”. *Balkan Insight, February 5, 2024*. Последњи приступ 14. март 2024. <https://balkaninsight.com/2024/02/05/kosovo-euro-rule-closure-of-belgrade-run-offices-draw-international-criticism/>.
- Berglund, Christofer and Emil Aslan Souleimanov. 2019. “What is (not) asymmetric conflict? From conceptual stretching to conceptual

- structuring”. *Dynamics of Asymetric Conflict, Vol. 13, No. 1*. DOI: 10.1080/17467586.2019.1680855.
- Бериша, Хатица и Игор Баришић. 2017. „Глобални цихадизам – теоријска полазишта супротстављања претњи”. *Српска политичка мисао*, 1/2017, год 24, вол. 55. 339-355.
- Bislimi Bekim and Dragan Stavljanin, 2023. “Who Was Behind The Deadly Attack At The Orthodox Monastery In Kosovo?”. *RFE/RL's Balkan Service. September 26, 2023*. Последњи приступ 14.март 2024. <https://www.rferl.org/a/who-was-behind-deadly-attack-kosovo-monastery/32610373.html>.
- Blank, Stephen. 2003. *Rethinking Asymmetric Treats*, Carlisle: U.S. Army War College, Strategic Studies Institute.
- Capussela, Andrea Lorenzo. 2015. *State Building in Kosovo: Democracy, Corruption and the EU in the Balkans*. London: I.B.Tauris & Co Ltd.
- Conley, Heather and Dejana Saric. 2021. *The Serbia-Kosovo Normalization Process – A Temporary U.S. Decoupling*. Washington: Center for Strategic and International Studies.
- Давидовић, Сандра. 2017. „Мисија EULEX – „Косовски“ тест Заједничке Спољне и безбедносне политике Европске Уније”. *Национални интерес*, Година XIII, vol. 30 број 3/2017. 239-259.
- Dunai Marton, 2023. “EU hits Kosovo with sanctions after Serb tensions flare up again.” *Financial Times, June 14, 2023*. Последњи приступ 14. март 2024. <https://www.ft.com/content/99a65be0-6af6-41f5-8de2-71f6e078568a>
- Dunlap, Charles. 1998. “Preliminary Observations: Asymmetrical Warfare and the Western Mindset”, in *Challenging the United States Symmetrically and Asymmetrically: Can America be Defeated?*. eds. Lloyd Matthews, 1-17. Carlisle: Strategic Studies Institute.
- Foley, Luke. 2021. *Successful Stalmate: How Serbia's Derecognition Campaign Stymied Kosovo's March Toward Universal Reconition*. Pristina: Democracy for Development (D4D) Institute.
- Gray, Colin. 2010. *Strategy Bridge: Theory for Practice*. New York: Oxford University Press.
- Gray, Colin. 2011. *Another Bloody Century: Future Warfare*, London: A Weidenfeld&Nicolson Ebook.
- Gross, Michael. 2010. *Moral dilemmas of modern war: Torture, assassination and blackmail in an age of asymmetric conflict*. New York: Cambridge University Press.

- Himmrich, Julia. 2017. *Germany's Recognition of Kosovo as an Independent State in 2008*. PhD thesis. London: London School of Economics and Political Science.
- International Crisis Group. 2001. *The Macedonian question: Reform or Rebellion*. Skopje/Brussels: ICG Balkans Report 109, 5 April 2001.
- International Crisis Group. 2024. *Toward Normal Relations between Kosovo and Serbia*. January 30, 2024. Последњи приступ 21. март 2024. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/kosovo-serbia/toward-normal-relations-between-kosovo-and-serbia>.
- Jones Daniel, Stuart Bremer and David Singer, 1996. "Military Interstate Disputes 1816-1992: Rationale, Coding Rules, and Empirical Patterns". *Conflict Management and Peace Science* 15, 163-213.
- Kapidzic, Damir, Marika Djolai and Marko Kmezcic, 2023. *Beyond Stabilitocracy. Unveiling the Rise of Autocracy in the Western Balkans*. Balkans in Europe Policy Advisory Group (BiEPAG). European Fund for the Balkans.
- Курмон, Бартелеми, и Дарко Рибникар. 2003. *Асиметрични ратови – Сукоби јуче и данас, тероризам и нове претње*. Београд: Новинско-издавачки центар „Војска”.
- Matthews, Lloyd. 1998. "Symmetries and Asymmetries – A Historical Perspective". in *Challenging the United States Symmetrically and Asymmetrically: Can America be Defeated?*. eds. Lloyd Matthews, 19-23. Carlisle: Strategic Studies Institute.
- Међународна кризна група. 2013. *Србија и Косово: Пут ка нормализацији*, (Европски извештај бр. 223). Брисел.
- Metz, Steven and Douglas Johnson. 2001. *Asymmetry and U.S. military strategy: definition, background, and strategic concepts*, Carlisle: Strategic Studies Institute.
- Milevski, Lukas. 2014. "Asymmetry is Strategy, Strategy is Asymmetry". *Joint Force Quarterly* 75, 4th Quarter, October 2014. 77-83.
- Riggs, Daniel. 2021. "Re-Thinking the Strategic Approach to Asymmetrical Warfare". *Military Strategy Magazine, Volume 7, Issue 3, Summer 2021*. Последњи приступ 9. јун 2023. <https://www.militarystrategymagazine.com/article/re-thinking-the-strategic-approach-to-asymmetrical-warfare/>.
- Stepanova, Ekaterina. 2008. *Terrorism in asymmetrical conflict: Ideological and structural aspects*. SIPRI Research Report No. 23. Stockholm: Oxford University Press.

- Stojanovic, Milica and Xhorxhina Bami. 2020. "Kosovo and Serbia Sign 'Historic' Deal Under Trump's Auspices". *Balkan Insight*, September 4, 2020. Последњи приступ 20. март 2024. <https://balkaninsight.com/2020/09/04/kosovo-and-serbia-sign-historic-deal-under-trumps-auspices/>.
- Суботић, Милован. 2023. „Привлачењем до одвраћања – проблеми и могућности западнобалканских држава”. *Српска политичка мисао*, Година XXX, vol. 82. број 4/2023. 347-369. DOI: 10.5937/spm82-44232
- Суботић, Милован. 2021. „(Не)достижност одређених националних интереса прокламованих Стратегијом националне безбедности Републике Србије”. *Политика националне безбедности*, Година XII, vol. 20. број 1/2021. 55-73. DOI: <https://doi.org/10.22182/pnb.2012021.4>
- UN Security Council. 2007. *Report of the Special Envoy of the Secretary-General on Kosovo's future status*, S/2007/168. New York.
- Zeqiri, Ardita and Adelina Ahmeti. 2023. "Kosovo's Report Reveals Banjska Terrorist Attack". *Prishtina Insight*, 27/10/2023. Последњи приступ 14. март 2024. <https://prishtinainsight.com/kosovos-report-reveals-banjska-terrorist-attack-details-mag/>.
- Zhuja, Rreze Hoxha. 2022. „Message is clear: It's time to act on all organized crime cells in Kosovo”. *Espresso. Insights*, February 28, 2022. Последњи приступ 14. март 2024. <https://www.legalpoliticalstudies.org/message-is-clear-its-time-to-act-on-all-organized-crime-cells-in-kosovo/>.

Igor Barišić

Strategic Research Institute

ASYMMETRIC THREAT TO THE SECURITY OF THE REPUBLIC OF SERBIA: THEORETICAL FRAMEWORK FOR THE ANALYSIS OF PROBLEMS IN KOSOVO AND METOHIA

Resume

The application of the concept of asymmetry in the domain of security enables a comprehensive overview of the strategic relations between the opposing parties, as well as the methods used by the adversaries in an effort to turn this type of inequality into a permanent strategic advantage. As a process, asymmetry can most often be reduced to the creation or exploitation of power inequality between adversaries, with the ultimate goal of generating strategic or political asymmetry.

By skilfully exploiting the political and security asymmetry that arose after the NATO aggression in 1999, Pristina and its allies constantly built statehood of the so-called “Republic of Kosovo”. At the same time, they undertook various political, security and economic activities in order to reduce the effectiveness of the instruments of power of the Republic of Serbia in Kosovo and Metohija and neutralize Serbia’s influence in the southern Serbian province.

In addition to building institutions and developing various instruments of power, the Albanian political elite in Kosovo and Metohija worked intensively on building internal and external legitimacy. The key results of such activities of Pristina certainly represent: the extortion of the international community foreign policy attitude on the irreversibility of Kosovo’s independence, the support of the USA, the EU and NATO members to the self-proclaimed independence, the relocation of Belgrade-Pristina negotiations outside the UN and the mediation of the European Union, the pressure of its international allies on Belgrade to “normalize” relations and stop the “de-recognition” campaign, in order to maintain the foreign policy asymmetry in international relations.

In the domain of internal politics, Prishtina constantly exploits Serbia’s key weakness, which is its inability to ensure security and normal living conditions for the local Serbian population in Kosovo

and Metohija. A large part of the concessions that the Albanian side received, through a series of agreements with Belgrade, were achieved with combination of US and EU pressure on Serbia and internal political, security and socio-economic pressure on the Serbian population in the southern Serbian province.

The above-mentioned activities of Pristina were especially intensified after the beginning of the war in Ukraine. Increasingly frequent instrumentalization of violence and demonstration of force and the undertaking of unilateral and provocative moves are evident. The authorities in Pristina are obviously counting on the preoccupation of the USA, the EU and NATO with the war in Ukraine. Albanian political elite from Kosovo and Metohija are actively exploiting US and EU efforts to prevent the aforementioned conflict from spilling over into the Balkan region.

The analysis of Prishtina's actions so far, shows the implementation of the their's attrition strategy towards the USA, the European Union and Belgrade. At the same time they are gradually strengthening the institutions of the new Albanian state and establishing the new political order in the entire territory of the Kosovo and Metohija, with intention to strengthen the internal and build external legitimacy of the so-called "Republic of Kosovo". In this long-term process, violence is skilfully used to exploit the weaknesses of the policies of the European Union and the USA in the region and to reduce and neutralize the influence of the Republic of Serbia in Kosovo and Metohija.

The strategy of the so-called "Republic of Kosovo" is not basically different from the rebel strategies of other non-state actors. The long-term goal of Pristina's strategy is to gradually build its own legitimacy and state institutions, while at the same time reducing the legitimacy and destroying political order of its opponents. In the last phase of this strategy, from the second half of 2023, the so-called "Kosovo Government", following Western counterinsurgency models, openly engaged on the complete dismantling of the "parallel" political system in the north of Kosovo and Metohija, using various instruments of political, security and economic coercion.

Considering the weak reaction of the USA and the European Union, even more robust and energetic action by the government of the so-called "Republic of Kosovo" can be expected in order to completely remove any presence and influence of Serbia in the north of Kosovo. On the other hand, in the short term, Prishtina strives to make the concessions to the

Serbian side as small and symbolic as possible. The formation of the Community/Association of Serbian Municipalities in Kosovo and Metohija with symbolic powers and responsibilities for them is a condition for the *de-facto* recognition of the so-called “Republic of Kosovo”. In the long term, the constant and irreversible outflow of the Serbian population from Kosovo and Metohija, indicates that the actions of the so-called “Republic of Kosovo” on the ground are gradual assimilation, constant segregation and narrowing of the socio-economic and cultural space for Serbs, so that they would “voluntarily” leave Kosovo and Metohija and thus solve the Serbian problem according to the “Croatian model”.

Key words: asymmetry, security, violence, advantage, weakness, threat.

*Зоран Обрадовић**

Универзитет одбране у Београду

*Дејан Михајловић***

Универзитет одбране у Београду

ПОТЕНЦИЈАЛ АНТИХЕГЕМОНСКЕ КОАЛИЦИЈЕ

Сажетак

Аутори разматрају потенцијал лабаве коалиције у обуздавању глобалног утицаја САД, тј. импликације формирања и јачања исте на коначну успоставу мултиполарности. На основу става да међународне односе све више дефинише мултиполарност и да опозиција све гласније иступа насупрот дојучерашњем хегемону, аутори указују на то да САД инсистирају на све оштријој глобалној поларизацији, док Русија и Кина настоје да покрену механизме глобалне „дедоларизације”. Прикључивање афричких и блискоисточних земаља антиамеричком блоку иницира међународне процесе који потенцијално воде ка јачању постојећих и формирању нових целина колективне безбедности. Након периода меког уравнотежења моћи САД, у периоду од доласка на власт Путинове администрације па до сукоба у Грузији 2008. године, Руска Федерација је започела епоху тврдог уравнотежења а сукоби у Сирији и овај актуелни у Украјини су најбољи показатељи. Интервенцијом у Сирији Русија је у датом моменту осигурала снабдевања Европе сопственим гасом и повратила међународни углед, док је покретањем војних

* Аутор је запослен у Министарству одбране Републике Србије. Контакт: obradoviczoran2011@gmail.com. ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-7078-499X>

** Аутор је запослен у Министарству одбране Републике Србије. Контакт: dejan_miha@yahoo.com. ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-4132-8682>

операција у Украјини одбацила непосредне војне претње НАТО са својих граница. Равнотежа снага се тренутно намеће као најреалнији концепт међународних односа иако Русија и Кина чекају моменат када ће неминовност економског раста променити однос моћи у њихову корист.

Кључне речи: антихегемонска коалиција, уравнотежење, мултиполарност, моћ, Русија, САД, Сирија, НАТО, Украјина.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Сједињене америчке државе (САД) су у првој деценији након окончања Хладног рата опстале као једина супер сила у међународним односима, будући да је дошло до распада СССР-а и Варшавског пакта. НР Кина тада још увек није достигла глобални утицај, као ни Европска унија која је тек била формирана. Пошто су САД тријумфално окончале хладноратовску, биполарну епоху, западни теоретичари су „прогласили” апсолутну победу а поједини смелији аутори чак су најављивали и „крај историје”, попут Френсиса Фукујаме у свом чувеном делу „The End of History and the Last Man” (Fukuyama F, 1992). И без тога изгледало је да ће период апсолутне америчке хегемоније који надлази потрајати прилично дуго. Међутим, научно-технолошка револуција са краја 20. и почетка 21. века утицала је да, одлучујући фактор, у производњи постану духовне и интелектуалне вредности попут знања, образовања и информација. Такође, почетак 21. века донео је бројна прекомпоновања у међународним односима и покренуо одређене процесе, од којих неки не иду у прилог САД. Рецесија америчке привреде праћена кризом глобализма и порастом антиамериканизма у свету постали су евидентни. Осим тога глобално јачање Кине, економска ревитализација Русије након доласка на власт Путинове администрације, привредно јачање појединих азијских и јужноамеричких земаља, као и други процеси попут губитка међународног легитимитета, нарочито након серије војних интервенција почев од 1991. године па на овамо, од којих су већина биле покренуте без мандата СБ Уједињених нације, пољуљали су темеље америчке империје.

У првим деценијама 21. века Русија је успела да поврати статус велике силе, Кина је постала економски гигант снажног глобалног утицаја, док ЕУ још увек покушава да се позиционира између америчког утицаја, западне културе и потребе за источним ресурсима. Осим тога нова ера изнедрила је, или их можда само учинила видљивијим, надржавне структуре светског усаглашавања и управљања, које се више не могу игнорисати у геополитичком дискурсу. Тренутно, на измаку првог квартала 21. века међународне односе у највећој мери дефинише мултиполарност, тачније сукоб униполаризма и мултиполаризма. САД су и даље једина светска супер сила, међутим више не и хегемон. Кина је засигурно економска па и војна супер сила а моменат када ће почети да се одлучније политички и војно експонира на међународном плану је вероватно само питање времена. Русија није економска велесила иако има потенцијал да то у будућности постане. Међутим она јесте војна супер сила којој нуклеарни потенцијал пружа одлучност за глобално деловање и у овом моменту најближа је статусу глобалне силе, као што је случај и са Кином. Европска унија се показала недовољно функционалном и ефикасном за решавање чак и унутрашњих антагонизама. Са растрзаним унутрашњим приликама, натоцентричним поретком у коме САД води „главну реч”, пољуљаним међународним ауторитетом, нереспектабилним одбрамбеним системом, без обзира на значајан економски потенцијал, не игра важну политичку улогу на глобалном нивоу у овом моменту (Филимоновић М. 2010, 46).

ГЕОПОЛИТИЧКИ ВЕКТОРИ ВЕЛИКИХ СИЛА У 21. ВЕКУ

Ово поглавље разматра три кључне силе које у првој деценији 21. века у највећој мери дефинишу међународне односе и то управо оним редоследом у којој њихова тренутна моћ, почев од најјаче, утиче на међународни поредак (Ковач М, Стојановић С, 2022, 119).

САД

Након тријумфалног окончања Хладног рата САД су убрзо отвориле серију војних интервенција „Пустињском олујом”, у Ираку 1991. године (Форца Б. 2023, 87). Доделивши себи улогу светског хегемона започеле су креирање епохе међународног

униполаризма, односно стварање „новог светског поретка”, за шта им је осим економске моћи требала и снажна војна полука (National Security Strategy of the USA, 1991). Оно што је било неопходно јесте било убедити међународну заједницу да НАТО алијансу не треба расформирати, упркос томе што је Варшавски пакт престао да постоји па самим тим и потреба за контратежом. Као један од уверљивијих „аргумената” понуђена је борба против глобалног тероризма, као и други разлози намењени првенствено јавном мњењу, а послужили су и као поводи за покретање бројних интервенција и објених револуција широм света. Осим тога очувањем Алијансе САД су успеле да се усидре у Европи, што је био један од циљева још од оснивања НАТО (Вукадиновић Р, и остали. 2007, 49).

НАТО и САД су убрзо након Хладног рата ускладили стратегије и стратешке концепте, тј. НАТО је следио векторе америчке спољне политике, па су САД усвојиле 17 докумената под називом стратегија националне безбедности док је за то време Алијанса усвојила 4 компатибилна стратешка концепта. (Форца, 2021). Стратегије и концепти нису остали само теоретске одредбе пошто су САД убрзо успеле да успоставе натоцентрични поредак у Европи и започну ширење НАТО-а на исток. Тзв. политика „Отворених врата”, тј. ширење Алијансе према границама Русије, као и формирање тзв. „линије ватре” на простору Кавказа и Западног Балкана резултирало је интервенцијама Русије најпре у Грузији 2008. године, као и у Украјини 2021. Године (Форца Б. интернет страница)

САД су оствариле одређене интересе у сукобима које су наметнуле Русији, нарочито у овом последњем у Украјини, међутим, дугорочне последице једностране политике коју су спровеле нашкодиле су угледу земље и довеле у питање њену лидерску позицију у међународним односима. Вишедеценијском индоктринацијом и русофобијом, упркос не проналажењу заједничког интереса САД су, без правих аргумената, европским државама наметнуле Русију као „смртог” непријатеља. Катастрофалне последице спољне политике коју ЕУ тренутно води под утицајем САД, постале су више него очигледне након отпочињања сукоба у Украјини. Оштра поларизација света по свим питањима на којој Сједињене државе инсистирају није рационалан одговор на бројне проблеме које једна супер сила треба да пружи.

И поред тога Сједињене државе за сада успешно бране позицију долара као референтне монете у међународној трговини. Настојања

пре свих Русије и Кине да спроведу поступак „дедоларизације” света све је интензивнији и уколико у томе и успеју крај једне империје ће готово моћи да се „намирише”. Са друге стране напори америчке спољне политике и даље су усмерени ка иницирању етничких криза, оружаних сукоба и обојених револуција, међутим све им је теже да обезбеде подршку савезника па чак и да успоставе консензус о важним питањима унутар саме НАТО алијансе.

НР Кина

Стратешко опредељење Кине свакако је дугорочно ослањање на економски развој и „меку” моћ коју је ова држава у стању веома ефикасно да пројектује на глобалном нивоу. Кина у овом тренутку представља зону јевтине радне снаге и државу са највећим привредним растом и људским потенцијалом, који јој више не представља ограничавајући фактор већ глобалну предност. Економске реформе и политика „Отворених врата” из друге половине 20. века резултирале су снажним економским растом државе и тиме су значајно поправили кинеску геополитичку позицију, али и геостратегијску перспективу. Историјски преовлађујућа копнена оријентација била је већим делом доминантна у кинеском приступу геополитичким питањима све до почетка 21. века, када значај таласократске димензије националних интереса, пре свега вођене (гео)економским потребама, почиње снажније да делује и на геополитичке позиције и перспективе (Форца, 2023, 107). Савремена геополитичка стремљења Кине оријентисана су подједнако ка телурократском (западни, евроазијски) односно ка таласократском (пацифички и индијски) вектору. У *Белој књизи одбране* НР Кине оба геополитичка дискурса, телурократски и таласократски су подједнако заступљени. Геополитичке процене усмерене су на неколико аспеката:

- 1) успостављање и развој највећег макро-економског и макро-политичког пројекта „Појас и пут” (нови пут свиле);
- 2) смањење опасности увоза енергената које собом носи кретање кроз Малако мореуз;
- 3) заштита кинеских интереса у Јужном кинеском мору. (Форца, 2023, 109)

„Појас и пут” представља кинеску стратешку иницијативу из 2013. године, коју је најпре обелоданио кинески председник Си Ђинпинг током званичне посете Казахстану, након чега је убрзо постала тема кинеских званичника, односно објекат спољно политичких напора Кине. Основна стратешка замисао овог пројекта има пре свега историјско идејно утемељење будући да је инспирисана некадашњим „Путем свиле”, који је представљао жилу куцавицу древног кинеског царства. Појас и пут” је пројекат ревитализације „и интегрисања континенталних и поморских коридора у јединствени глобални коридор слободне трговине, у који би биле укључене све земље које се налазе на његовој рути.

Конкретно пројекат „Појас и пут”, који треба да буде заокружен 2050. године, пре свега, јесте у економској сфери и подразумева велика инфраструктурна улагања у изградњу нових аутопутева, брже железнице, лука, енергетских и комуникационих постројења, чиме би се умрежила и повезала Азија са Европом и Африком. (Станисављевић, 2017). Успешна реализација овог инклузивног пројекта преобликовала би глобалну економску слику и допринела развоју земаља Евроазије.

Слика 1. Нови пут свиле (https://www.in4s.net/wp-content/uploads/2017/05/Novi-put-svile_mapa.jpg)

Кина је држава будућности, тј. држава за коју време тренутно највише ради, и моменат када ће неминовност економског раста учинити своје и трајно променити однос моћи а тиме и геополитичке

поставке међународних односа неумитно ће доћи. Кина свакако представља главног супарника САД-а у 21. веку, одакле се у америчкој спољној политици дешавају одређена прекомпоновања често називана централно Азијским заокретом. Овакав спољнополитички заокрет је последица правилне процене да Русија није главни амерички конкурент у будућности већ Кина, иако Русија тренутно представља опонента „по мери” САД. Када говоримо и покушавамо да сагледамо будућност међународног поретка, најпрецизнија пресумпција би била да Кина тренутно чврсто у својим рукама држи кључеве од предсобља потпуне мултиполарности.

Руска Федерација

„Русија је територијално највећа држава на свету. Простире се на евроазијском континенту, представљајући моћну телурократску државу. Као таква, Русија је велики изазов таласократским земљама које настоје да „великог континенталног медведа” изолују и потисну што даље од топлих мора, ка хладном северу”. (Глишин, 2019, 28)

Међународни положај Русије пред крај 20. века био је сличан оном након окончања Кримског рата (1856) или Руско-јапанског рата 1905. године. Путинова стратегија опоравка била је слична Горчаковљевој¹, односно Столипиновљевој² (Обрадовић, 2021, 45). Идеја за превазилажење кризе била је иста – централизација власти, резултирала је консолидацијом државе. Спољну политику Русије карактерисао је изразито кооперативан приступ у односима са Западом, чиме је умањен међународни притисак. Истовремено држава је редуковала власт отуђених олигарха, ограничила овлашћења губернатора, извршила национализацију привредних гиганата и вратила контролу над Чеченијом.

Међутим, убрзо након завршетка Хладног рата, Руси су развили дубоко незадовољство новим глобалним поретком, пошто је Русија била маргинализована па чак и у великој мери искључена из глобалне политике (Иноземцев, 2016. 19). Стратешка идеја створена у модерној држави под Путиновом администрацијом и Дугиновим идеолошким утицајем у почетку је била таква да је покорно прихватила улогу „млађег брата”, подржавши чак америчку борбу против глобалног тероризма у Авганистану. Међутим, овај период у модерној руској

¹ Руски министар спољних послова од 1856. до 1882. године.

² Председник Владе Русије од 1907. до 1911. године, када је убијен.

спољној политици карактерише критичку оцену савременог међународног поретка кроз указивање на 1) неповољност униполарног модела и 2) неодрживост постојећег односа моћи (National Security Concept of the Russian Federation), затим окупљање великих сила и реafirмацију УН и ОЕБС, као и оснивање нових форума сарадње држава, својеврсних антихегемонских механизма, са нагласком на економској димензији сарадње (Филимоновић, 2010, 96).

Једним од твораца модерне руске спољне политике можемо сматрати Јевгенија Примакова, некадашњег министра спољних послова и председника владе Русије. Примаков који је у тешким временима за Русију осмислио и имплементирао проактивну спољну политику земље, пре свега према Блиском истоку наводи следеће: „Русија не треба да води политику која је ограничава неким правцем, већ вишесмерну политику; ту су и САД, и Европа, и Кина, и Јапан, и Индија, и Блиски исток, и Азијско-тихоокеански регион, и Латинска Америка и Африка... многе државе, међу којима је и Русија, противе се стварању униполарног света и теже мултиполаризму, као праведнијем светском поретку, за такав напредак и савладавање нових опасности, претњи и изазова, активна улога Русије је врло значајна.” (Примаков, 1998, 10)

Слика 2. Вектори спољне политике Русије (Форца, 2023, 98)

Након интервенције у Грузији Русија је окончала фазу меког уравнотежења хегемона, која је била својствена по инсистирању на економском развоју, дипломатским иницијативама, покретању

међународних форума, реафирмисању постојећих и оснивању нових организација попут БРИКС-а и ШОС-а, и одлучно прешла на фазу тврдог уравнотежавања која још увек траје. Ова фаза представља за један степен интензивније ангажовање на уравнотежавању хегемона. Интервенцијом у Сирији, први пут у својој модерној историји Русија је иступила ван својих државних граница, чиме је дефинитивно изашла из пројектованих оквира Запада. Она је у Сирији спречила САД-а да учине оно што су урадиле у Авганистану и Ираку. „Интервенција Русије у Сирији је преломни догађај и како год се рат буде завршио његов утицај на Русију биће дубок. По први пут у постсовјетској историји руска војска се бори ван граница бившег СССР” (Hamilton R. 2020, 127). Геополитичким искорак у Сирији Русија је, први пут још од окончања Хладног рата успела да заустави експанзионистичку политику Вашингтона, вођену тежњом за успоставом глобалне доминације и изласком на интересне па чак и на њене државне границе. Интервенција у Сирији се значајно разликује у односу на дотадашње, пошто није била изнуђена а Русија је по први пут у својој модерној историји предузела регионалну иницијативу ван Евроазије. Ова интервенција најавила је прекретницу у спољној политици Путинове Русије, при чему економски просперитет у ери Путина јесте постављен као важан али не и као опредељујући чинилац спољне политике.

Тзв. Специјалном војном операцијом у Украјини Русија је одбранила статус глобалне силе одбацивши претње НАТО са својих граница. Она је у Донбасу „зацементирала” своје црвене линије и упркос озбиљном напору и жртвама још једном изашла као победник из сукоба са Западом. Ма како се украјински сукоб буде окончао нереално је очекивати да Донбас не буде руски, као и да Украјина постане платформа са које ће се НАТО ракете усмеравати ка Москви. Без обзира на пројекције Запада, као што су војни пораз и економски слом Русије, ситуације је дијаметрално супротна. Украјина је пред неминовним војним поразом, Европа у дубокој економској и политичкој кризи а САД у проблему да одрже унутрашњи консензус у НАТО алијанси управо на украјинском питању.

КЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Политика САД у последњих 20-ак година изазвала је бројне геополитичке промене и покренула одређене глобалне процесе а један од можда најзначајнијих, са аспекта преобликовања међународних односа јесте процес окупљања земаља са заједничким антиамеричким именитељем. Углавном се ради о земљама источне провинијенције (са афричког и азијског континента), мада спорадично и поједине државе Запада одбијају да беспоговорно спроводе једнострану и често ауто-деструктивну политику коју диктирају САД. Још на самом почетку рата против тероризма, приликом интервенције на Ирак 2003. године „Коалиција вољних“³ окупљена око САД-а није постигла пун консензус партнера будући да су најмоћније европске државе Немачка и Француска одбиле ангажовање. Важно је напоменути да је интервенција правдана недовољно убедљивим аргументима о постојању наоружања за масовно уништење. Сведоци смо да Мађарска често води политику независну од америчких императива, који јој се испостављају кроз агенду јединствене спољне политике ЕУ. Такође, најновија америчка иницијатива у Црвеном мору под називом „Prosperity Guardian” није наишла на одобравање Шпаније и Француске, које су одбиле да учествују у међународној коалицији снага под вођством САД-а, а ради заштите трговачких бродова од напада јеменских Хута (Routers 2023). Бројни економски, социјални и верски проблеми изазвани мигрантском кризом, пандемијом вируса COVID 19 и украјинским ратом, чије последице тренутно највише погађају европске државе отворили су бројна питања и довели легитимитет америчке спољне политике под лупу. Сва три поменута друштвена феномена имају занимљив заједнички именитељ који се најближе може окарактерисати чињеницом да је од свих држава света произвео најмање штете а највише користи управо по САД. Међутим, украјински сукоб покренуо је одређено незадовољство унутар НАТО алијансе и отворио питање унутрашњег консензуса. Током самита НАТО земаља одржаног 11. и 12. јула 2023. године у Виљнусу у Литванија, нпр. није постигнут консензус око уласка Украјине у састав алијансе а постоје и друге тачке размимоилажења чланица и партнера у погледу начина на који се ова криза треба решавати. (Политика, 2023)

³ САД, Велика Британија, Аустралија и Пољска.

Још 2008. године, на Минхенској безбедносној конференцији, представник Русије (Димитри Медведев) је по први пут у јавности изнео иницијативу за новом прерасподелом утицаја у међународним односима, у складу са новонасталом ситуацијом у погледу економског јачања појединих држава. Тзв. „Медведевљева иницијатива” је идеја вођена потребом за поновним „консензусом великих сила”, у смислу неопходности за новом историјском прерасподелом. „Медведев је у говорима у којима је изнео иницијативу приказао другачији поглед Москве који разоткрива хипокризију у западној политици, заправо „двоструке стандарде” (Филимоновић, 2016, 53). Управо на критици двоструких стандарда Русија црпи своје аргументе и успоставља сопствени међународни легитимитет. Оно што разликује њен наступ као интервенишуће силе нпр. у Сирији, у односу на начин на који су то деценијама пре тога чиниле САД широм света (пример агресије на СР Југославију без одобрења врховног савета УН је један од најочигледнијих), јесте макар формално задржавање у оквирима међународног легитимитета. Русија за разлику од САД-а није инсистирала на једностраним решењима. Једина је од утицајних земаља која је отворила суштину мигрантског питања, покушајем да се бави његовим узроком а не последицама. Предлог Русије је био да се ово питање решава стабилизацијом безбедносне ситуације на Блиском истоку (Обрадовић, 2021, 102). Такође 2008. година се може сматрати прекретницом у спољној политици Путинове Русије у односу на САД и НАТО, будући да је Грузијском интервенцијом завршена фаза тзв. меког уравнотежења хегемона и започета је фаза тврдог уравнотежења која ће резултирати интервенцијама у Сирији и Украјини. Интервенција у Сирији се разликује у односу на остале из новије историје, које су предузимане на ободима државних граница у постсовјетској сфери, и то искључиво као последица директних војних претњи, укључујући и тзв. Специјалну војну операцију у Украјини. Али оно што је заједничко за све војне интервенције Русије у фази тврдог уравнотежења јесте да је Русија уз веће или мање напоре успевала да оствари постављене циљеве. Без обзира на растрзан почетак, велике губитке у људству и техници Русија је у Украјини отклонила директну војну претњу од стране НАТО-а са својих граница, а враћањем Донбаса у своје окриље вратила је историјски, стратешки и привредно важну територију, тежишно насељену етнички чистим руским становништвом.

На глобалном нивоу САД и даље упорно инсистирају на оштрој поларизацији, тражећи од свих чланица међународне заједнице да се недвосмислено изјасне око горућих светских питања, након чега их сврставају у пријатеље, односно непријатеље „демократије”. Са друге стране Русија и Кина предводе ешалон, пре свега азијских и афричких земаља које опонирају и даље јединој светској супер-сили. Сукоб њихових интереса одвија се подједнако у геоекономској и геополитичкој сфери. Настојање САД-а да долар задрже као референтно средство плаћања у међународној економији је грчевит, док Русија и Кина, заједно са земљама источне провинијенције, граде нови свет у коме све мање има места за трансакције у доларима, као и за западне вредности на којима инсистирају САД. Трвење између Русије и САД-а за остваривање енергетског примата на територији Европе већ је резултирало са најмање два регионална сукоба, у Сирији а посредно и у Украјини. Исконски циљ САД-а да раздвоји западноевропску мануфактуру од азијских природних ресурса јесте постигнут али су последице, пре свега по европску привреду катастрофалне. Осим тога подстичући европске државе да донирају ратну технику и муницију (углавном совјетске производње) Украјини САД су постигле двоструки бенефит. Додатно су ослабиле војне ефикасности европских држава, стављајући их тако у још већу зависност од колективне безбедности коју нуде кроз чланство у НАТО савезу, и истовремено их суочавајући са неизбежном ситуацијом да се за поуну испражњених војних стокова и магацина обрате управо својим америчким партнерима, што ће наравно итекако доћи на наплату.

Русија за сада није претрпела значајније економске ударе упркос бројним напорима Запада да се то догоди. Веома брзо је пронашла алтернативне купце за своје енергенте у виду Индије и Кине а украјински сукоб је искористила као идеалан полигон за развијање, опитовање и рекламирање модерних средстава ратне технике, што резултира вртоглавим развојем војне индустрије. Кина је такође била економски погођена украјинским сукобом, на шта су САД засигурно рачунале, будући да је пројекат „Појас и пут” једно време био прекинут. Међутим, и Русија и Кина су пронашле алтернативна решења која су омогућила даљи развој њихове економије, па САД ништа значајније нису постигле у овој области. Русија и Кина такође имају јединствене ставове о питању сукоба у Појасу Газе, предводећи групу земаља које најгласније

осуђују поступке Израела, а тиме и САД-а, мада је врло упитно колико суштински чак подржавају другу страну. Прикључивање појединих афричких и блискоисточних земаља (Иран, Сирија, Бразил, Венецуела, Јемен, Јужна Африка и други) „лабавој” антиамеричкој коалицији иницира одређене међународне процесе који потенцијално могу довести до јачања постојећих и формирања нових целина колективне безбедности. Услед превелике хетерогености тренутно није реално за очекивати неко озбиљније војно савезништво, међутим оно што свакако треба очекивати јесте све гласнија јавна осуда једностраности америчке спољне политике, као и синхронизовано иступање поменутих земаља у оквирима међународних институција.

ЗАКЉУЧАК

Имајући у виду да се међународни поредак не може окарактерисати као униполаран, нити је мултиполарност *de facto* још увек наступила, идеја која се намеће као рационално решење за тренутну међународну позицију јесте равнотежа снага као концепт. САД, као једина супер сила, са својим западним партнерима са једне и необавезна коалиција „источних” земаља предвођена Русијом и Кином са друге стране. Кина и нарочито Русија су у досадашњем току 21. века показале способност и спремност да на међународном нивоу уравнотежују САД. Меко уравнотежење одвија се синхронизованим деловањем у међународним оквирима, кроз организације попут УН или ОЕБС, односно у ту сврху формираним институцијама као што су ОДКБ, ШОС и БРИКС. Тврдо уравнотежење реализује се војним путем уз избегавање директне конфронтације. САД и Русија су се у Сирији ангажовале и подржавале супротстављене стране у сукобу али се ни један међусобни конфликт или било какав инцидент није догодио. Такође, интервенција Русије у Сирији поклопила се са економском иницијативом Кине у Африци и Јужној Америци, што је за последицу имало слабљење глобалне позиције САД. Специјалном војном операцијом у Украјини Русија је отклонила непосредну војну претњу са својих граница и за сада осујетила улазак Украјине у НАТО.

Време највише ради за Кину, врло вероватно прву економију света у догледно време, која као и Русија чека моменат када ће неминовност економског раста променити однос моћи у њихову корист. Русија је упркос озбиљним ударима одржала економски

замах и одлучним потезима задобила дуго тражени статус глобалне силе. Она је у 2023. године, уколико изузмемо земље западне провинијенције била најпоштованија држава света. Са друге стране економија САД опада, савезништво са земљама ЕУ је у кризи, док је амерички имиџ у свету на најнижем нивоу још од Другог светског рата. Међутим долар је и даље референтна монета у међународним трговинским оквирима и ова чињеница тренутно дефинише да САД и даље држе позицију светског лидера, али не и хегемона.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Глишин Вања, (2019) *Балканска геополитичка парадигма: Балкан у геополитичкој визири великих сила*, „Каирос”, Сремски Карловци.
- Ковач Митар, Стојановић Станислав, (2022). *Увод у стратегију*, „Медија центар Одбрана”, Београд.
- Обрадовић Зоран, 2021, *Геополитичко позиционирање Руске Федерације након интервенције у Сирији* (докторска дисертација, Факултет безбедности у Београду.).
- Политика, Без консензуса, чланство Украјине у НАТО-у на чекању. Преузето 5.2.2024. године са <https://www.politika.rs/scc/clanak/557142/nato-ukrajina-bez-konsenzusa>.
- Филимоновић Миљан (2010), *Спољна политика Руске Федерације*, Београд, Инфинитас.
- Филимоновић Миљан (2016), *Концепт новог европског безбедносног поретка у спољној политици Русије на почетку 21. века* (докторска дисертација, Факултет политичких наука у Београду).
- Форца Божидар (2021), *Системи безбедности*. Београд, Факултет за пословне студије и право.
- Форца Божидар (2023), *Национална безбедност и одбрана*. Београд: Универзитет „Унион Никола Тесла” факултет за пословне студије и право.
- Форца Божидар, *Спојени судови: паљење линија ватре*, Одбрана и безбедност, интернет: <https://odbranaibebezbednost.rs/2020/10/12/spojeni-sudovi-paljenje-linija-vatre/>. Преузето 05. 02. 2024.
- Freedman Robert (1998), *Russia s Middle East Ambitions, Middle East Quarterly*, преузето 19.1.2024. године са <http://www.meforum.org/article/405>.

- Fukuyama Francis, (1992). *The End of History and the Last Man*, New York: Free Press.
- Hamilton Robert, (2020). *Implications For the West. Russia war in Syria*, Foreign policy research institute.
- Leon, Aron. (2006), *U.S.-Russia Relations Through the Prism of Ideology*, Russia in Global Affairs, Vol. 4, No.3, jul-Sep.2006, p.84.
- National Security Concept of the Russian Federation, internet <http://www.russiaeurope.mid.ru/russiastrat2000.html>. Pristupljeno 31.1.2024. god.
- National Security Strategy of the USA, The White House, August 1, 1991, Washington, Preface.
- Reuters, Spain, Italy, France Decline US Command of Red Sea Operation Prosperity Guardian, преузето 6.2.2024. године: <https://gcaptain.com/shipping-industry-in-the-dark-over-red-sea-naval-coalition/>.
- Stanisavljević Nenad, (2017), *Put svile – projekat koji menja 21. vek*, Balkan magazin –sajt:<http://www.balkanmagazin.net/novosti-i-politika/cid128-160220/put-svile-projekat-koji-menja-21vek>, pristupljeno 30.1.2024. godine.
- Vukadinović Radovan, Čehulić Lidija, Božinović Davor, (2007). *NATO euroatlantistička integracija*, Topical, Zagreb.

Zoran Obradović

University of Defence in Belgrade

Dejan Mihajlović

University of Defence in Belgrade

THE POTENTIAL OF THE ANTI-HEGEMONIC COALITION

Resume

The authors consider the potential of a loose coalition in curbing US global influence, ie. the implications of its formation and strengthening on the final establishment of multipolarity. Based on the view that international relations are increasingly defined by multipolarity and that the opposition is increasingly speaking out against yesterday's hegemon, the authors point out that the US insists on an increasingly harsh global polarization, while Russia and China strive to initiate global "de-dollarization" mechanisms. The joining of African and Middle Eastern countries to the anti-American bloc initiates international processes that potentially lead to the strengthening of existing and the formation of new units of collective security. After a period of soft balancing of US power, in the period from the coming to power of the Putin administration until the conflict in Georgia in 2008, the Russian Federation began an era of hard balancing, and the conflicts in Syria and the current one in Ukraine are the best indicators. By intervening in Syria, Russia secured the supply of its own gas to Europe and regained its international reputation, while by launching military operations in Ukraine, it rejected immediate military threats to NATO from its borders. The balance of power is currently emerging as the most realistic concept of international relations, although Russia and China are waiting for the moment when the inevitability of economic growth will change the balance of power in their favor.

Keywords: anti-hegemonic coalition, balancing, multipolarity, power, Russia, USA, Syria, NATO, Ukraine.

*Милица Топаловић**

Институт за политичке студије, Београд

*Љиљана Коларски***

Институт за политичке студије, Београд

КАДА ДОМ ПОСТАНЕ БОЈИШТЕ – ФЕМИЦИД И НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ***

Сажетак

Фемицид се, као најекстремнији облик родно заснованог насиља, у последњим годинама у Републици Србији издваја као посебан друштвени и безбедносни проблем. Статистички подаци говоре у прилог томе да је у десетогодишњем периоду више од три стотине жена убијено од стране чланова домаћинства супротног пола, од чека је преко стотину употребом ватреног оружја. Иако Стратегија националне безбедности Републике Србије не препознаје конкретно феномен фемицида као изазов, ризик или претњу националној безбедности, интерпретативним приступом се оваква тврдња може релативизовати из најмање два разлога. Први проистиче из значаја који је у Стратегији намењен људској безбедности, тј. очувању и здравствене безбедности група и појединаца, где се фемицид и те како може уврстити. Други проистиче из значаја социјалне политике за националну безбедност где се посебна пажња посвећује повећању natalитета, демографској структури и заштити породице,

* Контакт: milica.topalovic@ips.ac.rs.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6088-9388>

** Контакт: ljiljana.kolarski@ips.ac.rs. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1370-5387>

*** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности коју финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

која, у контексту фемицида, постаје место бојишта, а не уточиште. Семиотичком анализом садржаја стратешких докумената, уз употребу квантитативних података о фемициду у Србији, рад тежи да превазиђе сагледавање фемицида као безбедносног проблема, односно да од стране мушкараца усмерену тежњу да се повреди, уништи или казни жена, представи као ризик националној безбедности. Посебан део рада биће посвећен позитивној корелацији између доступности ватреног оружја и стопе фемицида у Републици Србији, као и упоредној анализи статистике и искустава других држава које бележе неславни тренд повећања броја фемицида.

Кључне речи: фемицид, национална безбедност, безбедносни изазови ризици и претње, породично-партнерски односи, ватрено оружје, родно засновано насиље

УВОД

Последњих деценија родно засновано насиље глобално је заступљено и све чешће у литератури и јавности представљено као безбедносни проблем. Поред трагичног исхода оваквог континуираног насиља, нарочито је опасан разарајући утицај на жртве, породице и друштво у целини, уколико до смрти/убиства не дође. Република Србија у овом погледу није изузетак, и бележи неславну статистику по броју убијених жена, док се број оних које су свакодневно изложене насиљу не може прецизно евидентирати. Разлози су многобројни, али се најчешће свде на страх, срам, економску нестабилност и неизвесност жена, као и недовољно ефикасне институционалне механизме за решавање, санкционисање овог вида насиља или адекватну подршку жртвама. Иако се родно засновано насиље манифестује на различите начине и не мора нужно бити укључити употребу физичке силе над женама, постоји специфична и нарочито алармантна димензија овог феномена која заслужује посебну пажњу – употреба ватреног оружја. Ватрено оружје, као средство моћи и контроле, често се користи као продужетак насиља које жене трпе, пружајући насилницима средство да изврше крајње и непромишљене поступке. Насиље над женама, познато као фемицид, симболизује трагичну стварност многих жена које су постале жртве злочина унутар сопствених домова, места која би требало да буду уточишта од опасности.

Родно засновано насиље није само продукт индивидуалних избора и акција већ је често резултат дубоко укорених патријархалних структура које дају моћ и привилегије мушкарцима на штету жена. У контексту Србије, традиционални погледи на родне улоге и патријархална структура могу погодовати оваквим облицима насиља, поготово када се комбинују са приступом ватреном оружју. Томе потврђује и чињеница да је у недавном истраживању спроведеном у Србији, 27,6% процената испитаника сагласно са тврдњом да је „[...] жена, по природи, створена за другачију судбину од мушкарца”, док 22,6 % испитаника није имало дефинисан став о овој теми (Топаловић и Берић 2023, 59). Такође, на делу је и „култура ћутања” и стигме повезане са родно заснованим насиљем. Жртве се често осећају посрамљено и уплашено да говоре о насиљу које трпе, бојећи се осуде друштва али и даљег насиља. Када се ватрено оружје укључи у ову динамику, ризик за жртве постаје још већи. Управо комбинација „културе ћутања” и лаког приступа оружју чине домаће окружење потенцијално опасним „бојиштем” за многе жене.

Да би до суочавања са овим безбедносним проблемом дошло, потребно је разумети терминологију, али и проблем анализирати системом „од општег ка специфичном”. Постоје многе перспективе сагледавања овог проблема, почевши од психолошког, идеолошког, социјалног, али стиче се утисак да тамо одакле би требало почети анализу га најчешће нема. Захваљујући трагичним статистикама о броју жртава овог вида насиља у Републици Србији, проблем фемцида надилази синтагму безбедносног проблема. Иако као безбедносни изазов, ризик или претња, феномен фемцида није препознат у највишим безбедносним документима Републике Србије, ауторке сматрају да је индиректно присутан. Иако на страни аргумента да је потребно и експлицитно га уврстити раме уз раме са осталим безбедносним изазовима, ризицима и претњама националне безбедности, фемцид се може интерпретативном методом „наслутити” и у Стратегији националне безбедности Републике Србије. Овим радом настојимо да анализирамо феномен фемцида у контексту људске безбедности, нарочито здравствене безбедности група и појединаца, као и значаја социјалне политике на националну безбедност у циљу очувања наталитета, демографске слике и заштите основне јединице здравог друштва – породице.

Након уводног разматрања и теоријског одређења фемцида, у раду ће бити представљен значај одређивања самог термина у

оквиру сектора безбедности, конкретно националне безбедности Републике Србије, као и промишљање да ли би потенцијално фемицид представљао изазов, ризик или претњу. Трећи део рада доводи у корелацију начин, односно средства којим до фемицида долази. Циљ је објаснити како и у којој мери доступност ватреног оружја, а у контексту строже контроле наоружања, утиче на стопу фемицида, узимајући у обзир да домови често постају места насиља уместо сигурних уточишта. На послетку, ауторке се осврћу на упоредну праксу и искуства других држава, као и начине на које се са мање или више успеха санкционише фемицид, након чега износе закључна разматрања.

ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ ФЕМИЦИДА

Насиље над женама представља глобални феномен и један од учесталих начина кршења људских права. Родно засновано насиље одликује родни карактер повезан са распрострањеним родним стереотипима и цикличном динамиком насиља али и најразличитије стратегије које партнер користи како би успоставио доминацију над партнерком (Konstantinović Vilić et al. 2019). Узимајући у обзир чињеницу да су превасходно жене жртве родно заснованог насиља, потврђује се премиса да је основна детерминанта овог типа насиља родни идентитет и системска родна дискриминација. Поред тога, однос насилник-жртва праћен је одсуством моћи и способности жртве да се одбрани.

Друштвени контекст у којем се насилно понашање и агресија толеришу, нормализују и не санкционишу или неадекватно санкционишу, односе се на такозвану „културу насиља.“ Ова култура обухвата скуп норми, вредности и образаца понашања који подстичу или омогућавају употребу насиља као средства решавања конфликта или као начин изражавања моћи над другим појединцима или групама (Galtung 1996, 56). „Култура насиља“ присутна је у различитим друштвима и контекстима те може допринети широком спектру проблема, укључујући и партнерско насиље, насиље у породици и сличне облике агресивног понашања. Пре него што се у наставку рада детаљније анализира фемицид важно је поменути најважније карактеристике културе насиља које представљају подстицајне факторе за настанак, али и континуитет фемицида: пре свега се истиче нормализација односа чиме се насиље прихвата

као један уобичајен начин понашања што доводи у опасност да људи могу постати равнодушни, апатични и мање осетљиви на његове последице. Уско повезани са наведеном карактеристиком су стереотипи и предрасуде, недостатак образовања и социјални притисак који заједно нормализују и оправдавају насиље. Присуство насиља у некој социјалној групи користи се чак и као начин за потврду друштвеног статуса и моћи. На крају, али не мање важно, су економске и друштвене неједнакости које могу створити стрес и напетост. Наведене карактеристике свакако нису једине чије присуство може подстаћи настанак фемицида али су оне које се најчешће појављују у многим друштвима, укључујући и домаће.

Постојање „културе насиља”, чије је постојање приметно у српском друштву значајно доприноси креирању фемицидног окружења односно фемицида. Фемицид се односи на економско, социополитичко, културно и институционално окружење у којем се генерише насиље према женама и које се манифестује кроз фемицид (Pavićević et al. 2017). Фемицид представља шири друштвени контекст окарактерисан управо постојањем културе насиља, родне дискриминације, неадекватног рада институција који заједно стварају повољне околности за насиље над особама женског рода које је неретко праћено недовољно ригорозним казнама. У намери да укаже на важност интегралног приступа и бројност фактора који могу допринети настанку фемицида, ауторка Лагард (*Lagarde*) је увела политичку компоненту у појам фемицид чиме је креирала појам фемицид (Batrićević 2016, 435). Неопходно је напоменути да се фемицид, у ужем значењу, односи управо на државну реакцију у случају фемицида (Batrićević 2016, 435), што се свакако односи и на безбедносне структуре. Након представљања поменуте теоријске основе, дефинисање овог феномена се временом додатно употпунило, али ни то није допринело јединственој дефиницији око које постоји консензус.

Широко прихваћена дефиниција Дијане Расел (*Diana Russell*), којој се приписују заслуге дефинисања фемицида, првобитно је представљена приликом сведочења о случајевима убистава жена 1976. године у Бриселу, за време саслушања на Међународном трибуналу за злочине над женама (Batrićević 2016, 434). Расел је приликом дефинисања настојала да пружи крајње поједностављену дефиницију фемицида дефинишући га као убиство жена јер су жене (Radford and Russell 1992, 5). Чињеница да и даље не постоји

сагласност око јединствене дефиниције фемицида отежава његово подробније анализирање, евидентирање а, напасе, санкционисање.

Рад ће користити најопширнију и најједноставнију одредницу фемицида – најекстремнији облик родно заснованог насиља које карактерише убиство особа женског пола/рода. Актери који се баве феноменом фемицида, попут организација цивилног друштва, другачије виде проблем фемицида и сходно томе другачије га дефинишу у односу на правну регулативу Републике Србије. Уколико се томе придода и феминистичко гледиште фемицида, уочавамо колико је изазовно дефинисати фемицид на свеобухватан начин. Аутономно тело Европске уније Европски институт за родну равноправност (*European Institute for Gender Equality* [EIGE]), које се бави бројним аспектима родне равноправности, указује на различите приступе приликом дефинисања фемицида: феминистички приступ се супротставља патријархалној доминацији и истовремено посвећује истраживању убистава жена; социолошки приступ се фокусира на испитивање карактеристика специфичних за убијање жена која их чине феноменом; криминолошки приступ који фемицид сврстава у јединствени облик убиства; приступ са становишта људских права проширује значење фемицида од смртоносног до екстремног облика насиља над женама; деколонијални приступ испитује случајеве фемицида у контексту колонијалне доминације укључујући „злочине из части” (Corradi et al. 2016 cited in European Institute for Gender Equality). Међутим, у контексту предмета овог истраживања, теоријско дефинисање је секундарног значаја, имајући у виду статистику и безбедносну компоненту проблема. Остаје недоречено и недовољно истражено, како приступити фемициду из угла студија безбедности?

ДА ЛИ ФЕМИЦИД НАДИЛАЗИ КОНЦЕПТ БЕЗБЕДНОСНОГ ПРОБЛЕМА?

Познавање граматике безбедности, најбитнији је корак ка теоријском, али и практичном разумевању потреба субјекта безбедности. Истовремено то је почетна ставка успостављања мера безбедности, односно заштите референтног објекта од опасности. Фемицид, као што је већ представљено, одликује директна употреба насиља на релацији мушкарац-жена, са трагичним исходом. Као такав концепт, свакако представља безбедносни проблем, пре свега

у контексту људске безбедности. Међутим, у ери конзумеризма, интернета и кликбејта (*clickbait*), фемцид се у јавности и медијима неретко и истовремено представља као изазов, ризик или претња, без подробнијег објашњења сваког појединачног појма. Безбедносни изазови, ризици и претње нису синоними, те се као такви не могу користити симултано, нарочито не за категорије које званично нису подведене ни под једну поменућу категорију.

Фемцид није изазов националној безбедности. Ако се пође од тога да је изазов ситуација „која нешто или неког ставља на пробу”, те да “ова ситуација може имати негативан или позитиван исход” (Ejdus 2017, 31), коришћењем логичке симплификације, убиство жене или било код живог бића не може за последицу имати никакав позитиван исход. Међутим, фемцид може представљати ризик. Ризик са собом најчешће доноси негативне исходе, више или мање је вероватан и субјекта безбедности наводи да се за њега спрема, да управља његовим последицама, али га најчешће не може предвидети (31). Истина, родно засновано насиље се не може предвидети, нити се са бројем убијених жена може калкулисати. Оно што отежава баратање фемцидом као ризиком је да се он не може потпуно предупредити јер би то представљало системски ангажман и спрегу не само оружаних снага, војске и полиције, већ и система социјалне заштите и психолошке подршке свакој заједници која се налази у ризику. Најзад, хипотеза да фемцид може представљати претњу националној безбедности је престрого постављена. Ако се пође од претпоставке да је претња, за разлику од изазова и ризика, изричита намера да се нешто уништи или казни (Baldwin 1971) (у овој случају убије), онда је неопходно целу једну групу, у овом случају мушкарце, означити као опасност. Оваква постава у реалности је сулуда и сувишна, зато ауторке закључују да је потенцијално најадекватније фемцид дефинисати као ризик националној безбедности.

Према сектору, фемцид би требало сврстати у социјеталну безбедност. Социјетална безбедност, као теоријски плод Бери Бузана (*Beri Buzan* 1991) и касније копенхашке школе, прва је направила отклон од државоцентризма и у центар безбедности ставила друштво и идентитет (колективни). Тек 2008. године објављивањем научног рада Вејвера (*Waever* 2008), и род се сврстава у протосектор у оквиру социјеталне безбедности (587), и не само род већ и класа, племе и „свако обележје које одређену групу разликује од осталих”

(Ejdus 2017, 169) или неке друге групе са којом има суживот. Према пореклу опасности, фемицид би требало сврстати у унутрашње ризике; према извору опасности фемицид је узрокован људским фактором; према носиоцу су то актери, а не процеси који стварају безбедносни ризик. Међутим, није довољно јасно да ли је фемицид по тренду стари или нови ризик. Ако се почне од чињенице да је родно мотивисано насиље постојало много пре него је установљен термин фемицида, али због неразвијених административних потенцијала да их забележи, као и недовољне обавештености и заташкавања, делује да је фемицид тренд новијег датума. За потребе овог рада, фемицид ће се третирати као стари безбедносни ризик. Ако се крене од претпоставке да је мушка физиономија углавном снажнија од женске, онда се овај ризик може окарактерисати као асиметрични.

Додатна питања су да ли и колико родно усмерено насиље заиста може представљати претњу националној безбедности и да ли актуелна Стратегија националне безбедности усвојена из 2019. године индиректно препознаје фемицид као појам који се тиче националне безбедности. Џон Миршајмер (*John Mearsheimer*) у латентним материјалним способностима државе, поред војних, сврстава и бројност становништва (2009, 89), што свакако јесте један од генералних проблема на овим просторима, додатно погоршаних фемицидом. Подаци говоре да су жртве углавном жене које су и даље у репродуктивној фази, неретко се ради и о јако младим девојкама још увек неоствареним у улогама жене и мајке. Само до средине новембра 2023. године, у Србији је извршено 27 фемицида (Nedeljnik 2023), а за последњих десетак година, просечан број фемицида годишње је око 30. Ако се крене од податка да је стопа фертилитета у Србији за 2022. годину по жени износила 1.63 детета (Републички завод за статистику [РЗС] 2023), то значи да за десет година је то 489 потенцијалних новорођених. Претпоставка је да, уколико би толики број становника био угрожен или елиминисан од стране спољашњег непријатеља, вероватно би превазилазио безбедносни проблем. Депопулација јесте један од проблема који долази из социјеталног сектора и угрожава националну безбедност. Актуелна Стратегија и те како придаје значај „повећању наталитета, побољшању демографске структуре и заштити породице”, као и унапређењу бриге о „појединцу, његовој личној безбедности, а тиме и укупној безбедности државе” (Министарство одбране Републике Србије [МОРС] 2019, 27). Дакле, проблем фемицида не

би требало посматрати ван оквира сектора безбедности, конкретно националне безбедности.

Посебно је од значаја тренд у студијама безбедности да се референтни објекат спусти на појединца. Сведоци смо да, упркос очекивањима, питање националне безбедности у традиционалном смислу – очување територијалног интегритета, није превазиђено, односно није превазиђена потреба за „истицањем националног суверенитета, нације и јединства, ван оног коме се тежи – супранационалног” (Stanković i Topalović 2023, 124). Спуштање нивоа анализе, односно заштите на појединца, треба да употпуни такво традиционално схватање, не да га поништи. На пољу међународне заштите појединца, према Барселонском извештају „Људска безбедност представља индивидуалну слободу од основних несигурности” (The Barcelona Report n.d., 4), што је комплементарно са националним схватањем овог појма. Актуелна стратегија налази место и за аспект људске безбедности и наводи да: „посебан значај посвећује стварању услова за унапређење људске безбедности, која наглашава заштиту економске, еколошке, здравствене, политичке и сваке друге безбедности појединца и заједнице” (МОРС 2019, 16). У наставку, Стратегија помиње и побољшање положаја жена, али само у контексту једнаких услова који се тичу јавне, али не и приватне сфере. Посебан отпор у академској и другој јавности, долази баш из традиционалне поставке и разлика између приватне и јавне сфере, где држава, нарочито њене оружане снаге не би требало да залазе у приватну сферу појединца. Међутим, приватна сфера постаје место бојишта, када се у насиљу над женама употребљује оружје, најчешће ватрено.

ФЕМИЦИД И УПОТРЕБА ВАТРЕНОГ ОРУЖЈА

У анализи средстава која се користе у родно заснованом насиљу примећује се разноврсност која може, најопштије, да се сведе на употребу екстремитета, хладног оружја и ватреног оружја. Овде је неопходно поменути да је подела коју ауторке наводе начелна, те да иста не искључује употребу других средстава, самостално или у комбинацији са наведеним.

Екстремитети попут горњих и доњих удова често се користе као средство за извршење насиља. Ово укључује ударце шакама, ногама или другим деловима тела, као и гушење или сличне технике

које резултирају повредама жртве. Коришћење физичке снаге може бити облик контроле и доминације над жртвом, те може резултирати различитим ступњевима озбиљности повреда, од лакших модрица до тежих фрактура или унутрашњих повреда. С друге стране, хладно оружје, попут ножева, вила или лопата, такође је учестало. Ова врста оружја може повећати озбиљност повреда које жртва претрпи, а такође може имати симболично значење које појачава осећај контроле и моћи над жртвом. Иако употреба поменутих средстава завређује детаљну анализу у овом раду ће фокус бити на употреби ватреног оружја које представља посебно опасно и смртоносно средство у родно заснованом насиљу.

Разлози за поседовање (ватреног) оружја могу бити разнолики и често су дубоко укоренењени у социокултурном контексту поједине заједнице или регије. Тежња појединаца за осећајем сигурности, контролом и моћи представља централни мотив за поседовање оружја, посебно у регијама које су прошле кроз период насиља или политичке нестабилности. Ово се често рефлектује кроз перцепцију оружја као средства заштите од потенцијалних претњи, било да су оне стварне или перцепиране. У окружењима где постоји недостатак поверења у институције или где је присутан висок ниво криминалитета, појединци могу тежити ка индивидуалној заштити путем оружја. Такође, оружје може бити симбол моћи и ауторитета како на индивидуалном, тако и на колективном нивоу.

У регијама као што је Балкан, где су оружје и војни конфликти део историјског наслеђа, „култура поседовања оружја” постаје интегрални део локалног идентитета и традиције. Процењује се да су оружани сукоби на простору бивше Југославије допринели повећању насиља према женама, јер су омогућили да се током и након оружаних сукоба велика количина оружја нађе у поседу цивила (Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju [OEBS] 2019). Неславно наслеђе поседовања ватреног оружја одржава се и данас. Србија је на првом месту у Европи, уз Црну Гору, а пета у свету по броју оружја које је у власништву цивила (39.10 оружја на 100 становника) (World Population Review 2024). Податак да 570.000 власника легално поседује 800.000 оружја указује на важност правне регулације и потребу ка стриктнијим условима поседовања оружја као и контролу њиховог поштовања (Sekulić 2024.). Аутономни женски центар је 2022. године спровео истраживање о поседовању ватреног оружја у Србији и дошао до забрињавајућих података да

је 40% оружја у нелегалном власништву док је чак за 60% ватреног оружја непознато да ли је у легалном или нелегалном власништву (Ласмановић 2022, 5).

Актуелни Закон о оружју и муницији одређује услове за поседовање оружја међу којима се налази одредба да физичко лице мора добити лекарско уверење о здравственој способности за држање и ношење оружја сваких пет година (Закон о огуђју и муницији 2022, чл. 12). С обзиром на то да су потенцијалне промене у психофизичком здрављу током петогодишњег периода више него могуће, ова одредба поставља реалну потребу за редовном провером здравствене способности како би се очувала безбедност у држању и ношењу оружја. Након масовне пучњаве у Основној школи Владислав Рибникар 3. маја 2023. године у Београду и 4. маја у околини Младеновца, Влада Републике Србије је усвојила читав низ мера (Видети Министарство унутрашњих послова [МУП] 2023), чиме је драстично смањен број илегалних и/или неадекватно одржаваних различитих врста оружја. Једна од најважнијих мера је закључак да се обезбеди мораторијум на издавање дозвола за држање и ношење ватреног оружја на две године (Закључак Владе 05 број 56-3807/2023). Упркос новим мерама, примећује се да родна димензија оружаног насиља није препозната (у погледу тога да су учиниоци чешће мушкарци; да последице овог насиља неједнако погађају мушкарце и жене итд), а родна перспектива није у довољној мери интегрисана у политике и законодавство којим се регулише поседовање ватреног оружја (Ласмановић 2022, 6).

Истраживања о корелацији поседовања ватреног оружја и фемицида релативно су новијег датума и везују се за америчке ауторе Мајкла Сигела (*Michael Siegel*) и Емили Ротман (*Emily Rothman*) који у својој студији¹ из 2016. године први испитују однос између

¹ Ово је прва студија која испитује однос између поседовања ватреног оружја и укупних стопа убиства у свих 50 држава током 33-годишњег периода од 1981. до 2013. године, уз контролу старости, пола, раса/етничке припадности, региона, урбанизације, сиромаштва, незапослености, прихода, образовања, неједнакости прихода, стопе развода, употребе алкохола, стопе ненасилног криминала, стопе злочина из мржње, стопе самоубиства и стопе затварања. Процент варијансе у стопи убиства објашњен поседовањем ватреног оружја је знатно већи за жене (41%) у поређењу са мушкарцима (1,5%). То значи да се стопа убиства жена које нису странци у држави може добро предвидети једноставно коришћењем распрострањености поседовања ватреног оружја у тој држави. У контролисаним анализама, откривено је да се за сваких 10 процентних поена повећања државног

поседовања оружја и стопе убистава жена из оружја, закључујући да, иако постоји више фактора који предвиђају стопе смрти од оружја у којима су мушкарци жртве, „преваленција самог поседовања ватреног оружја је довољна да прилично добро предвиђа стопу убистава жена” (Chedekel 2016). Овде је важно истаћи да “злоупотреба ватреног оружја није ограничена само на убистава већ се често користи као средство за застрашивање, претње, вршење психичког и сексуалног насиља, контролу и друге облике насиља, а поред смртног исхода, оставља и последице попут трајног инвалидитета услед рањавања и дубоке психолошке трауме” (Ласмановић 2021). Дакле, поседовање ватреног оружја отвара могућност претње оружјем, претње убиством и на крају, као најекстремнији вид употребе ватреног оружја, за вршење насиља над женама. Коришћење ватреног оружја у насиљу према женама представља велику опасност јер може довести до озбиљних повреда или чак смртног исхода. Будући да се насиље најчешће догађа у приватном простору, жртве имају ограничене могућности за избегавање напада.

У периоду од 2017. до 2020. године од укупног броја извршених фемицида, око једне петине су убистава извршена ватреним оружјем (United Nation Development Programme [UNDP] 2021). Иако чињеница да доступност ватреног оружја повећава могућност смртног исхода жена или наношење тешких повреда које трајно мењају живот (UNDP n.d.), не значи нужно да би се трагични исход избегао, у супротном. Поменуто истраживање Аутономног женског центра из 2022. године указује да је највећи број фемицида у Србији извршен ватреним оружјем (41,6%), затим ножем (33,3%) и другим средствима (8,3%) (Ласмановић 2022, 5). Додатно, истраживања у свету показују да је један од три фемицида почињен ватреним оружјем, да се ризик од фемицида повећава девет пута уколико се у домаћинству налази ватрено оружје, а уколико постоји и историјат вршења насиља од стране учиниоца према жртви ризик је 20 пута већи (Easby 2022, 1). Легислатива у Србији такође препознаје поседовање ватреног оружја као фактор ризика (41,7%) родно заснованог насиља, које је уз историјат вршења насиља (58,3%) и злоупотребу алкохола (41,7%) најчешћи фактор ризика (Закон о спречавању насиља у породици 2023, чл. 16; Ласмановић 2022, 6).

поседовања ватреног оружја у држави, стопа убистава жена везаних за ватрено оружје повећава за 10,2%, стопа убистава жена које нису странци расте за 7,8%, а укупна стопа убистава жена се повећава за 7,3% (Siegel and Rothman 2016).

С обзиром на чињеницу да је до маја месеца 2023. године, у Србији извршено чак 16 фемцида, од чега је пет ватреним оружјем (Isključi nasilje n.d.), а до новембра чак 27, остаје да се до краја године анализира адекватност мера контроле наоружања и измери да ли су оне биле ефикасне и у броју смањења жртава фемцида. Ауторке су скептичне по том питању, јер статистика може говорити сасвим опречне ствари. Током 2015. године број фемцида употребом ватреног оружја је био чак 45,71%, док је 2018. године износио 20% (UNDP 2023, 11). У међувремену није било никаквих примењених мера контроле наоружања, а проценат је варирао више него двоструко. Без обзира на то чиме су жене убијене, забрињавајући је податак да је за првих пет месеци 2023. године, убијено готово једнак број жена као за целу 2021. годину! Такође, не треба сметнути чињеницу да у партнерским односима, неретко су и мушкарци жртве – око 27% (UNDP n.d.). Дакле, потребно је феномен извршења убиства у партнерским и породичним односима, гледати као родно мотивисано насиље у којем жртве могу бити и мушкарци, али да се они чешће налазе у улози починиоца насиља а жене у улози жртве.

ПРЕПРЕКЕ И ПРЕПОРУКЕ У СУОЧАВАЊУ СА ФЕМИЦИДОМ

У контексту анализе фемцида, важно је истакнути да постоје значајни пропусти у постојећим изворима података на националном нивоу, што ограничава дубље разумевање овог феномена и омета ефикасно планирање и имплементацију одговарајућих мера превенције и интервенције. Историјски гледано, не постоји конзистентна и јединствена база података о фемцидима коју воде државне институције, нити се спроводи систематски мониторинг овог облика насиља. Уместо тога, доступни подаци о броју фемцидних случајева обично се ослањају на информације које прикупљају организације цивилног друштва, а њихова доступност зависи од различитих извора, укључујући информације добијене од Министарства унутрашњих послова, медијских извештаја или директног обраћања жртава. Међутим, важно је нагласити да овакви извори података нису увек доступни или адекватно надгледани, што може довести до непотпуног или несигурног разумевања стварног обима фемцидних случајева.

Последње три године, Удружење грађанки ФемПлац (*FemPlatz*) је предводило иницијативу за усвајање *Femicide Watch*² у Србији, у циљу фасилитације праћења и анализе инцидената фемицида (*United Nations Serbia 2023, 1*). Ова иницијатива представља значајан корак у супротстављању овом облику насиља, обзиром на неопходност систематског праћења и документовања ових случајева ради ефикасне реакције и предупредивања. У скорије време, активности ове иницијативе обухватиле су слање писма посланицима и клубовима, као и надлежним министарствима и владиним институцијама, са циљем добијања подршке за спровођење иницијативе, која за сада, изостаје. Фемицид, као појам који означава убиства жена због њиховог пола, захтева специфичан правни третман ради адекватног суочавања са овим друштвеним проблемом.

Увођење термина „фемицид” као засебног кривичног дела у национално законодавство представља суштински корак у адресирању озбиљности и специфичности овог облика насиља. Актуелно третирање фемицида као облика насиља у породици може недовољно рефлектовати дубље узроке и последице овог феномена, као и специфичне контексте у којима се јавља. Укључивањем фемицида као посебног кривичног дела омогућава се прецизнија идентификација, документација и процесуирање ових случајева, што може допринети повећању свести, спречавању ових злочина и пружању правде жртвама и њиховим породицама. Важно је нагласити да недостатак строжих казни за насиље у породици оставља могућност за поновно почињење ових злочина, чиме се перпетуира циклус насиља и жртава. Увођење фемицида као кривичног дела са адекватним казнама може деловати као снажна превентивна мера, обесхрабрујући потенцијалне починиоце и шаљући јасну поруку друштву о неприхватљивости оваквих поступака.

ФЕМИЦИД И ИСКУСТВА ДРУГИХ ДРЖАВА

Фемицид, као облик екстремног насиља над женама, не познаје границе и представља алармантан феномен који се јавља у

² Иницијатива Уједињених нација под називом *Femicide Watch* има за циљ да се фокусира на превенцију фемицида путем прикупљања упоредивих података о стопама фемицида на националном, регионалном и глобалном нивоу. Подаци о случајевима фемицида анализирају се од стране националних мултидисциплинарних тела.

различитим друштвеним контекстима и културама широм света. На светском нивоу, у 2020. години забележено је 81 хиљада жена и девојчица које су жртве фемцида (Whittington, Haines-Delmont, and Bjørngaard 2023, 2). Канада, чија популација броји 38,25 милиона становника, од 1961. до 2019. године забележила је 10.495 фемцида, што је око 184 фемцида у просеку годишње (Bahrens 2019). Иако је постојала иницијатива да се, након 2018. године, када се у просеку сваког другог дана десило барем једно родно засновано убиство жене, федерална и регионалне владе нису усвојиле, нити прихватиле да дефинишу фемцид као претњу националној безбедности (Bahrens 2019). Забрињавајући тренд раста стопе фемцида је приметан и у Сједињеним Америчким Државама где је две трећине убистава интимних партнера почињено пиштољем, а чак 80% жртава ватреног оружја су жене (Everytown Research and Policy 2023). То значи да је у просеку, сваког месеца убијено око 70 жена од стране њихових интимних партнера (Everytown Research and Policy 2023). За разлику од Централне и Јужне Америке, где је приметан пад стопе фемцида у периоду од 2017. до 2022. године, за 10% односно 8%, Сједињене Америчке Државе су забележиле повећање стопе фемцида за чак 29% (United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC] and UNWomen 2022, 3). Ова статистика јасно показује озбиљност проблема насиља у партнерским односима и фемцида у америчком друштву.

Различите стопе фемцида на европском континенту одражавају варијације у динамици овог феномена током периода од 2010. до 2022. године. Према UNODOC и UNWomen извештају из 2022. године, примећено је смањење стопе фемцида у Северној Европи за 26% и у Јужној Европи за 20% (UNODOC and UNWomen 2022, 11). Насупрот томе, Западна Европа бележи минимална побољшања, уз значајне флукуације из године у годину. Процене трендова у Источној Европи су отежане недостатком доступних података, међутим, доступни подаци указују на умерени пад, са 1,1 жртвом на 100.000 жена у 2014. години на 0,9 жртава на 100.000 жена у 2022. години (2022, 11). Ова стопа и даље остаје виша у поређењу са другим европским регијама, што поставља изазове у разумевању и сузбијању овог облика насиља.

Као и у случају Србије, у многим европским земљама, невладине организације или женске организације цивилног друштва, најчешће феминистичке, су главни или једини актери у прикупљању

података о фемцидима. Чешка, Данска и Црна Гора представљају примере земаља у којима је овај сценарио присутан, док најмање 18 европских земаља сада има неки облик мониторинга фемцида (Women Against Violence Europe [WAVE] 2023, 70). Међутим, у многим државама, ови системи нису интегрисани у званичне инструменте или механизме за превенцију насиља над женама. Током 2022. године, владе Малте и Републике Кипар су увеле фемцидну терминологију у своје законодавство, што представља значајну промену у правном оквиру. Овај пример истиче важност формалног признавања фемцида као посебног кривичног дела или категорије, што би требало да олакша ефикасно поступање у борби против овог облика насиља и пружање адекватне заштите жртвама (Women Against Violence Europe [WAVE] 2023, 69).

Истанбулска конвенција, односно Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (*The Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence*), је међународни правни инструмент који има за циљ сузбијање свих облика насиља над женама, укључујући и насиље у породици, те промовисање родне равноправности. Конвенција је усвојена 2011. године у Истанбулу и ступила је на снагу 2014. године (Istanbulska konvencija 2011). Она представља први правно обавезујући инструмент на међународном нивоу који се бави питањем насиља над женама и насиља у породици. Истанбулска конвенција дефинише широк спектар облика насиља над женама, укључујући физичко, сексуално, емоционално и економско насиље, те поставља стандарде за превенцију, заштиту жртва и кажњавање починилаца. Такође промовише сарадњу држава потписница у овој области како би се ефикасније супротставиле насиљу над женама и насиљу у породици. Иако фемцид није изричито наведен у тексту Истанбулске конвенције, њен опсег и сврхе недвосмислено указују да се фемцид мора озбиљно схватити. Поред тога, указује да фемцид није проблем искључиво националног карактера, односно питање националне безбедности, већ да је неопходно сагледати га и са вишег, наднационалног нивоа.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Све дефиниције фемцида које се међусобно разликују у зависности од перспективе из које се приступа анализи проблема, имају најмањи заједнички садржалац – родно засновано насиље над женама, са смртним исходом. Статистика из 2023. године, наводи на размишљање да фемцид надилази концепт безбедносног проблема, како се најчешће представља у јавности, и да би га требало анализирати у оквиру изазова, ризика и претњи националној безбедности. Актуелна Стратегија националне безбедности директно не препознаје фемцид и самим тим га не сврстава ни у једну од наведених категорија, међутим интерпетацијским приступом се може установити супротно. Фемцид не би требало посматрати и анализирати ван оквира људске безбедности, односно очувања живота и здравља појединца, као и социјалне безбедности, са посебним нагласком на демографску структуру и природни прираштај којима Стратегија придаје велики значај. Дакле, постоји велики простор за разматрање недвосмисленог укључивања фемцида у будуће анализе безбедносног окружења Републике Србије. Препорука ауторки је да, у случају понављања или повећања броја жртви у наредним годинама, би фемцид требало посматрати као ризик националној безбедности.

Веза између феномена фемцида и поседовања ватреног оружја постала је истакнута тема у јавном дискурсу, посебно у контексту борбе против насиља над женама. Фемцид, дефинисан као убиство жене због њеног пола, може произаћи из различитих фактора, но истраживања су показала да присуство ватреног оружја у домаћинству може повећати ризик од фаталног насиља. Нажалост, примери у којима је ватрено оружје коришћено у фемцидима нису ретки. Чест је случај да оружје буде доступно починиоцима који су често партнери или бивши партнери жртава. Примена стратегија контроле оружја може имати кључну улогу у смањењу ризика од фемцида. То може укључивати строже законе о поседовању оружја, бољу контролу приступа оружју, као и едукацију јавности о сигурном складиштењу и употреби оружја. Без обзира на географску локацију, фемцид оставља дубок и дуготрајан утицај на друштво, наносећи штету не само жртвама и њиховим породицама, већ и ширем друштвеном ткиву. Поред наведеног, неопходно је унапредити системе прикупљања података и мониторинга у оквиру државних

институција ради осигуравања адекватног и комплетног разумевања овог проблема и пружања ефикасних мера превенције и интервенције.

Важно је препознати глобалну природу овог проблема и деловати на свим нивоима како би се спречили и сузбили случајеви фемицида, те осигурало безбедније и праведније окружење за све жене. Борба против фемицида захтева свеобухватан приступ који укључује законодавне мере, едукацију, подршку жртвама, промоцију родне равноправности и промену културних норми које подстичу насиље над женама. Глобална солидарност и сарадња такође су кључне у решавању овог проблема, с обзиром на то да се фемицид дешава у свим деловима света и захтева координиране напоре у превазилажењу.

РЕФЕРЕНЦЕ

- A Human Security Doctrine for Europe: The Barcelona Report of the Study Group on Europe's Security Capabilities. n.d. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/solana/040915capbar.pdf
- Advokatska kancelarija Sekulić. 2024. „Zakon o oružju i municiji: vodič za legalno posedovanje i upotrebu oružja.” *Advokatska kancelarija Sekulić*. Poslednji pristup 03. mart 2024. <https://advokatsekulic.com/blog/zakon-o-oruzju-i-municiji-vodic-za-legalno-posedovanje-i-upotrebu-oruzja/>.
- Bahrens, Matthew. 2018. “Canada ignores national security threat posed by violence against women.” *Rabble.ca*. 30 January 2018. <https://rabble.ca/columnists/canada-ignores-national-security-threat-posed-femicide/>.
- Baldwin, David. 1971. “Thinking About Threats.” *The Journal of Conflict Resolution* 15 (1): 71–78.
- Batrićević, A. 2016. „Krivičnopravna reakcija na femicid.” *Temida – časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu*, 19 (3-4): 431–451.
- Buzan, Barry. 1991. *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Chedekel, Lisa. 2016. “Link Between Gun Ownership Rates and Murders of Women.” *School of Public Health*. Last accessed March 2 2024. <https://www.bu.edu/sph/news/articles/2016/link-between-gun-ownership-rates-and-murders-of-women/>.

- Easby, Nadine. 2022. A Closer Look at Domestic Violence and Firearms Legislation in Five Countries, International Action Network on Small Arms (IANSA) and United Against Gun Violence.
- Ejdus, Filip. 2017. *Međunarodna bezbednost: Teorije, sektori i nivoi*. Beograd: Fakultet političkih nauka, Univerziteta u Beogradu.
- European Institute for Gender Equality. 2021. *Gender-based violence: Defining and Identifying Femicide: a Literature review*. Luxembourg: Publication Office of the European Union.
- Everytown Research and Policy. 2023. "Guns and Violence Against Women. America's Uniquely Lethal Intimate Partner Violence Problem." Last accessed March 5, 2024. <https://everytownresearch.org/report/guns-and-violence-against-women-americas-uniquely-lethal-intimate-partner-violence-problem/#the-unequal-burden-of-firearm-related-intimate-partner-violence>.
- Fregoso, R. L. and Bejarano, C. (eds.) 2010. *Terrorizing Women: Femicide in the Americas*. Durham: Duke University Press.
- Galtung, J. 1996. *Peace By Peaceful Means. Peace and Conflict, Development and Civilization*. Oslo: International Peace Research Institute.
- Kostantinović Vilić, S., Petrušić, N., i Beker, K. 2019. *Društveni i institucionalni odgovori na femicide u Srbiji I*. Pančevo: Udruženje građanki FemPlatz.
- Lacmanović, Vedrana. 2021. *Analiza slučajeva femicida vatrenim oružjem (jun 2017-jun 2020)*. Beograd: Program Ujedinjenih nacija za razvoj.
- Lacmanović, Vedrana. 2022. „Femicid ubistva žena u Srbiji.” Beograd: Autonomni ženski centar. https://www.womenngo.org.rs/images/femicid/FEMICID_Polugodi%C5%A1nji_Kvantitativno_-_narrativni_godi%C5%A1nji_izve%C5%A1taj_2022._godina.pdf.
- Министарство одбране Републике Србије [МОРС]. 2019. Стратегија националне безбедности Републике Србије.
- Miršajmer, Džon. 2009. *Tragedija politike velikih sila*. Beograd: Udruženje za studije SAD.
- Nedeljnik*. 2023. „27. femicid u Srbiji.” *Nedeljnik*, 13. novembar 2023. <https://www.nedeljnik.rs/27-femicid-u-srbiji/>.
- Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju [OEBS]. 2019. "Anketa o nasilju nad ženama koju je sproveo OEBS: Dobrobit i bezbednost žena." *OEBS*. Pristupljeno 3. marta 2024. https://www.osce.org/files/f/documents/7/5/419756_1.pdf.

- Pavićević, O., Glomazić, H., i Ilijić, Lj. 2017. „Femicid kao deo structure nasilja.” *Temida – časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu*, 19 (3-4): 453–476.
- Radford, J. and Russell, D. E. H. (eds.) 1992. *Femicide: The Politics of Women Killing*. New York: Twayne Publishers.
- Републички завод за статистику [РЗС]. 2023. “Статистички годишњак 2023.” Републички завод за статистику. <https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Pdf/G20232056.pdf>.
- Savet Evrope. 2011. “Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasiljanad ženama i nasilja u porodici.” *Savet Evrope*. Poslednji pristup 7. mart 2024. <https://rm.coe.int/1680462540>.
- Siegel, Michael, and Emily Rothman. 2016. “Firearm Ownership and the Murder of Women in the United States: Evidence That the State-Level Firearm Ownership Rate Is Associated with the Nonstranger Femicide Rate.” *Violence and Gender* 3 (1): 20–26. doi: <https://doi.org/10.1089/vio.2015.0047>.
- Stanković, Đurđica, i Milica Topalović. 2023. „Značaj kulture pamćenja za izgradnju kolektivnog identiteta i ontološke bezbednosti: studije slučaja Japana i Kosova.” *Politička misao* 60 (3): 123–145. doi: 10.20901/pm.60.3.05.
- Топаловић, Милица и Јован Берић. 2023. “Рудолф Арчибалд Рајс о српском друштву: Да ли смо сачували себе?” У *Арчибалд Рајс: живот, реч и наслеђе*, прир. Душан Радујко и Андријана Лазаревић, 53–76. doi: 10.18485/ips_rajs_zrn.2023.ch3.
- United Nations Development Programme. [UNDP]. 2020. “Analysis of cases of femicide committed with firearms.” *UNDP* <https://www.undp.org/serbia/publications/analysis-cases-femicide-committed-firearms-june-2017-june-2020>.
- United Nations Development Programme [UNDP]. 2023. “Karakteristike i prevencija slučajeva femicida-suicida počinjenih vatrenim oružjem u intimnom partnerskom odnosu.” *UNDP*. <https://www.undp.org/sr/serbia/publications/karakteristike-i-prevencija-slucajeva-femicida-suicida-pocinjenih-vatrenim-oruzjem-u-intimnom-partnerskom-odnosu>.
- United Nations Development Programme. [UNDP]. n.d. “Nasilje u porodici u zloupotreba vatrenog oružja.” *UNDP*. <https://www.undp.org/sr/serbia/publications/nasilje-u-porodici-i-zloupotreba-vatrenog-oruzja>.
- United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC], and UNWomen. 2022. “Gender-Related Killings of Women and Girls (Femicide/

- Femicide).” *United Nations Office on Drugs and Crime, and UNWomen*. Last access March 8, 2024. <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2023-11/gender-related-killings-of-women-and-girls-femicide-femicide-global-estimates-2022-en.pdf>.
- United Nations Serbia. 2023. “18th Issue of Gender Brief for Serbia.” *United Nations Serbia*. Last accessed March 6, 2024. <https://serbia.un.org/en/249593-18th-issue-gender-brief-serbia>.
- Waeber, Ole. 2008. “The Changing Agenda of Societal Security.” In *Globalization and Environmental Challenges, Reconceptualizing Security in the 21st Century*, Gunter Brauch, Hans et al. (eds.), 581–593. Heidelberg: Springer.
- Whittingtona, Richard, Alina Haines-Delmonte, and Johan Håkon Bjørngaard. 2023. “Femicide trends at the start of the 21st. century: Prevalence, riskfactors and national public health actions.” *Global Public Health* 18 (1): 1–13. doi: 0.1080/17441692.2023.2225576.
- Women Against Violence Europe [WAVE]. 2023. “WAVE Country Report 2023. The status and value of women’s specialist services in preventing and tackling gender-based violence against women.” *Women Against Violence Europe*. Last accessed March 7, 2024. <https://wave-network.org/wave-country-report-2023/>.
- World Population Review. 2024. “Gun Ownership By Country 2024.” Last access March 5 2024. <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/gun-ownership-by-country>.
- Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 94/2016 i 10/2023 - dr. zakon.
- Zakon o oružju i municiji, “Sužbeni glasnik Republike Srbije”, br. 20/2015, 10/2019, 20/2020 i 14/2022.
- Zaključak Vlade 05 broj 56-3807/2023, “Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 36/2023 i 93/2023.
- Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, “Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 94/2016 i 10/2023 - dr. zakon.

Milica Topalović

Institute for Political Studies, Belgrade

Ljiljana Kolarski

Institute for Political Studies, Belgrade

WHEN THE HOME BECOME A BATTLEFIELD - FEMICIDE AND THE NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Resume

Femicide, as the most extreme form of gender-based violence, has been highlighted as a special social and security problem in the Republic of Serbia in recent years. Statistical data support the fact that over a ten-year period, more than three hundred women were killed by members of households of the opposite sex, of which over a hundred were killed by the use of firearms. Although the National Security Strategy of the Republic of Serbia does not specifically recognize the phenomenon of femicide as a challenge, risk, or threat to national security, an interpretive approach can relativize this claim for at least two reasons. The first stems from the importance that the Strategy places on human security, i.e. preservation and health security of groups and individuals, where and how femicide can be included. The second stems from the importance of social policy for national security, where special attention is paid to increasing the birth rate, demographic structure, and protection of the family, which, in the context of femicide, becomes a battlefield, not a refuge. Through a semiotic analysis of the content of strategic documents, with the use of quantitative data on femicide in Serbia, the paper aims to overcome the perception of femicide as a security problem, that is, to present men's directed desire to injure, destroy or punish women as a threat to national security. A special part of the paper will be devoted to the positive correlation between the availability of firearms and the rate of femicide in the Republic of Serbia, as well as a comparative analysis of statistics and experiences of other countries that record an infamous trend of increasing the number of femicides.

Keywords: femicide, national security, security challenges, risks and threats, family-partner relations, firearms, gender-based violence

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

Горан Д. Матић*

*Канцеларија Савета за националну безбедност
и заштиту тајних података/Факултет за
пословне студије и право, Београд*

ВЕЛЕИЗДАЈА У КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Сажетак

Почетак 21. века је довео до бројних безбедносних и политичких проблема на регионалном и глобалном нивоу, од једностраног признавања тзв. „Косова” до војне интервенције у Украјини, војне интервенције Израела у појасу Газа, преко бројних оружаних сукоба на тлу Африке, као и радикализације проблема у односу Кина – Тајван. Поред тога, распаду СФРЈ су претходиле бројне активности на пољу разбијања уставног уређења и безбедности СФРЈ, као и Савезне Републике Југославије, чије се последице и дан данас осећају у Републици Србији. Због тога су у раду су приказани неки правни аспекти велеиздаје – напада на уставно уређење и безбедност и позивања на насилну промену уставног уређења Републике Србије као један од облика репресивног деловања и кривичноправне заштите уставног поретка и безбедности, односно заштите постојања саме државе, што је једнако правно значајно питање како у XX, тако и у XXI веку.

Иначе, обрада проблематике велеиздаје је занемарена, као у теорији, тако и у пракси. Због тога је у раду приказан и историјски развој правних аспеката велеиздаје кроз призму заштите уставног уређења Србије. У критичком сагледавању актуелне легислативе, детаљно је анализирана одредба чл. 308. (*Напад на уставно уређење*) и

* Контакт: goran.matic@nsa.gov.rs. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8443-5797>

чл. 309. (*Позивање на насилну промену уставног уређења*) Кривичног законика Републике Србије, а у неопходној мери исто важи и за одредбе чл. 319. (*Удруживање ради против уставне делатности*), чл. 320. (*Припремање дела против уставног уређења и безбедности Србије*) и чл. 321. (*Тешка дела против уставног уређења и безбедности Србије*). Указано је и на нека занимљива решења која срећемо у упоредном праву.

Кључне речи: безбедност, уставно уређење, кривично право, безбедносни изазови, ризици и претње, угрожавање националне безбедности, велеиздаја, издаја

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

У историјском периоду који је претходио настанку модерне државе, каква је настала на прелазу из XVI у XVII век, друштво је било усклађено према верским и моралним нормама или нормама обичајног права. Криминалитет (злочинство) издаје тада постојеће и заступљене религије, световног владара, члана племенске заједнице или издаја рода или племена нису се у суштини разликовали. Једина доступна санкција оваквог понашања била је прогонство или смрт, јер су сви чланови рода или племена били сроднички повезани, тако да није било разлике између прогонства и смртне казне. У каснијем периоду, који је дошао са технолошким и економским развојем друштва и економских односа, јавила се потреба да се ови односи, због све већих раслојавања и економских разлика, формално уреде и успостави неки нови, виши степен друштвене организације која би била изнад појединца. Поред развоја економије и технологије, дошло је и до теоријског развоја политичке и филозофске мисли, као и идеје друштвеног уговора, што је и довело до настанка првих модерних држава. Новонастали друштвени и политички квалитет који је поседовала ова модерна држава довео је до тога да се из мноштва злочина и престопа посебно издвоје они који су непосредно угрожавали постојање државе. При томе, концепт религије и државе је било немогуће раздвојити, деликти против религије и владара нису се могли раздвојити и третирану су као велеиздаја или издаја. Држава, као друштвени и политички концепт је грађанима давала сигурност и безбедност, тражећи безусловну лојалност, чије непоштовање је

било оштро кажњавано. Овакав концепт лојалности држави, који је постојао и у предржавним организацијама, заступљен је на сличан начин и у модерним државама. Лојалност држави и власти, као идеја је додатно „увежбавана” и проширивана током векова у различитим типовима правних система и држава (Мацура 2018).

Модерно политичко друштво, иако са једне стране уређено међународним правом и обезбеђено механизмима колективне безбедности, као што су Уједињене нације и ОЕБС, ипак је изложено константним процесима политичке нестабилности и економских криза, које у крајњем исходу доводе до оспоравања легалитета и легимитета власти, изборног процеса, насилних политички мотивисаних протеста, разбијања уставног поретка појединих држава, грађанских ратова и војних интервенција. Самим тим, поново је значајна тема велеиздаје и издаје, односно заштита уставног поретка и безбедности Републике Србије, као једна од неизбежних тема од настанка Србије као модерне државе (видети више Матић и Милошевић 2021).

Савремена кривична законодавства, поред заштите повреде људских слобода и права, предвиђају и заштиту општих вредности које су установљене уставом и међународним правом, као што су мир, хуманитарно право, суверенитет, неповредивост граница, државно уређење и слично. Поред заштите ових општих вредности, на националном нивоу, предвиђена је и заштита власти, поделе власти и институција које одсликавају ту поделу, као извршна, законодавна и судска власт.

У сваком друштву има конкретних и често супротстављених гледишта о разним питањима. У демократској држави, слобода изражавања даје грађанима право да та становишта износе, предају и повере изабраним представницима, који заузврат имају задатак да у јавној расправи разматрају сва значајна питања. Та процедура омогућава демократским државама да преусмере и разводне друштвене сукобе и траже одрживе политичке и друштвене компромисе, који имају подршку читавог друштва. Због тога, не изненађује чињеница да често у одсуству добро организованих и функционалних демократских институција напетост између различитих интересних група измакне контроли и претвори се у политички мотивисано насиље и побуну – велеиздају и издају. Имајући у виду уграђене механизме демократије за каналисање друштвених сукоба, мир и безбедност се данас сматрају њеним саставним деловима.

Заштита власти, друштвено економског уређења и политичког система, као и људских слобода и права су вредности које имају политичку садржину, јер од општих односа политичких снага зависи ко су носиоци власти у једној држави, какво ће бити њено друштвено-економско уређење и на којим основама ће бити организован њен политички систем. Кривична дела из ове групе, као што се из самог назива види, „имају двоструки објект кривичноправне заштите:

- 1) уставно уређење и
- 2) безбедност државе”.

Најопштије ова кривична дела могу се дефинисати као политичка кривична дела која значе напад на унутрашњу и спољну безбедност државе. Исто тако, највише је заступљена и њихова деоба на две групе:

- велеиздаја, као напад на државну територију, устав и носиоце власти (напад на унутрашњу безбедност државе), и
- издаја, као напад на спољну безбедност државе.

Ова иста деоба изражена је у неким законима груписањем ових дела на она која су управљена против унутрашње и она која су управљена против спољашне безбедности државе, као и у кривичном законодавству Републике Србије. Новији облици ових кривичних дела инкриминисани су као посебна кривична дела са различитим називима, док су нека национална законодавства пошла и путем доношења посебних кривичних закона у области заштите друштвеног уређења и безбедности земље, задржавајући у кривичним законима само неке облике велеиздаје и издаје. Саме кривичноправне одредбе из ове области веома су различите по форми и опису појединих кривичних дела.

Заједничка карактеристика савременог кривичног законодавства је и постојање посебних одредби које се односе на организовани криминалитет у области заштите друштвеног уређења и безбедности земље.

Велеиздаја и издаја, представљају политичке деликте – политички мотивисана кривична дела и вероломство – криминалну нелојалност према држави, као и екстремна дела против нације и суверена. Теоријски гледано, велеиздаја представља рад на насилном обарању власти и насилној промени уставног уређења. У групу кривичних дела које би условно могли назвати велеиздајом у кривичном законодавству спадају:

- „напад на уставно уређење из члана 308. Кривичног законика [КЗ];
- позивање на насилну промену уставног уређења из члана 309. КЗ;
- убиство представника највиших државних органа из члана 310. КЗ;
- оружана побуна из члана 311. КЗ;
- диверзија из члана 313. КЗ;
- саботажа из члана 314. КЗ.”

У групу кривичних дела, поред дела из групе против уставног уређења и безбедности, можемо уврстити и дела против Војске Србије, а које би се могле сматрати издајом, као обликом преваре и радом за страну силу у рату или миру, условно можемо сврстати:

- „угрожавање независности из члана 305. КЗ;
- признавање капитулације или окупације из члана 306. КЗ;
- угрожавање територијалне целине из члана 307. КЗ;
- подривање војне и одбрамбене моћи из члана 419. КЗ;
- спречавање борбе против непријатеља из члана 420. КЗ;
- прелазак и предаја непријатељу из члана 421. КЗ;
- служба у непријатељској војсци из члана 422. КЗ;
- помагање непријатељу из члана 423. КЗ.”

Кривично дело *напад на уставно уређење* и *позивање на насилну промену уставног уређења* или *велеиздаје* представља један од основних облика кривичноправне заштите уставног поретка и безбедности државе у сваком правном систему. Иначе, обрада овог питања је занемарена, како у теорији тако и у пракси, правдајући то политичком мотивацијом извршилаца ових дела, дисконтинуитетом са ранијим правним системима, односно слободама и правима човека.

НАПАД НА УСТАВНО УРЕЂЕЊЕ, ВЕЛЕИЗДАЈА И ПОЗИВАЊЕ НА НАСИЛНУ ПРОМЕНУ УСТАВНОГ УРЕЂЕЊА

Напад на уставно уређење представља опште кривично дело против уставног уређења и безбедности Србије. У чл. 308. КЗ Републике Србије из 2005. године („Службени гласник Републике Србије, број 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019”), оно је уређено на следећи начин: „*Ко силом или претњом употребе силе покуша да промени уставно уређење Србије или да свргне највише државне органе казниће се затвором од 3 до 15 година.*”, као и у чл. 309. КЗ: „*(1) Ко у намери угрожавања уставног уређења или безбедности Србије позива или подстиче да се силом промени њено уставно уређење, свргну највиши државни органи или представници тих органа, казниће се затвором од шест месеци до пет година. (2) Ко дело из става 1. овог члана учини уз помоћ из иностранства, казниће се затвором од једне до осам година. (3) Ко у намери растурања израђује или умножава материјал који је по свом садржају такав да позива или подстиче на вршење дела из става 1. овог члана или ко упућује или пребацује на територију Србије такав материјал или држи већу количину тог материјала у намери да га он или неко други растура, казниће се затвором од три месеца до три године.*”

Она обухватају, на општи начин, и остала кривична дела из ове групе, тако да та посебна дела значе конкретизацију радње и заштитних објеката из овог општог кривичног дела [к.д.]. Следствено томе, ако у конкретном случају буду остварени елементи још неког к.д. из ове главе, радиће се о привидном идеалном стицају и постојаће само то друго к.д.

Њихова правна природа произлази из чињенице да оно обједињује у себи елементе већег броја кривичних дела из ове групе, али ту се пре свега мисли на њихов заштитни објекат који уједно представља и општи заштитни објекат свих кривичних дела против уставног уређења и безбедности Србије.

Оваква природа тог к.д. произлази како из његовог заштитног објекта који се, као што је истакнуто, појављује и као општи заштитни објекат целе ове групе кривичних дела, тако и из радње извршења, која обухвата оне делатности којима се напада на уставом утврђено уређење Србије, а нису актуелним Кривичним закоником предвиђене

као самостална кривична дела. Тиме је дефинитивно опредељен и однос ових дела према осталим кривичним делима из ове групе.

Наиме, сва остала *кривична дела против уставног уређења и безбедности Србије*, по природи ствари, су само посебни облици испољавања ових кривичних дела. То значи да се за *напад на уставно уређење и позивање на насилну промену уставног уређења* одговара само ако њиховим извршењем није остварено биће неког другог к.д. из ове групе. Иначе, у начелу, ова кривична дела могу бити у идеалном и реалном стицају са другим кривичним делима (лаке и тешке телесне повреде, убиства, противправно лишавање слободе, отмице, одавања значајних података – раније државне, службене и војне тајне и слично) прописаним у другим главама Кривичног законика или посебних закона (Vasiljević 2022, 97–108).

Ова кривична дела се у теорији кривичног права најчешће називају велеиздајом, које је за разлику од издаје, управљено на угрожавање унутрашње безбедности земље. Оно је битно измењено 1990. године до када је, поред тога што је било формулисано на широк и неодређен начин, садржавало и идеолошке појмове везане за ранији политички систем. Напуштена је и криминално-политичка и правно-догматски веома спорна и широка формулација „ко учини дело управљено на...” коју је садржавао опис овог кривичног дела до 1990. године, а према којој је свака радња могла представљати радњу извршења овог к.д. уколико би јој се приписала субјективна усмереност на угрожавање једног од објеката заштите наведених у опису овог кривичног дела (Стојановић 2007, 675).

Дела се састоје у покушају да се употребом силе или претњом употребом силе промени уставом утврђено уређење Србије, односно да се свргну њени највиши државни органи. Дакле, ова дела имају заједнички објекат кривичноправне заштите и он се односи на уставом утврђено уређење Србије, односно у том оквиру инкриминације ова дела имају два конкретнија облика објекта заштите: покушај промене уставног уређења и покушај свргавања највиших државних органа.

Тиме је начелно одређена и последица свих облика ових дела, а она се огледа у угрожавању уставног уређења Републике Србије. Последице ових дела нису у закону изричито наведене већ произлазе из угрожавања заштитног објекта. Као и у неким другим таквим случајевима, последица се овде јавља као изазивање такозване апстрактне опасности за заштитне објекте. У извесном смислу свако супротстављање органима који врше власт значи угрожавање

власти, али свако супротстављање није усмерено ка ограничавању или обарању власти. У том смислу треба схватити и угрожавање уставног уређења Републике Србије, као заједничке последице свих облика овог кривичног дела.

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца [СХС] – Тако је, на пример, било уређено параграфом 94. КЗ Краљевине СХС из 1929. године јединствено кривично дело велеиздаје и издаје (напада на уставно уређење и угрожавање територијалне целине) и инкриминисано да ће се робијом или заточењем казнити онај *ко предузме какво дело које иде на то:*

- *да се силом или претњом, да ће се сила употребити према лицима или стварима, промени државно уређење или ред наслеђа престола;*
- *да се владалац силом збаци или претњом силе спречи да врши своја права и дужности или га принуди да своја права и дужности врши у одређеном циљу;*
- *да се незаконито прибави врховна државна власт ради непосредног извршења или њеног преноса на друга лица;*
- *да се Краљевина СХС или неки њен део споји са којом страном државом или да се неки њен део издвоји из целине и постане самостална држава.”*

Сви наведени заштитни објекти су делови једног општог заштитног објекта – уставног уређења Републике Србије, односно њеног друштвено економског уређења и друштвено политичког система. Из тога би на први поглед произлазило да је било довољно да, као заштитне објекте овог кривичног дела навести само уставно уређење Републике Србије, јер су сви други у закону наведени објекти садржани у овом. То међутим, не би било оправдано из два основна разлога. Прво, напади на уставно уређење се у пракси јављају управо према објектима који су у закону одређени. Друго, иако је у питању к.д. које је у основи управљено на угрожавање уставног поретка, облици тог угрожавања нису исти за све заштитне објекте које закон наводи. Издвајањем, односно ближим одређивањем појединих заштитних објеката, ово дело постаје одређеније и чвршће везано за принцип *Nullum crimen sine lege* (Бачић и др. 1978, 423).

Кривичноправна заштита, код политичких кривичних дела уопште, обично не обухвата непосредно и оно што бисмо могли назвати идеолошком димензијом политичког и уставног система

у смислу одређене идеологије, одређеног партијског програма и уопште тзв. партијности заштите у кривичноправној регулативи овог подручја. У вези са тим, значајно је истакнути да је генерални објекат заштите у овом случају одређено уставно уређење и његова одбрана од насилних и других противуставних начина његове промене, рушења и свргавања.

У ранијем периоду, међутим, ова кривичноправна заштита је била проширена и на идеолошке темеље друштвеног и државног уређења (на пример на монархијско уређење или власт радничке класе и на социјалистичко самоуправљање), што је представљало посебну опасност од могуће државне репресије према идеолошким неистомишљеницима кроз примену вербалног политичког деликта (Бавцон и др. 1988, 210).

Самим тим, кривична дела *напад на уставно уређење из члана 308. КЗ и позивање на насилну промену уставног уређења из члана 309. КЗ*, по својој природи и називу, представљају деликте угрожавања, што значи да је за довршено к.д. довољно проузроковање апстрактне опасности за наведене објекте кривичноправне заштите. Поред тога, намеће се закључак да дела и понашања таквог објективног и субјективног значења и циља, на какве се мисли у овом случају, треба спречавати већ у њиховој припремној фази, али само када су та дела објективизирана и када сама по себи значе одређену друштвену опасност, иако је она још апстрактна (удаљена), али ипак реално могућа.

За први облик кривичног дела из чл. 308. КЗ-а и чл. 309. КЗ-а, – покушај промене уставног уређења, карактеристична су одговарајућа обележја. Наиме, објекат кривичноправне заштите је уставно уређење Србије. Под тим се подразумева систем организовања власти у земљи (законодавна, извршна и судска), њихова организација, надлежности, функционисање, уставом зајамчена људска права и слично. Институционални облици уставног уређења су: државно уређење земље, скупштински систем власти, правосудни органи, одбрана и слично.

Према чл. 1. Устава из 2006. године („Службени гласник Републике Србије,” број 92/2006 и 115/2021), „*Република Србија је држава српског народа и свих грађана који у њој живе, заснована на владавини права и социјалној правди, начелима грађанске демократије, људским и мањинским правима и слободама и припадности европским принципима и вредностима*”.

Слободе, права и дужности човека и грађанина представљају нераздвојни део уставног уређења Републике Србије, због чега је и напад на ове вредности у исто време и напад на уставно уређење. То исто важи и за уставност и законитост, као брану против самовоље, арбитрарности и злоупотребе власти и јавних овлашћења.

У вези са могућим угрожавањем уставног уређења, интересантно је осврнути се на легислативу Краљевине СХС, конкретно на текст Обзнане од 29. децембра 1920. године, где је констатовано да *„растројни и реакционарни елементи спремају напад на државу, њено устројство и друштвени ред са задатком да по руском бољшевичком примеру, све сруше што данас постоји од закона, установа и добара јавних и приватних, а на место свега заведу као у Русији власт неколико људи који ће располагати животом, слободом и имањем грађана, а државу отворити инвазији странаца”*. Сама Обзнана имала је деклараторни карактер, без предвиђене кривичне санкције, због чега су је примењивале само тадашње административне или извршне власти. Кривичне санкције за примену Обзнане биле су предвиђене у тексту Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави од 30. јула 1921. године.

Када анализирамо садржину Закона о кривичним делима против народа и државе из 1946. године, објекти заштите били су постојеће државно уређење Федеративне Народне Републике Југославије [ФНРЈ], њена *„спољна сигурност или основне демократске, политичке, националне и економске тековине ослободилачког рата: федеративно уређење државе, равноправност и братство југословенских народа и народна власт”*.

Анализа одредаба кривичног дела контрареволуционарни напад на државно и друштвено уређење из чл. 100. КЗ ФНРЈ из 1951. године указује да су објекти кривичног дела контрареволуционарни напад на државно и уставно уређење били власти радног народа или изабрани и уставом утврђена представничка тела, као и извршни органи тих тела, затим економска основица социјалистичке изградње, јединство народа ФНРЈ и федеративно уређење државе (Таховић 1953, 13).

У совјетској кривичноправној литератури, на коју се угледало тадашње југословенско кривично право, постојало је мишљење да се ова група кривичних дела могла извршити само са контрареволуционарним умишљајем (*dolus specialis*), које се базирало на контрареволуционарном карактеру ових кривичних дела. (Бачић и др. 1978, 416.)

КЗ СФРЈ из 1977. године, у смислу инкриминације контрареволуционарног угрожавања друштвеног уређења, имао је следеће објекте заштите, тј. односио се на:

- „ограничавање или обарање власти радничке класе и радних људи;
- подривање уставом утврђеног друштвено-економског уређења, друштвено-политичког система или система самоуправљања;
- противуставно свргавање органа самоуправљања и власти, њихових извршних органа или представника највиших државних органа;
- подривање економске основице земље;
- разбијање братства и јединства или нарушавање равноправности народа и народности, и
- противуставну промену федеративног уређења државе” (Бачић и др. 1978, 420.).

Радња кривичног дела велеиздаја описана у члановима 308. и 309. КЗ-а, у актуелном кривичном законодавству Републике Србије одређена је као покушај насилне промене уставом утврђеног уставног уређења Србије, односно позивања на насилну промену уставног уређења. За одређивање радње извршења употребљен је специфичан кривичноправни појам, тако да се не може говорити о њеном прецизном прописивању, јер и сам покушај да се у кривичном праву дефинише као започињање радње извршења или њено довршење, што значи предузимање оне делатности, која се код одређеног кривичног дела, може сматрати његовом радњом извршења (Лазаревић и др. 2004, 831).

Стога, појам радње код овог дела треба тумачити у контексту осталих обележја дела, а посебно природе заштитног објекта и намере извршиоца. То значи да треба да буду предузете неке делатности које превазилазе припремну радњу у садржајном смислу, а објективно значи угрожавање уставног уређења. То се мора процењивати у сваком конкретном случају, али је сасвим сигурно да је ово обележје у нашем кривичном законодавству непрецизно одређено и да то може стварати тешкоће у његовој практичној примени (Лазаревић 2011, 893).

Ова релативна уопштеност у одређивању радње извршења ублажена је прописивањем да је за постојање овог дела неопходно да се напад на уставом утврђено уређење врши употребом силе (апсолутне или компулзивне) или претњом употребе силе, позивањем или подстицањем. Инкриминисано је само насилно угрожавање државног уређења. За постојање овог облика кривичног дела „*није неопходан покушај да се промени уставно уређење у целини, али није довољно да се то чини у односу на неке мање важне елементе уставног уређења*”. Сила и претња могу се у овом случају појавити као начин вршења неке друге делатности, али треба узети у обзир да и сама употреба силе и претње може представљати радњу извршења. Појам силе и претње треба узети у њиховом општем значењу. Сила може бити апсолутна или компулзивна, односно састојати се у употреби механичке, физичке или неке друге снаге, хипнозе или омамљујућих средстава. Сама претња употребом силе мора бити озбиљна и остварљива.

Радња извршења треба да је управљена на насилну промену уставом утврђеног уређења. То је и основни циљ учиниоца кривичног дела. Промена значи замену постојећег државног уређења неким другим, које се не би заснивало на садашњим уставним решењима (на пример промена монархије у републику). При томе, није од значаја какво се решење жели наметнути. Такође, није неопходно да је делатност учиниоца управљена на промену уставног уређења у целини, довољно је да се угрожава и било која његова компонента (на пример скупштински систем, систем поделе власти, људска права и слично).

Последица дела је апстрактна опасност за уставно уређење, тако да је дело свршено самим предузимањем радње извршења, односно насилним покушајем његове промене. Ову последицу не треба утврђивати, она се претпоставља и садржана је у опасности радње извршења. Покушај овог дела није могућ, јер представља радњу извршења, односно изједначен је са радњом извршења.

Извршилац наведеног „кривичног дела може бити свако лице”. Сама природа дела, међутим, указује на то да његово извршење више значи организовано деловање више лица, односно да има елементе организованог криминалитета у области угрожавања друштвеног уређења и безбедности земље. За кривицу је потребан умишљај. У начелу, могући су директан и евентуалан умишљај, али ако се има у виду начин вршења овог дела и циљ који се жели постићи, пре се

може радити о директном умишљају. Учинилац треба да је свестан да предузима делатност која је управљена на угрожавање уставног уређења (видети више Ћорић 2023).

За други облик ових кривичних дела карактеристично је да он представља покушај свргавања највиших државних органа (видети више Матић 2016). Он има сва претходно наведена обележја првог облика. Специфичности ових облика кривичних дела се огледају у објекту кривичноправне заштите, а то су највиши органи Републике Србије, уз напомену да сам устав предвиђа поделу власти на законодавну, извршну и судску. Сам појам и круг највиших државних органа одређен је Уставом Републике Србије из 2006. године, односно грана власти, а то су:

- Народна скупштина;
- председник Републике;
- Влада;
- Уставни суд, и
- Врховни касациони суд (од 2023. године Врховни суд).

„Сврगाвање постоји и онда када се државни орган, односно његов члан принуди да сам поднесе оставку. Појам свргавања подразумева да се државни орган употребом принуде трајно онемогућава да врши своју функцију и, по правилу, је праћено његовим непризнавањем и заменом другим, нелегалним органом који не мора бити истовремено и неуставна категорија, односно овај орган може бити предвиђен и уставом”.

Свргавање представља свако противуставно лишавање функција неког државног органа или његовог представника, односно у самом појму свргавања већ је укључена противуставност, али закон овај елемент овде посебно истиче да би се још јаче нагласила разлика према законитом смењивању представника државних органа. Зато, привремено онемогућавање државног органа у обављању уставом и законом предвиђене функције и послова (на пример спречавање одређеног заседања Народне скупштине), без „негирања његове легалности, неће представљати ово, већ неко друго кривично дело”.

Примери из историје који би се могли илустративно анализирати везано за напад на уставно уређење у смислу државних удара „одоздо” и „одозго” су: државни удари Александра Обреновића из 1893. и 1894. године; Мајски преврат 1903. године; Шестојануарска

диктатура 1929. године; пуч од 27. марта 1941. године и слично (видети више Матић и Милошевић 2021).

ТЕЖИ ОБЛИЦИ ИЗВРШЕЊА, КАЖЊАВАЊЕ ЗА ПРИПРЕМНЕ РАДЊЕ И НЕКА РЕШЕЊА ИЗ УПОРЕДНОГ ПРАВА

Евидентно је да је одредбом чл. 308. КЗ Републике Србије обухваћен само основни облик извршења напада на уставно уређење. Наиме, тежи (квалификовани) облици извршења велеиздаје прописани су одредбом члана 321. поменутог КЗ као *тешка дела против уставног уређења и безбедности Србије*. Конкретније посматрано, тежи облик извршења напада на уставно уређење постојаће ако је такав напад у датом случају:

- „имао за последицу смрт једног лица или више лица;
- изазвао опасност за живот људи;
- био праћен тешким насиљем;
- био праћен великим разарањима;
- довео до угрожавања безбедности војне или економске снаге земље.”

Подразумева се да у овом случају смртна последица код једног лица или више лица мора бити резултат нехата учиниоца. Најзад, за тежи облик извршења напада на уставно уређење учиниоцу је забрањено казном затвора у трајању од најмање 10 година, тј. у распону од 10 до 20 година.

Најтежи облик извршења велеиздаје постојаће у случају када је учинилац напада на уставно уређење том приликом „*са умишљајем лишио живота једно или више лица*”, као и у случају када је конкретни напад на уставно уређење извршен у „*време ратног стања, оружаног сукоба или ванредног стања*”, а та околност је била обухваћена умишљајем учиниоца. За најтежи облик извршења напада на уставно уређење прописана је казна затвора у распону од 10 до 20 година или казна доживотног затвора.

Засебно к.д. представљају и припремне радње за напад на уставно уређење, а у смислу чл. 320. КЗ-а Републике Србије („*припремање дела против уставног уређења и безбедности Србије*”). Поменутом одредбом прописано је да ће се онај ко набавља или

оспособљава средстава за извршење напада на уставно уређење, или онај ко отклања препреке за извршење тог кривичног дела, или онај ко се договара, или ко планира или са другим организује извршење тог кривичног дела или онај ко другим одговарајућим радњама ствара услове за непосредно извршење тог кривичног дела, казнити затвором у распону од једне до пет година.

Тежи облик извршења к.д. из чл. 320. актуелног Кривичног законика постојаће, ако се припремање напада на уставно уређење састоји у упућивању или пребацивању на територију Србије лица или оружја, експлозива, отрова, опреме, муниције или другог одговарајућег материјала. У таквој ситуацији учиниоцу је забрањена казна затвора у распону од две до десет година.

Најзад, удруживање ради вршења напада на уставно уређење (стварање или постајање чланом групе или организоване криминалне групе), као специфична припремна радња, такође је инкриминисана као засебно кривично дело у чл. 319. Кривичног законика Републике Србије.

Посебно треба нагласити да је инкриминисање велеиздаје по много чему слично, па и идентично и у упоредном законодавству, мада у неким законодавствима има и значајних одступања.

Тако, на пример, Кривични законик Руске Федерације познаје кривично дело насилно заузимање власти или насилно задржавање власти (у чл. 278.). Овом инкриминацијом обухваћене су радње управљене на насилно заузимање власти или насилно задржавање власти у повреди Устава Руске Федерације, као и радње управљене на насилну промену уставног уређења Руске Федерације. За ово к.д. је предвиђена казна затвора од дванаест до двадесет година затвора.

Насупрот томе, Француски кривични законик инкриминише у прва два потпоглавља о кривичним делима против безбедности државе (чл. 75-80), кривична дела издаје и шпијунаже, те кривична дела против народне одбране. У трећем потпоглављу, које садржи кривична дела против државне власти и територијалне неповредивости (чл. 86-92) користи се реч „напад” чији је циљ:

- разбити или променити друштвено уређење;
- нахушкати становништво да се наоружа против државне власти;
- да се наоружају једни против других, као и
- да се угрози целовитост државне територије.

Припремне радње за ова кривична дела су инкриминисане у врло конкретном облику, и то као завера (Бавџон и др. 1988, 161-162).

У актуелном Кривичном законнику Црне Горе наилазимо на нешто другачије решење. Њиме су уместо јединственог кривичног дела прописана два засебна деликта велеиздаје – и то *Напад на уставно уређење* (чл. 360.) и *Свргавање највиших државних органа* (чл. 361.). Очигледно је да су овде облици испољавања велеиздаје прописани као посебна кривична дела, при чему се свргавање највиших државних органа очигледно сматра лакшим обликом велеиздаје. Наиме санкција прописана за к.д. из чл. 360. КЗ-а Црне Горе је затвор у трајању од три до петнаест година, док је за к.д. дело из чл. 361. запређено казном затвора у трајању од једне до осам година.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Република Србија је током XIX, XX и XXI века константно изложена, како споља тако и изнутра, нападима на саму државност и уставно уређење. Напад на уставно уређење и безбедност, кроз политички мотивисани криминал је пројекат, који је најчешће национално, идеолошки или верски мотивисан и увек повезује одређени број људи сродних социјалних структура, организованих на хијерархијској основи са циљем да илегалним и легалним активностима остваре одређену политичку моћ и утицај, односно да нелегално насилним путем преузму власт или да промене друштвени систем у целости у складу са својим политичким програмима.

Када говоримо о кривичноправној заштити, односно о кривичном делу напада на уставно уређење или велеиздаје, оно је у кривичном законодавству Србије скоро 100 година и до сада је сходно политичко-идеолошком концепту државе више пута ревидирано.

Отвара се питање његовог значаја у XXI веку и његовог постојања у правном систему Републике Србије имајући у виду да оно представља политичко к.д. да је до пада Берлинског зида деведесетих година XX века интенција кривичног гоњења код овог кривичног дела произлазила из идеолошке супротстављености владајућим елитама, као и да је број осуђених лица за ово к.д. у 1947. години је био 2.754 лица, док је 2013. године био само 22 лица,

тако да је у укупном броју осуђених лица у Републици Србији, од 2000. до 2018. године, заступљен са 0.0 до 0.1%, према доступним статистичким подацима (видети више Динић и др. 2018).

У прилог оваквом ставу иде и сама природа кривичних дела из чл. 308. и 309. КЗ Републике Србије. Наиме, њихов заштитни објекат се појављује истовремено и као општи заштитни објекат целе групе „*кривичних дела против уставног уређења и безбедности Србије*”. То значи, ако су остварени елементи бића неког другог кривичног дела, учинилац ће одговарати за то посебно, а не и за ово дело. У односу на друга кривична дела против уставног уређења и безбедности, дело напада на уставно уређење има супсидијарни карактер (Јовановић и Јовашевић 2002, 14).

На крају, још једном подсећамо да је у теорији изражено мишљење по коме су радње извршења напада на уставно уређење и позивања на насилно рушење уставног поретка непрецизно законски одређене, што може стварати одређене тешкоће у практичној примени закона.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Бачић, Фрањо, Љубо Бавцон, Мирослав Ђорђевић, Божидар Краус, Љубиша Лазаревић, Момир Лутовац, Никола Срзентић и Александар Стајић. 1978. *Коментар Кривичног закона СФРЈ*. Београд: Савремена администрација.
- Динић, Славица, Милош В. Јончић и Емил М. Турковић. 2018. *Кривичноправна заштита уставног уређења и безбедности као основа друштвене и привредне egzистенције Републике Србије*. Београд: Војно дело 5/2018:38–52.
- Ђорић, Марија. 2023. *Трендови у савременом екстремизму: изазови и поуке*. Београд: Политичка ревија 4/2023:71–92.
- Јовановић, Љубиша, и Драган, Јовашевић. 2002. *Кривично право – посебни део*. Београд: Полицијска академија.
- Кривични законик „Службени гласник Републике Србије, број 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019”.
- Лазаревић, Љубиша. 2011. *Коментар Кривичног законика – Друго измењено и допуњено издање*. Београд: Правни факултет Универзитета Унион у Београду

- Лазаревић, Љубиша, Бранко Вучковић и Весна Вучковић. 2004. *Коментар Кривичног законика Црне Горе*, Цетиње: Обод АД.
- Матић, Горан. 2016. *Политички деликти – атентат и побуна*. Београд: Медија центар “Одбрана”.
- Матић, Горан, и Милан Милошевић. 2021. *Основи безбедности*, Београд: Факултет за пословне студије и право Универзитета „Унион – Никола Тесла”.
- Мацура, Милан. 2018. *Crimen laese maiestatis – ембрион савременог концепта велеиздаје*. Београд: Безбедност 2/2018.
- Стојановић, Зоран. 2007. *Коментар Кривичног законика*, Београд: Службени гласник.
- Таховић, Јанко. 1953. *Кривично право – посебни део*. Београд: Научна књига.
- Устав Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије, број 92/2006 и 115/2021”.
- Bavcon, Ljubo, Ivan Bele, Peter Kobe i Marijan Kavčnik. 1988. *Kaznenopravna zaštita države i njenog državnog uređenja – politički delikt*. Zagreb: Globus.
- Vasiljević, Dragana. 2022. *Politika krivičnopravne zaštite ustavnog uređenja savremene države*”, Banja Luka: POLITEIA br. 24: 97–108. Poslednji pristup 4.3.2023. <https://www.scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/2232-9641/2022/2232-96412224097V.pdf>

Goran D. Matić

*Office of the National Security Council and Classified
Information Protection/Faculty of Business Studies and Law*

HIGH TREASON IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Resume

The beginning of the 21st century has brought about a large number of security and political problems at the regional and global levels, ranging from the unilateral recognition of the so-called “Kosovo”, military intervention in Ukraine, Israel’s military intervention in Gaza Strip, a number of armed conflicts on the African soil to the radicalisation of the problem in the relations between China and Taiwan. In addition, the disintegration of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY) was preceded by a large number of activities directed at destroying the constitutional order and security of the SFRY as well as of the Federal Republic of Yugoslavia, the impacts of which are felt in the Republic of Serbia to this date. It is for that reason that this paper sets out some legal aspects of high treason in terms of attacking the constitutional order and security, and calling for a violent change of the constitutional order of the Republic of Serbia, as one of the forms of repressive activities and criminal legal protection of the constitutional order and security, or protection of the existence of the state itself, which is an equally important legal issue in the 20th and 21st century alike.

It should be noted that the treatment of the problem area of high treason has been neglected in both theory and practice. Thus this paper gives a review of historical development of legal aspects of high treason through the prism of protecting the constitutional order of Serbia. Within the critical examination of the current legislation, the paper provides a detailed analysis of the provisions of Article 308. (*Attack against the Constitutional Order*) and Article 309. (*Calling for a Violent Change of the Constitutional Order*) of the Criminal Code of the Republic of Serbia; the same applies to the necessary extent to the provisions of Article 319. (*Conspiracy against the Constitutional Activity*), Article 320. (*Preparation of acts against the Constitutional Order and Security of Serbia*) and Article 321. (*Serious Offences against the Constitutional*

Order and Security of Serbia). The paper also points to some interesting solutions we find in the comparative law.

Keywords: security, constitutional order, criminal law, security challenges, risks and threats, compromise of national security, high treason, treason

*Вукојица М. Живановић**

Универзитет одбране у Београду, Војна академија

*Слободан М. Радојевић***

*Универзитет одбране у Београду, Војна академија****

ПОЛИТИКА ОДБРАНЕ ЗАСНОВАНА НА КОНЦЕПТУ ТОТАЛНЕ ОДБРАНЕ

Сажетак

Тотална одбрана треба да обезбеди одговор државе у ситуацијама изазваним ратом и ванредним стањем. Овакав свеобухватни приступ реаговања државног система захтева да сви сегменти друштва у целини активно делују у циљу очувања суверенитета и безбедности државе. Како би једно друштво било у стању да се супротстави изазовима, ризицима и претњама, неопходно је да стратегија одвраћања буде заснована на концепту тоталне одбране. Историјски почеци успостављања тоталне одбране сежу у период након Другог светског рата, док се развој концепта интензивирао током Хладног рата. Наведене периоде карактерише пораст страха од агресија и потенцијалне окупације, што је проузроковало да државе јачају сопствену спремност за одбрану.

Циљ овог рада је да, на основу искустава и примера других земаља, прикаже научене лекције које би се могле искористити за изградњу концепта тоталне одбране у Републици Србији.

* Контакт: zvukojica@yahoo.com. ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-6148-6832>

** Контакт: slobodan.radojevic@va.mod.gov.rs.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6071-8151>

*** Ставови аутора изнети у раду не одражавају став институције у којој су лица запослена или ангажована.

Аутори су проналазећи битне карактеристике примене концепта тоталне одбране у државама широм света покушали да пруже важне поуке за јачање војне неутралности и изградњу концепта тоталне одбране Републике Србије.

Кључне речи: политика одбране, војна неутралност, концепт тоталне одбране, стратегија одвраћања, Република Србија.

УВОД

Свака држава на свету понаособ тежи да што боље одговори на питање како заштитити виталне националне интересе. То питање посебно добија на важности уколико су ти интереси видљиво и интензивно угрожени. Готово да нема државе којој национални интереси нису угрожени, питање је само у којој мери је то изражено. Са тим у вези државе на разне начине проналазе решења у том трагању.

Различити су и чиниоци који утичу на то. Толико су различити и разноврсни да један начин и принцип није могуће искористити на случају две или три поједине земље. Један од видова одбране земље свакако је и концепт тоталне одбране који је предмет овог рада. У раду се износе најбитније одлике концепта тоталне одбране, начини његове примене, чиниоци, али и разлике у примени од земље до земље, као и чиме је та разноликост условљена. У првом поглављу рада приказан је историјски развој концепта, његов настанак и касније варијације. Надаље, рад се бави применом концепта тоталне одбране у Европи и свету што чини и главни део рада из чега се извлаче поуке, док се у трећем поглављу обрађује Република Србија, тј. докле се стигло са развојем и применом концепта тоталне одбране. Како наводи Старчевић: „неутралне земље у Европи своју способност кредибилне одбране углавном заснивају на концепту тоталне одбране, али он подразумева и велики број грађана обучених за војне задатке и задатке цивилне заштите, што призива обавезу служења војног рока”, (Старчевић 2020, 86). Стога ће се на трагу ове непобитне чињенице, размотрити и приказати служење војног рока као база за концепт тоталне одбране.

С обзиром да у Европи претежно неутралне, или барем земље које су до скоро биле неутралне примењују концепт тоталне одбране,

рад у свом добром делу обрађује појам војне неутралности и њену компатибилност са применом концепта тоталне одбране. Посебно се у том смислу војна неутралност и концепт тоталне одбране у овом раду посматрају као темељ стратегије одвраћања. Када је реч о Републици Србији, рад ће покушати да да одговор на питање колико се до сада урадило на пољу концепта тоталне одбране у нашој земљи. Рад покушава и на концу да да неке сугестије и предлоге шта Република Србија треба да поседује и да испуни да би се концепт тоталне одбране развијао и активно примењивао.

Република Србија се данас сусреће са последицама угрожавања националних интереса које су резултат најразличитијих фактора. С обзиром на окружење и актуелни геополитички „моменат”, Република Србија се у тренутној епохи међународних односа одлучила за модел војне неутралности као спољнополитичко и одбрамбено деловање.

То просто намеће скретање пажње на земље са нашег континента и света које су такође изабрале пут несврставања ни у један тренутно постојећи војни савез како би се увидело које су то одлике држава у војном, политичком и економском смислу које су за свој пут изабрале војну неутралност.

Поменуте државе немају безбедносне изазове сличне као Република Србија. Узимајући у обзир резултате анализе увиђају се различити елементи, како војни, тако и политички, као и други, који су важни за формирање ваљаног концепта тоталне одбране. Сама чињеница да се војна неутралност заснована на добровољности државе да не приступи ниједном постојећем војном савезу ограничава ту државу да увећава сопствену моћ, довољан је разлог да такве државе крећу путем развијања и реализације концепта тоталне одбране. Такве државе су с обзиром на одлуку о бирању пута војне неутралности принуђене на самостално развијање сопствених одбрамбених капацитета.

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ КОНЦЕПТА ТОТАЛНЕ ОДБРАНЕ

Концепт тоталне одбране заправо значи да су оружане снаге, друге државне снаге безбедности, организације цивилног друштва, приватни сектор и појединци као чиниоци целокупног система који делује у концепту тоталне одбране спремни да реагују у случају потребе, услед рата, разних кризних ситуација или природних

непогода. Наиме, „тотална одбрана се односи на безбедносну и одбрамбену политику која комбинује војне снаге са, уобичајено, развијеном цивилном структуром одбране и покушају да повеже цивилну економију и политичку инфраструктуру у планирање одбране” (Ђурашиновић–Радојевић 2016).

Концепт тоталне одбране настао је као резултат искустава из Другог светског рата као „тоталног рата”. Тотални рат какав је био Други светски рат, указао је на то да „оружане снаге више нису деловале у одвојеном окружењу и да су ратом погођени сви сегменти друштва, па су неке државе у покушају изналажења одговора на могуће спољне притиске и претње, дошле до закључка да је потребно организовати све већи број учесника савременог друштва за интегрисани одбрамбени напор” (Милковски и Божић 2023, 9). С обзиром на подједнаку изложеност ратним сукобима како војних циљева тако и цивилних објеката и инфраструктуре и читаве животне средине, закључило се да се на тзв. тотални рат треба одговорити тоталном одбраном. Гледано кроз историју концепт тоталне одбране већином се сретао у земљама које нису биле блоковски опредељене након окончања највећег сукоба у досадашњој историји човечанства.

Примера ради када је у питању наша земља, сличан концепт одбране у бившој Југославији (СФРЈ) примењен је као средство за одвраћање од потенцијалне агресије споља и он се заснивао на идеји адекватног одбрамбеног одговора целог друштва ако за то буде било потребе. Заправо, „југословенска концепција општенародне одбране и друштвене самозаштите од средине седамдесетих година представљала је операционализацију идеје о тоталној одбрани тог времена на нашим просторима” (Милковски и Божић 2023, 10). Случај доктрине тоталне одбране у СФРЈ је био „пример употребе комбинованих конвенционалних и неконвенционалних метода ратовања” (Милосављевић 2021, 23; Dulić and Kostić 2010, 1051–1072).

Основни концепт била је „кратка конвенционална одбрана од освајачких снага праћена продуженим герилским ратом” (Милосављевић 2021, 23). Тоталну одбрану у СФРЈ чинила су три стуба: Југословенска народна армија, територијална одбрана и цивилна одбрана. Следствено томе, у СФРЈ је организовано много вежби са учешћем свих елемената тоталне одбране.

Заправо, тотална национална одбрана почива на претпоставци да мале и средње државе морају бити самосталне у одбрани, ако

желе да задрже свој суверенитет, надаље морају имају „националну вољу” и одговарајуће институције и уз укључивање целокупног становништва у националну одбрану, имају могућност да се успешно одупру, и самим тим прилично вероватно одврате спољни напад. (Johnson 1973, 54–58).

У то време у свету је преовладавајући био државоцентрични концепт безбедности који је имао за циљ „очување суверенитета државе, територије и независности који се штите развијањем војних капацитета ради одвраћања од војне агресије, односно успешног супротстављања” (Јевтић и Радојевић 2021, 139–140). Државоцентрична безбедност обезбеђивала се првенствено војним средствима.

Распадом Совјетског савеза и завршетком Хладног рата, смањен је значај концепта тоталне одбране, али је појава такозваних хибридних претњи актуелног доба допринела поновном враћању овог концепта у жижу интересовања.

Врло је индикативан податак да земље са одбрамбеном стратегијом која се темељила или се темељи на концепту тоталне одбране никада нису биле захваћене ратним сукобом или неком врстом агресије или окупације у току Хладног рата.

Швајцарска је добар пример како се кроз историју развијала „способност избегавања рата комбиновањем одређене војне припремљености, стварања поверења јавности и подршке активної војној одбрани и заштити цивилног становништва” (Милосављевић 2021, 19).

Имајући то у виду може се закључити да тотална одбрана обухвата различите видове одвраћања у зависности од ситуације у којој се примењује, као и војне способности земље која концепт примењује и стратегије националне безбедности. Друштвена отпорност као идеја интегралног елемента одвраћања усвојена је као део опредељења за јачање отпорности на самиту НАТО у Варшави 2016. године. Наиме, свака држава чланица НАТО треба да буде отпорна како би издржала велики „шок” као што је природна катастрофа, квар критичне инфраструктуре или хибридни или оружани напад.

Отпорност је индивидуална и колективна способност да се припреми, одупре, одговори и брзо се опорави од шокова и поремећаја, као и да се осигура континуитет активности Алијансе. Надаље, у НАТО се сматра да је цивилна спремност централни стуб отпорности

савезника и кључни фактор за колективну одбрану Алијансе, па стога НАТО подржава савезнике у процени и побољшању њихове цивилне спремности. Утемељена у члану 3 Северноатлантског уговора, национална и колективна отпорност су суштинска основа за кредибилно одвраћање и одбрану, и стога су од виталног значаја за напоре НАТО да заштити своја друштва, становништво и заједничке вредности. Северноатлантски војни и политички савез је дакле установио да је поменута друштвена (национална и колективна) отпорност будућност одвраћања и одбране [НАТО, 2023].

Имајући у виду поменути чињеницу постаје сасвим јасно да ће битан сегмент система националне безбедности и уопште одбране бити друштвена отпорност. У савременом добу европске војно неутралне државе користе концепт тоталне одбране као темељ своје одбране. Такође, приметно је перманентно напредовање развоја концепта тоталне одбране како би одбрана била на потребном нивоу.

ПРИМЕНА КОНЦЕПТА ТОТАЛНЕ ОДБРАНЕ У СВЕТУ

Војно неутралне државе представљају најчешћи пример земаља које примењују концепт тоталне одбране. У зависности од њихових различитих традиција, географских положаја, националних интереса и претњи по безбедност, различити су им и приступи безбедносним и одбрамбеним питањима. И поред незанемарљивих разлика, свим овим државама је заједничко то што своју одбрану јачају кроз унапређивање концепта тоталне одбране.

Један од најважнијих сегмената или услова за развијање јаког концепта тоталне одбране јесте обавезно служење војног рока. Уско везано са тим јесте и постојање обученог резервног састава који је бројчано респектабилан. Обавезним служењем војног рока ствара се основа или база за формирање управо таквог резервног састава који је неизоставни део јаког и развијеног концепта тоталне одбране.

Развијен систем цивилне одбране чији је циљ заштита становништва и снажна одбрамбена индустрија која има за задатак да у што је могуће већој мери задовољи потребе оружаних снага врло су битан фактор у развоју и примени концепта тоталне одбране.

Свака од земаља у којој је на снази примена концепта тоталне одбране има код свог становништва развијену и присутну снажну свест о потреби одбране државе и њиховим задацима у случају потребе реаговања.

Врло важна обавеза сваке војно неутралне земље поред спречавања избијања и започињања рата јесте обавеза одбране свог неутралног статуса. Под тим се подразумева да неутрална земља успева да одврати друге земље од потенцијалне агресије. Да би то успела, свака држава која је војно неутрална треба да има кредибилну одбрану и да буде добро наоружана. (Радојевић, Кнежевић и Бојанић, 2023).

Снажне оружане снаге и развијен регрутни систем су два основна чиниоца који показују кредибилност одбрамбеног система. Анализирајући примере имплементације концепта тоталне одбране у земљама које га примењују, увиђа се да је концепт тоталне одбране у склопу одбрамбених политика војно неутралних европских држава разложен и уграђен у њихове стратегијско-доктринарне и нормативно-правне документе (Врачар и Станојевић 2019, 308).

На темељу концепта тоталне одбране, своју политику одбране базира и Швајцарска, као пример војне неутралности у бројним документима. У том смислу концепт не подразумева само војну димензију друштва већ и економску и политичку.

Од ове централноевропске државе вероватно не постоји бољи пример од кога треба почети са анализом примене концепта тоталне одбране код земаља војно неутралног опредељења. У Швајцарској концепт тоталне одбране обухвата општи национални приступ одбрани, који поред војних капацитета укључује и цивилне у циљу очувања државне независности, одбране територије земље и заштите становништва. На тај начин је Швајцарска изградила поред војне одбране и цивилну и привредну одбрану.

Цивилна одбрана Швајцарске за свој главни циљ има припрему цивилног становништва за егзистенцију у ситуацији оружаног сукоба док је војска на задатку превенције, одвраћања и у крајњем случају – одбране државне територије од напада споља. Овако постављена тотална одбрана ослања се на три јака стуба државе и друштва: војну одбрану (оружане снаге), цивилну одбрану, као и привредну одбрану, те стога не чуди што је заправо Швајцарска оличење свести грађана и читавог друштва о неопходности добре организације и примене тоталне одбране. Политика одбране и војна доктрина Швајцарске заснива се на концепту тоталне одбране који подразумева „учешће комплетног друштва у одбрани земље у случају спољног напада” (Ђурашиновић–Радојевић 2016).

У Швајцарској је у концепту јединства грађанина – војника интегрисано право демократске партиципације и обавезе једнаке поделе терета одбране. (Милосављевић 2021, 22). Заправо, за ову државу важи да, Швајцарска нема војску, јер је цела Швајцарска војска. Одбрамбене снаге Швајцарске темеље се на служењу војног рока које је обавезно, на ефикасним системима резерве и цивилне одбране, као и на систему обуке и „тренинга освежавања знања” за резервисте. Чланом 59 Устава Швајцарске је прописано регрутовање, које почиње пописивањем свих војно способних мушкараца са 18 година (Ђурашиновић–Радојевић 2016, 59). Држављани Швајцарске мушког пола који се налазе у узрасту између 18 и 20 година старости без изузетка пролазе обуку од 18 или 23 недеље (у зависности од рода војске) углавном у 20. години. Они у животној добу од 20 до 30 година живота у обавези су да похађају 6 курсева за рекапитулацију обуке (сваки по три недеље) (Ђурашиновић–Радојевић 2016, 59; *The Military Balance* 2022, 153).

Аустрија, држава старог континента, као други пример војне неутралности, поседује тзв. свеобухватни приступ националној безбедности, чији је циљ системска сарадња и усклађивање државних политика које произилазе из стратегије. Аустријска одбрамбена политика интегрални је део горе поменутог приступа.

Наиме, одбрамбена политика Аустрије темељи се на стратегијама донетим од 2013. до 2015. године и она се спроводи у складу са спољном политиком и политиком унутрашње безбедности како не би дошло до нарушавања суверенитета и територијалног интегритета земље. Од 1955. године сви Аустријанци мушког пола који имају 18 година или више регрутују се у аустријске оружане снаге, са могућношћу цивилне службе уведене 1975. године.

Пошто војни обвезници уживају више предности, као што је служење краћег временског периода (6 месеци у односу на цивилно служење од 9 месеци) и имају веће изгледе за каријеру (као на пример да постану пилоти итд.), већина младића одлучи да се придружи оружаним снагама Аустрије. По завршетку обавезних 6 месеци војног рока, отприлике 17.000 војних обвезника годишње могу да одлуче да се придруже оружаним снагама Аустрије са пуним радним временом, и да наставе каријеру у војсци као подофицири или официри, или да постану део аустријске милиције (Phillips, Rakowsky and Connolly 2023, 149).

Финска, иако од 2023. године чланица НАТО савеза, већ деценију и више уназад у својим стратегијским документима има дефинисано заснивање безбедносне политике на темељима концепта тоталне одбране. Концепт тоталне одбране у Финској подразумева и мере медијске сарадње, као и сталне комуникације зарад очувања мира и јавног реда. Модел какав је на снази у Финској се показао као добра основа за достизање довољно високе способности за предузимање акција које су неопходне ако би се створила ситуација у којој би национална безбедност била угрожена. (Wither 2020, 61–81).

Почетне идеје и модели финског концепта тоталне одбране рођени су током Другог светског рата, када је читаво друштво било принуђено да учествује у одбрани њеног постојања (Salminen 2011, 1). С друге стране, војна доктрина се заснивала на искуству током Другог светског рата. Касније су чврсти темељи свеобухватног система одбране олакшали прилагођавање стратегије одбране, концепта безбедности и одбрамбених доктрина, метода њиховог извођења и њихове способности са променљивим безбедносним окружењем и новим изазовима и претњама током претходних деценија. Главно усмерење одбрамбене политике Финске јесте одвраћање потенцијалног непријатеља од употребе војне силе.

Ова нордијска земља која је дужи временски период била једна од синонима за војну неутралност, како на Скандинавском полуострву, тако и у Европи и свету, услед избијања рата између Русије и Украјине фебруара 2022. године, одлучила је да се придружи НАТО савезу, чиме је одустала од вишедеценијске политике војне неутралности. И поред тога Финска је задржала одлике примене концепта тоталне одбране иако ће сада када је чланица НАТО бити у систему колективне безбедности.

Сваке године Финска има два регрутна циклуса са око 9.000 регрута (The Military Balance 2023, 88). Од септембра 2020. године, финске одбрамбене снаге одржавају око 30.000 активног особља, од којих су већина регрути. Финску војску примера ради, чини 4.000 професионалних војника и 12.000 војних обвезника, а укупно 23.000 војних обвезника сваке године пролази обуку. У кризним ситуацијама, одбрамбене снаге Финске могу да мобилишу око 900.000 лица резервног састава, заједно са још 200.000 припадника помоћне резерве, што је око 1,5 милиона финских држављана који су у било ком тренутку обвезници војне службе и скоро 30 процената становништва (Nicholson et al. 2021, 20). Разумевање

значаја и потенцијала нових претњи било је један од покретача за преформулисање задатака финских одбрамбених снага.

Шведска је још једна нордијска земља која је услед избијања сукоба на истоку Европе у фебруару 2022. године одлучила да уђе у НАТО, а од 2024. године је и званично у овом војно-политичком савезу. Она је такође годинама уназад у својим стратегијско-доктринарним документима наглашавала да су јаке оружане снаге и приступ одбрани који је свеобухватан нешто на чему заснива своју одбрану. Традиција развијања концепта тоталне одбране у Шведској датира од Хладног рата и то заснивањем на својим ресурсима. Поред војне одбране, концепт тоталне одбране укључује и цивилну одбрану како би читаво друштво било активно ангажовано и у случају ратног стања и у случају других ситуација које би представљале висок безбедносни ризик. Почетком 21. столећа управо је концепт тоталне одбране био основа за развој и примену новог безбедносног концепта друштвене одбране (Berzina 2020, 6). Шведски концепт тоталне одбране, државне безбедности, такође укључује и економску и психолошку одбрану [SIPRI 2002, 287]. Укључујући и те две одбране, одбрамбена функција Шведске је проширена и то од одбране од спољне угрожености до одбране националне безбедности од ширег опсега претњи.

Иако и тај концепт подразумева ангажованост свих друштвених субјеката за војну и цивилну одбрану, њиме је проширена одбрамбена функција Шведске од одбране од угрожавања споља ка одбрани од ширег спектра претњи националној безбедности.

Још од 1901. године Шведска има традицију обавезне војне службе за мушкарце, која је трајала све до 2010. године када је ова држава суспендовала служење војног рока за мушкарце. (Врачар и Станојевић 2019, 310-311). Шведска је 2017. године услед повећане претње националној безбедности одлучила да поново активира војну обавезу и за мушкарце и за жене. Ово се сматрало неопходним јер добровољно служење није успело да задовољи потребе одбране (Strand 2023, 2). Служење војног рока се разликује од рода и службе војске и траје од 7,5 до 12 месеци. Сваке године се после одслужења војног рока око 4.000 мушкараца и жена уведе у резервни састав који траје до четрдесет седме године живота (Врачар и Станојевић 2019, 311).

У Шведској се цивилна одбрана односи на послове обављене од стране владиних агенција, локалних власти, приватних

компанија, организација за заштиту цивилног становништва, као и на обезбеђивање здравствене заштите и транспортног система у случају криза и безбедносних претњи и ризика. Цивилна одбрана у Шведској своје задатке обавља уз подршку оружаних снага Шведске. Цивилна и војна одбрана су у Шведској заједно чиниоци концепта тоталне одбране као скупа свих активности које припремају друштво за рат (Sundelius and Eldeblad 2023, 92-111).

Кратак преглед појединих земаља које користе концепт тоталне одбране у својој одбрамбеној политици није обухватио и њихово наоружање због обимности приказа, али се свакако ради о приличном војном потенцијалу који је вредан помена. У томе лежи и потенцијал одвраћајуће моћи од потенцијалне агресије. Имајући у виду да савремено наоружање, бројност оружаних снага и економска развијеност условљавају и војне буџете војно неутралних земаља, финансирање неутралности је врло важан сегмент одлуке о несврставању у постојеће војне савезе (Радојевић, Кнежевић и Бојанић 2023).

Сасвим је јасно, да како су се појачали и постали сложенији и комплекснији изазови, ризици и претње безбедности државе које примењују концепт тоталне одбране издвајају више за војне буџете.

Већина држава које имају усвојен концепт тоталне одбране ослањају се на обавезно служење војног рока. Шведска је вратила обавезно служење војног рока услед промене безбедносне ситуације у њеном региону.

На Азијском континенту у Сингапуру, који има концепт тоталне одбране, је обавеза свих мушкараца старијих од 18 година да прођу такозвану националну службу у трајању од две године у безбедносним снагама те земље (Berzina 2020, 1-9). Сингапурски концепт безбедности је на много начина заснован на израелском моделу од његовог настанка – историјском искуству рањивости, недостатку стратешке дубине, недостатку природних ресурса и асиметрији у регионалном демографском саставу.

Сингапур је покренуо своју стратегију тоталне одбране 1984. године. Био је то један од првих таквих потеза који је означавао почетак политике засноване на проширеном тумачењу националне безбедности. Конвенционална одбрана значила је једнакост војној безбедности, али за Сингапур је и овај приступ био ограничавајући. Постојало је признање да су одбрана и развој испреплетени и сходно томе власти су настојале да искористе синергије од усвајања

интегративног безбедносног приступа. Тотална одбрана се дакле у Сингапуру појавила као манифестација мешавине тзв. меких елемената „социјалне отпорности”. Резултати цивилно-војног преклапања, заједно са владиним императивом да помера границе иновативног подухвата, омогућила је Сингапуру да постигне изузетну културну, економску и војну трансформацију. Процес, је постигао брзу експанзију и одбрамбеног развоја Сингапура који је тиме оставио за собом већину других савремених постколонијалних држава. Ипак, неизвесно и турбулентно глобално окружење последњих година открило је могуће слабе тачке у моделу тоталне одбране које су сингапурским властима сигнализирале да на њих обрате пажњу и, ако је могуће да их реше. (Matthews, Bintang Timur, 2023)

Иако одбрамбена стратегија Сингапура није заснована само на високотехнолошком одвраћању, већ на свеобухватном концепту тоталне одбране који интегрише одвраћање са одбраном, дипломатијом и отпорношћу. У Сингапуру технологију виде као критичан фактор који омогућава „стратешку предност”, као способност да одврати потенцијалне сукобе и надокнади вишегодишње стратешке рањивости ове државе (Raska, 2023). Иако постоји много потенцијалних сценарија који представљају стратешко изненађење за Сингапур, сви они потичу из сличне мешавине “високог и ниског” технолошког ратовања у регионалним сукобима.

С друге стране, регионални екстремисти или терористичке организације би такође могле да искористе изненађење, брзину, одлучност, „мешавину” технологија и чисте „грубе” силе – истовремено користећи ројеве дрона, информациони рат на друштвеним мрежама, сајбер нападе, неселективне нападе и употребу експлозива за напад на центре гравитације Сингапура (Raska, 2023).

Малезија, још једна азијска држава поред Сингапура и један од главних политичких фактора на тлу југоисточне Азије, такође у склопу своје националне одбрамбене политике има концепт тоталне одбране као својеврсно опредељење. Главна одбрамбена идеја Малезије јесте одвраћање потенцијалног непријатеља од употребе силе због чега је важно постојање кредибилних оружаних снага како у погледу војне опреме тако и у погледу људства, што се поклапа са захтевима концепта тоталне одбране. Тотална одбрана и у Малезији представља пуну подршку нације, друштва оружаним снагама у случају потребе оличену у интегрисаним напорима свих актера за националну одбрану. Смернице одбрамбене политике

Малезије су: коришћење сопствених капацитета у погледу унутрашње безбедности земље и спољне безбедности у њеном непосредном окружењу; регионална сарадња и посебно у оквиру Асоцијације нација Југоисточне Азије – АСЕАН (*Association of Southeast Asian Nations*); и спољна помоћ за допуну сопствених капацитета и регионалне сарадње. (Hellmann-Rajanayagam, 2000).

Национална одбрамбена политика Малезије из 2010. године помиње тоталну одбрану тзв. ХАНРУХ као „потпуно и интегрисано учешће сви нивоа друштва за све врсте сукоба не ослањајући се само на одговор малезијских оружаних снага (Siang, 2019). Национална одбрамбена политика из 2010. године и Национална безбедносна политика из 2017. године инсистирају на постојању концепта тоталне одбране (ХАНРУХ) као суштинског стратешког приступа националне одбране. Свеобухватна и интегрисана одбрана кроз концепт тоталне одбране илити ХАНРУХ у Малезији је уведен 1986. године и огледа се у: националној будности када је у питању безбедносна свест, солидарности и јединству у заједници уз цивилну припремљеност, јавној будности, економској снази, интегритету и психолошкој отпорности (Sarkam et al. 2023, 41). Посебно је у целом концепту наглашена важност свих грађана Малезије без обзира на припадност цивилном или војном сектору. Цивилне власти, невладине организације и приватни сектор имају заједничку и јединствену улогу у подстицању примене концепта тоталне одбране.

Све три стране, свака у свом домену има допринос и утицај на концепт тоталне одбране у земљи. Цивилне власти кроз транспорт, логистику и комуникацију. Приватни сектор кроз пружање знања и услуга у одређеним областима, а невладине организације у спровођењу кампање подизања свести код грађана. Спровођење грађанске приправности у Малезији у контексту концепта тоталне одбране захтева жртвовање, национално јединство, стални напор и подршку свих различитих политичких партија уз висок ниво патриотског духа (Sarkam et al. 2023, 47).

Државе које су усвојиле концепт тоталне одбране најчешће имају неку врсту снага територијалне одбране, са одговорношћу да штите и надгледају територију државе и да помажу целокупном друштву у случају кризе.

У Шведској, ове јединице делују током шумских пожара, поплава, пандемија и потраге за несталим лицима, а у случају војног

напада прве излазе на терен док се редовне војне снаге не мобилишу и припреме за деловање (Lallerstedt 2021, 90–105).

КОНЦЕПТ ТОТАЛНЕ ОДБРАНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Усвајањем Резолуције Народне скупштине о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије, 2007. године у Републици Србији је уведена политика војне неутралности. У овом документу није објашњено шта се подразумева под војном неутралношћу иако је наглашено да се одбрамбена политика земаља у Европи које су војно неутралне темељи на концепту тоталне одбране.

Надаље, сасвим је јасно, „све то је неопходно операционализовати у стратегијско-доктринарним и нормативним документима, затим у организацији елемената система одбране, кроз адекватно димензионирање људских, и посебно материјалних ресурса, који су већ више од 20 година у озбиљном заостајању” (Гаџиновић, 2018, 29).

Ни у једном стратегијском документу војна неутралност у Србији није била дефинисана за разлику од концепта тоталне одбране који је Стратегија одбране дефинисала 2009. године иако исте године Стратегија националне безбедности поменути појам не дефинише. У Стратегији одбране Републике Србије из 2009. године се наводи да се основне стратегијске поставке одбране Републике Србије заснивају на „примени концепта тоталне одбране, кроз интегрално ангажовање субјеката одбране и одбрамбених потенцијала. Значајан сегмент тог концепта уважава потребу унапређивања партнерства и мултилатералне сарадње са другим државама и међународним организацијама и институцијама у очувању и заштити одбрамбених интереса Републике Србије” [Стратегија одбране Републике Србије, 2009, 13].

Одлука о војној неутралности на сопствену безбедносну моћ једне земље и њено увећање утиче директно ограничавајуће за разлику од ситуације у којој би се војно сврстала у неки од постојећих савеза. Имајући у виду ту чињеницу, државе које су војно неутралне морају самостално да унапређују своје доктрине и стратегије и капацитете одбране, јер је извесно да би као чланице неког војног савеза уживале повластице у том смислу.

Интегрално ангажовање свих субјеката одбране и одбрамбених потенцијала једне земље лежи у бити концепта тоталне одбране на чему се заснивају одбрамбене политике свих европских војно неутралних земаља.

Стратегија националне безбедности и Стратегија одбране из 2019. године које су и најновије усвојене предвиђају увођење концепта тоталне одбране. Наиме, „у том смислу, разрадиће се и применити концепт тоталне одбране и значајно повећати број грађана обучених за одбрану земље” [Стратегија националне безбедности Републике Србије 2020, 36]. У Стратегији одбране се наводи: „разрадом и применом концепта тоталне одбране створиће се услови за интегрално и правовремено ангажовање свих субјеката система одбране” [Стратегија одбране Републике Србије 2020, 27]. У том смислу израђена су оперативна документа у складу са стратегијско-доктринарним документима, као и поједини планови концепта тоталне одбране.¹ На тај начин је операционализовано опредељење Републике Србије о начину спровођења тоталне одбране.

Сасвим је јасно да се због природе, сложености и интензитета безбедносних изазова, ризика и претњи одбрана не може остварити ангажовањем само војске, већ и осталих субјеката система одбране. На тај начин они чине јединствен, недељив, интегралан и свеобухватан систем тоталне одбране.

Оно што је разлика између европских држава које примењују тоталну одбрану и наше земље је свакако изложеност безбедносним изазовима, ризицима и претњама која код тих земаља није тако изражена као код Републике Србије, пре свега с обзиром на ситуацију на Косову и Метохији и све учесталију појаву хибридних претњи. Ако бисмо посматрали опремљеност наоружањем и војном опремом, модернизација и опремање оружаних снага одвија се у складу са развијањем економије наше земље.

Од 2011. године у Србији је замрзнуто служење војног рока, и може се рећи да регрутни систем није развијен на нивоу војно неутралних земаља које успешно примењују концепт тоталне одбране.

Међутим, у научној и стручној јавности све више се чује да је служење војног рока у Републици Србији треба успоставити на савременим принципима уважавајући сва искуства из Европе и света. У том светлу треба разматрати и званичне иницијативе које

¹ Влада Републике Србије је донела Концепт тоталне одбране крајем 2023. године. Сажетак концепта је објавило Министарство одбране 2024. године.

покреће Војска Србије. Из компаративне анализе војно неутралних европских држава које успешно примењују концепт тоталне одбране и Републике Србије може се закључити да савремене околности у којима се наша земља налази интензивирају и убрзавају примену концепта тоталне одбране и изградњу потребних одбрамбених капацитета који би допринели развоју способности за адекватне реакције на могуће безбедносне изазове, ризике и претње.

Тотална одбрана је таква да је у исто време и војна и цивилна и да се примењује и у рату и у миру и ванредном стању. Субјекти су свакако: Војска Србије, државни органи, органи државне управе, органи аутономних покрајина, органи локалне самоуправе, приватни сектор и надасве грађани Републике Србије [Концепт тоталне одбране – сажетак 2024]. Важну улогу у изградњи и јачању концепта тоталне одбране имају образовне и научноистраживачке институције које треба да проучавају и прате могуће облике угрожавања безбедности и одбране земље у својим доменима и континуирано јачају концепт. Поред тога војни научноистраживачки и технички институти су у обавези да убрзано развијају ново и модернизују постојеће наоружање и војну опрему. Економске тешкоће са којима се наша држава суочава свакако су ограничавајући фактор који утиче на изградњу и јачање одбрамбених способности и капацитета Републике Србије.

Међутим, мора се констатовати да је проценат финансијских средстава које Република Србија издвојила за потребе развоја војних способности у 2020. години износио 1,89% БДП, а у 2021. години 1,79% БДП, што је у сагласности са Дугорочним планом развоја система одбране (Радојевић, Кнежевић и Бојанић 2023, 28).

Када је у питању свест грађана о потреби одбране државе, мало је података који говоре о томе колико је становништво Републике Србије обавештено и упућено на тему концепта тоталне одбране.

Велико је питање колико је становништво спремно да реагује на прави начин и у складу са оним што концепт тоталне одбране суштински представља поготово посматрајући друге европске војно неутралне земље које полажу доста тога управо у формирање и одржавање свести грађана о потреби одбране државе. Овај задатак свакако треба спроводити на свим нивоима и континуирано.

Концепт тоталне одбране, дакле подразумева ангажовање свих расположивих ресурса за борбу против најразличитијих претњи. Нове стратегије га идентификују као наличје војне неутралности – ако немате савезнике на које се можете ослонити кад затреба, онда

морате да подижете сопствене капацитете. Тоталну одбрану спроводе сви грађани на разноврсним „фронтовима”. Први „фронт” тоталне одбране је образовање, кроз које ће се промовисати “родољубље” и спремност грађана за одбрану своје земље. Примера ради у бившој Југославији у школама је постојао предмет „Одбрана и заштита” који је позитивно утицао на развијање свести грађана о потреби одбране државе. Данас је у школству у Републици Србији тај предмет изостављен.

Онако како је дефинисано Законом о војној, радној и материјалној обавези и на основу иницијативе Министарства одбране и Министарства просвете враћено је у систем средњошколског образовања информативно држање наставе и израда видео материјала који се тичу безбедности и одбране [Министарство одбране, 2019]. Сасвим је јасно да би кораци попут увођења таквог или сличног предмета у школе били позитиван помак у едукацији становништва за цивилну заштиту.

Пошто су хибридне претње постале велики изазов за државе и њихов опстанак у савременим међународним односима у значајној мери, тотална одбрана би се базирала управо на могућности супротстављања овим претњама. Сајбер простор је несумњиво нови домен ратовања и одбрана Републике Србије у овом домену мора да буде сталан задатак свих значајних система државе и друштва.

Војну неутралност једне земље тешко је одвојити од примене концепта тоталне одбране и обрнуто. За спровођење политике војне неутралности суштински значај има концепт тоталне одбране и његова примена. Битан је економски чинилац, можда и основни јер мањак средстава одлучујуће утиче на јачање одбрамбених капацитета.

Војна неутралност за државу која изабере тај пут значи да та земља нема војних савезника, да има стабилну економију како би одолевала спољним притисцима и снажну војску која ће бити одвраћајући фактор од потенцијалне агресије, која ће моћи да заштити суверенитет и територијални интегритет.

У том правцу треба да се креће одбрамбена политика Републике Србије у наставку вођења војно неутралног курса и примени концепта тоталне одбране. Заправо, савремена тотална одбрана мора бити свеобухватна, јединствена, правремена, одржива, вишедимензионална, динамична, непрекидна, прилагодљива итд., а надасве мора постати средство за очување и постизање националних интереса [Концепт тоталне одбране – сажетак 2024].

Како исправно закључује Милосављевић “војна неутралност се не може посматрати као национални интерес већ као средство за остваривање националних интереса у домену одбране и безбедности” (Милосављевић 2022, 112).

ЗАКЉУЧАК

Концепт тоталне одбране посматран као инструмент одвраћања мора се одликовати потпуном спремношћу читавог друштва и његовом одлучношћу да позитивно одговори на разне безбедносне изазове и претње, укључујући и рат и агресију, као и природне непогоде. Многе државе су се у актуелном турбулентном геополитичком тренутку, одлучиле за концепт тоталне одбране као модел који би ојачао националну безбедност.

Рад прати развој свеобухватног концепта националне одбране од периода завршетка Другог светског рата до данас, и указује да је концепт националне одбране веома динамичан и да се прилагођава новим безбедносним изазовима додавањем нових елемената који су неопходни за одбрану државе.

Важна одлика концепта тоталне одбране јесте чињеница да га између осталих примењују војно неутралне земље и то од Хладног рата до данашњег времена. Основна идеја јесте да земље морају бити колико год је то могуће, самодоволне у спровођењу својих одбрамбених стратегија. Савремени концепт тоталне одбране заснива се на два основна принципа – отпору и отпорности. Отпор се односи на вољу и спремност за одбрану земље у случају војних претњи, а отпорност се односи на спремност грађана да одрже функционисање друштва у случају кризе, укључујући и војни напад. Хибридни претњама које су врло актуелне може се супротставити ако се војне способности употпуне одлучношћу друштва да се одупре и друштвеном отпорношћу.

Важно је истаћи да и НАТО промовише друштвену отпорност држава чланица. Отпорност је дефинисана као способност друштва да се одупре и опорави лако и брзо од великог “шока”, као што су природна катастрофа или оружани напад.

Отпорност је комбинација цивилне спремности и војних капацитета. Свака држава чланица НАТО треба да буде отпорна на велике “шокове”. Наиме, у овом војно-политичком савезу се сматра да је отпорна држава мање привлачна као мета и стога

доприноси укупној безбедности Алијансе. Робусна отпорност кроз цивилну спремност у државама чланицама је кључна за колективну безбедност и одбрану НАТО. Један од најистакнутијих елемената тоталне одбране у земљама попут Аустрије, Швајцарске, Финске, Шведске или далеког Сингапура јесте обавезно служење војног рока.

Обавезни војни рок има историјску основу, а пошто се као један од најозбиљнијих фактора одвраћања од потенцијалне агресије појавио концепт тоталне одбране, први предуслов за мање државе у одбрани од потенцијалне агресије јесте могућност мобилизације што већег дела становништва. У том смислу обавезно служење војног рока јесте један од главних инструмената који би омогућио правремену и бројчано завидну мобилизацију становништва. Анализирајући примену концепта тоталне одбране у европским државама, посебно се апострофира образовање грађана како би се подигла свест о колективној одбрани и стекла знања о националној безбедности и њеним питањима. Суштина концепта тоталне одбране у државама попут Шведске, Швајцарске и Финске огледа се у идеји да цивилно становништво удруженим снагама са војном одбраном и заштитом може смањити последице нестабилних времена и криза. Свака војно неутрална земља мора да буде спремна да пре свега у погледу политике одбране развија адекватне стратегије и концепте. У разумевању могу нам помоћи искуства земаља са дужом традицијом војне неутралности.

Државе које су у Европи синоними за војну неутралност попут Швајцарске и Аустрије, као и Шведске и Финске до тренутка аплицирања и чланства у НАТО проузрокованих актуелном безбедносном кризом на истоку Украјине и рату који се води између Русије и Украјине, темеље своју војну неутралност између осталог и на концепту тоталне одбране. Њихова одбрамбена политика је заснована на том концепту.

Сама чињеница да војна неутралност заснована на добровољности државе да не приступи ниједном постојећем војном савезу ограничава ту државу да увећава сопствену моћ, довољан је разлог да такве државе крећу путем развијања и реализације концепта тоталне одбране.

Свака земља, па и Србија када разматра на који ће начин обликовати своју безбедносну политику узима у обзир више различитих критеријума. На одбрамбену политику Србије утичу геополитичка кретања у свету, а посебно у региону, као и стратешка

опредељена државе која су одређена њеним највишим стратегијским и доктринарним документима. Поред тога, неопходно је ову најважнију функцију државе сагледати и из угла грађанина Србије, који је основа друштва које ће имати задатак да одбрамбену политику изнесе, али и у чију добробит је она креирана и спроводи се.

Наша земља може у ближем историјском наслеђу пронаћи основе за будућу примену концепта тоталне одбране, јер се у СФРЈ општенародна одбрана која је била на снази, заправо сводила на данашњи концепт тоталне одбране. Данас, посматрајући искуства других држава које примењују концепт тоталне одбране намеће се закључак да је за адекватну примену централна компонента служење војног рока, као и увођење предмета у школама који ће се бавити едукацијом младих о одбрани и безбедности земље. Потребно је радити и на подизању свести грађана о одбрани и безбедности које је од пресудног значаја у примени концепта тоталне одбране. Служење војног рока, подизање свести код грађана као и њихова едукација би уз појачано опремање савременим наоружањем и војном опремом подигло снаге наше војске, која је неизбежан фактор како у примени и развоју концепта тоталне одбране, тако и у одрживости војне неутралности. Из свега овога произилази јака борбена моћ, која је у служби одвраћања, због чега се напослетку концепт тоталне одбране и предузима.

Искуства из примене тоталне одбране указују на развијање свести и упознавања становништва о сваком појединачном субјекту и његовом месту и улози у овом концепту из чега следствено проистиче потреба служења војног рока и обука становништва за цивилну заштиту. Стога се недвосмислено може закључити да би се лекције научене од земаља код којих је концепт тоталне одбране на снази морале узети у разматрање приликом изградње концепта тоталне одбране у Републици Србији. Самим тим, искуства из поменутих земаља би имала озбиљан значај и за развој наше војске и унапређење одбрамбених способности.

ЛИТЕРАТУРА

- Berzina Ieva. 2020. „From ‘total’ to ‘comprehensive’ national defence: the development of the concept in Europe”. *Journal on Baltic Security*. 6(2): 1–9
- Bērziņš, Janis. 2023. “Latvia From Total Defense to Comprehensive Defense”. Institute for National Strategic Security. National Defense University. *PRISM*. 10(2): 38-53
- Dulić, Tomislav. Roland Kostić. 2010. „Yugoslav in Arms: Guerilla Tradition, Total Defence and the Ethnic Security Dilemma”. *Europe-Asia Studies*. 62(7): 1051–1072.
- Hellmann-Rajanayagam Dagmar. 2000. „Malaysia” in *Arms Procurement Decision Making Volume II: Chile, Greece, Malaysia, Poland, South Africa and Taiwan* Ravinder Pal Singh (ed.), SIPRI. Oxford University Press, 298 pp.
- Lallerstedt, Karl. 2021. “Rebuilding Total Defense in a Globalized Deregulated Economy”. Institute for National Strategic Security. National Defense University. *PRISM*. 9(3): 90-105.
- Matthews, Ron & Fitriani Bintang Timur. 2023. „Singapore’s ‘Total Defence’ Strategy”, *Defence and Peace Economics*, 1–21, DOI: 10.1080/10242694.2023.2187924
- NATO. 2023. “Resilience, civil preparedness and Article 3”, Last updated: 02 Aug. 2023, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_132722.htm
- Nicholson, Joanne, Peter Dortmans, Marigold Black, Marta Kepe, Sarah Grand-Clement, Erik Silfversten, James Black, Theodora Ogden, Livia Dewaele, and Pau Alonso Garcia-Bode. 2021. *Defence Mobilisation Planning Comparative Study: An Examination of Overseas Planning*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA1179-1.html.
- Phillips, Rita. Helena Rakowsky, Stefan, & Connelly, Vince. 2023. “Differences and Similarities in Perceptions of Recruits, Soldiers, and Veterans in an Austrian Cohort” *Journal of Veterans Studies*. 9 (1): 147–161. doi: 10.21061/jvs.v9i1.40
- Raska, Michael. 2023. “The Myth of a Technology Shield: Israel’s Strategic Surprise and Lessons for Singapore”. *RSIS Commentary*, No. 145, 11 October 2023.
- Ross, Johnson. 1973. “Yugoslav total national defence”. *Survival: Global Politics and Strategy*, 15(2): 54-58, doi: 10.1080/00396337308441389.

- Salminen, Pertti. 2011. „Finland’s Comprehensive and Military Defence doctrines responding to Emerging threats and new technologies”. OSCE High-Level Military Doctrine Seminar, FSC.MDS/26/11.
- Sarkam, Mohd Kamarul Amree Mohd, Noor Azmi Mohd Zainol, and Zahimi Zainol Abidin. 2023. “Civil Preparedness in Malaysia’s Total Defence (HANRUH) Policy: A Critical Evaluation.” *Journal of Social Science and Humanities* 6(5): 41-49. DOI: 10.26666/rmp.jssh.2023.5.6
- Siang Yang Soo. 2019. „Realizing ‘Hanruh’: Achieving Total Defence Through The Reserve Forces”, *The Journal of Defence and Security*, 11(2): 80-82.
- SIPRI. Stockholm International Peace Research Institute. 2002. *Part II. Military spending and armaments*, 2002, <https://www.sipri.org/sites/default/files/279-300Chapter9.pdf>
- Strand, Sanna. 2023. „The Reactivation and Reimagination of Military Conscription in Sweden.” *Armed Forces & Society*. 1-21. doi: 10.1177/0095327X231164740.
- Sundelius, Bengt. Eldeblad, Jan. 2023. „Societal security and total defence: Swedish way”. Institute for National Strategic Security. National Defense University. *PRISM*. 10(2): 92-111.
- The Military Balance*. 2022. The International Institute for Strategic Studies (IISS). London: Routledge. 504 p.
- The Military Balance*. 2023. The International Institute for Strategic Studies (IISS). London: Routledge. 508 p.
- Wither, James Kenneth. 2020. „Back to the future? Nordic total defence concepts”. *Defence Studies*, 20(1): 61-81. doi: 10.1080/14702436.2020.1718498.
- Врачар, Милинко. Горан Станојевић. 2019. „Стратешка култура Србије и концепт тоталне одбране”. *Војно дело*. 71(8): 294-315
- Гаћиновић, Радослав. 2018. „Војна неутралности и будућност Србије”. *Политика националне безбедности*. 1/2018: 23-38.
- Ђурашиновић Радојевић, Драгана. 2016. „Швајцарска „оружана неутралност”“ у *Утицај војне неутралности Србије на безбедност и стабилност у Европи*, ур. Срђан Кораћ, стр. 52-76, Београд: Институт за међународну политику и привреду; Hanns Seidel Stiftung
- Јевтић, Драган, и Слободан М. Радојевић. 2021. „Хладни рат и и државоцентрични концепт безбедности: искуства и паралеле”. *Политичка ревија*, 70 (4): 129–151. doi: 10.22182/pr.7042021.7

- Концепт тоталне одбране – сажетак.* 2024. Стојковић Дејан, Радовић Блажо (прир.), Медија центар „Одбрана”, Београд
- Милковски, Вангел и Сандра Божић. 2023. “Концепт тоталне одбране у стратегији одвраћања Републике Србије”. *Српска политичка мисао*, 80(2): 7-32. doi: 10.5937/spm80-44249
- Милосављевић, Бранислав. 2021. „Тотална одбрана”. Одбрана. Септембар 2021.
- Милосављевић, Бранислав. 2022. „Специфичности и потреба унапређења војне неутралности”. *Српска политичка мисао*, Посебно издање: 101-122. doi: 10.22182/spm.specijal2022.4
- Министарство одбране Републике Србије. 2019. “Одбрана и безбедност поново у средњој школи”. 26.02.2019.
- Новаковић, Игор. 2012. „Неутралност у Европи у 21. веку и случај Србије”, ISAC Fund. Центар за међународне и безбедносне послове. Београд.
- Радојевић, Слободан. Кнежевић, Милена и Драган, Бојанић. 2023. “Политика неутралности и улагања у систем одбране”. *Војно дело*, 75(2): 14-31. doi: 10.5937/vojdelo2302014R
- Резолуција Народне Скупштине Републике Србије о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије, Народна Скупштина РС, Београд 26. децембар 2007. године, доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=80729>
- Старчевић, Срђан, Срђан Благојевић. 2020. „Улога служења војног рока у развоју српске стратешке културе”. *Војно дело*. 72(4): 85-104.
- Стратегија националне безбедности Републике Србије, Београд 2020, доступно на: <https://www.mod.gov.rs/lat/4350/strategije-4350>
- Стратегија националне безбедности Републике Србије, Београд, октобар 2009, доступно на: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/odluka/2009/88/1/reg>
- Стратегија одбране Републике Србије, Београд 2020, доступно на: <https://www.mod.gov.rs/lat/4350/strategije-4350>
- Стратегија одбране Републике Србије, Београд, 2009, доступно на: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/odluka/2009/88/2>

Vukojica M. Živanović

University of defence in Belgrade, Military academy

Slobodan M. Radojević

University of defence in Belgrade, Military academy

DEFENSE POLICY BASED ON THE CONCEPT OF TOTAL DEFENCE

Resume

Total defence is a concept that should ensure the response of the state in situations caused by war and other extraordinary circumstances. This comprehensive approach of the state system's response requires that all segments of society as a whole actively act in order to preserve the sovereignty and security of the state.

In order for a society to be able to respond positively to threats, challenges and risks, it is necessary that the strategy of deterrence be based on the concept of total defence. The historical beginnings of the establishment of the concept of total defence go back to the period after the Second World War, while the development of the concept intensified during the Cold War.

The mentioned periods are characterized by an increase in the fear of aggression and potential occupation, which predicted that states would strengthen their own readiness for defence.

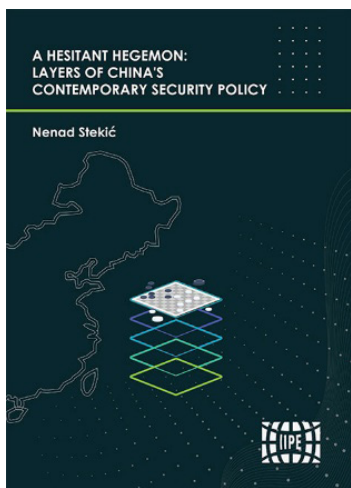
The aim of this paper is to present, based on the experiences and examples of other countries, lessons learned that could be used to build the concept of total defense in the Republic of Serbia.

The authors, finding important features of the application of the concept of total defense in countries around the world, tried to provide important lessons for strengthening military neutrality and building the concept of total defense of the Republic of Serbia.

Keywords: defence policy, military neutrality, the concept of total defence, deterrence strategy, the Republic of Serbia

ПРИКАЗИ

*Јана Марковић**
*Факултет безбедности,
Универзитет у
Београду, Београд*
**„КИНЕСКИ САН“
И ПОДМЛАЂИВАЊЕ
КИНЕ КАО
ВЕЛИКЕ СИЛЕ**

Nenad Stekić. 2023. *A Hesitant Hegemon: Layers of China's Contemporary Security Policy*. Belgrade: Institute of International Politics and Economics, 278 pp.

Идеја о великом подмлађивању кинеске нације чврсто је имплементирана у свеукупну политику коју Народна Република Кина (у даљем тексту: Кина) води у савременом глобалном поретку. Као резултат великих амбиција, Кина остварује све веће материјалне способности које јој омогућавају технолошки и војни напредак чиме све чешће бива предмет расправа у којима се о њој говори као о „новом хегемону“. Да ли је успон Кине заиста достигао такву размеру да може да представља значајну забринутост за глобални поредак и међународну безбедност?

Монографија „Хегемон који оклева: слојеви савремене безбедносне политике Кине“ аутора Ненада Стекића (Nenad Stekić) написана на систематичан, за читаоца разумљив начин доприноси свеукупном разумевању савремене безбедносне политике Кине. Иновативност се огледа у приступу који фокус ставља на испитивање начина на који догађаји у међународном поретку утичу на спољнополитичко

* Контакт: jana.markovic@fb.bg.ac.rs; markovicfb22@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-0676-8213>

понашање Кине чиме се уједно нуди и јединствен увид у еволуцију њене позиције у глобалној арени. Аутор уводи нов приступ „секвенцирања” безбедносне политике Кине на слојеве. Применивши мултидимензионалност у проучавању безбедносне политике Кине аутор је остварио оригинални приступ у разумевању мотива и начина развоја ове политике, чиме је допринео експанзији дискусија које се баве истим или предметно блиским темама, а посебно у областима безбедности, политике и међународних односа. Карактеристична тачка коју читалац треба да има на уму јесте чињеница да аутор полази од претпоставке да је кинеска безбедносна политика на стратешком нивоу свих других (супер)сила у међународном систему међу најсвеобухватнијим.

Аутор користи прилику да да одговор на нека од питања која су од суштинског значаја за разумевање Велике стратегије Кине и њене безбедносне политике. Монографија се састоји од пет тематских поглавља организованих на систематичан начин тако да читаоца упуте у предмет истраживања кроз теоријске концепте, омогуће разумевање сложености савремене кинеске безбедносне политике у свету и, на крају, понуде три потенцијална сценарија за будуће одлучивање Кине.

Поред теоријских феномена и концепата (свеобухватна национална моћ, *locus* глобалне безбедности и раздвајање структуре система међународних односа) неопходних за разумевање аргумената који се износе, аутор се у првом поглављу бави питањем на који начин је кинеска безбедносна политика допринела развоју њене Велике стратегије. Принцип „мирног успона”, усклађен са стратешком културом, конзистентан је елемент кинеске спољне и безбедносне политике последњих деценија. За процену достизања мирног успона аутор опрезно користи тезу о хегемонској стабилности с обзиром на то да још увек немамо све одговоре потребне за доношење свеобухватних закључака. У контексту изнетог, да ли ће Кина угрозити статус хегемона Сједињеним Америчким Државама и пореметити стабилност глобалног поретка? Да ли ће Кина постати одлучнија у својој спољној политици и тиме се „замерити” другим државама или утицати на стабилност и ефикасност регионалних и глобалних институција? Аутор отвара врата истраживачима за развој дискусија које ће као почетну тачку узимати овај теоријски модел. Уз то, аутор нуди читаоцу још један инструмент за истраживање који се у овој монографији налази у

облику слојева и подслојева кинеске безбедносне политике.

Да би се ти слојеви разумели, читалац се уводи у еволутивни пут Велике стратегије. У вези са тим, представљене су основне идеје неких од суштинских филозофских концепата попут конфучијанизма, таоизма и будизма који су утицале на Велику стратегију и активности Кине у спољнобезбедносном окружењу. Тако је Комунистичка партија Кине у своју политичку идеологију уградила одређене аспекте конфучијанизма, попут идеје меритократије, поштовања ауторитета и друштвене хармоније. Или, вредности таоизма попут понизности, једноставности и самоограничења могу се сматрати факторима који су утицали на приступ Кине глобалном лидерству. На страницама које следе, дат је детаљан приказ развоја Велике стратегије кроз четири етапе почевши од друге половине 20. века. Оно што аутор износи као упечатљиво јесте то да су аналитички периоди еволуције Велике стратегије усклађени са владавинама шефова држава (конкретно је реч о престанку мандата шефа државе који уједно означава крај етапе). Управо у вези са овом повезаношћу, Велика стратегија Кине се мења у зависности од идеолошке и стратешке визије света актуелног

лидера. По чему је то специфична пета етапа Велике стратегије? Најпре, она је отпочела независно од престанка мандата шефа државе током четврте етапе, јер се четврта етапа завршила и пета је почела са Си Ђинпингом као лидером. Пети период развоја појављује се као феномен услед промена у домену спољних послова Кине које су проузроковане избијањем пандемије КОВИД-19 и која је притом укључила и на рањивости саме Стратегије. Овај пети период уједно карактерише и асертивност Кине у домену јавне дипломатије и повећаног ангажовања на глобалној сцени што се још назива и „дипломатија Вука ратника” (стр. 112). Аутор сматра да постоје снажне индикације да је Пета Стратегија не само формулисана већ и опсежно операционализована и да је могуће да ће уз мање модификације, остати актуелна до 2049. за када је постављен прокламовани циљ „подмлађивања” и јачања кинеске нације.

Након детаљне анализе развоја Велике стратегије, аутор се опредељује за посебан приступ у наукама безбедности који користи нивое и секторе безбедносне политике који се међусобно укрштају, пружајући свеобухватан аналитички оквир за боље разумевање начина на који Кина реагује у спољној политици. Само

поглавље је организовано у три целине које одговарају посебној врсти слојева безбедносне политике: 1) хијерархијско-просторни слојеви, 2) функционални слојеви и 3) институционални слојеви.

У оквиру прве целине, разматрају се кинеска глобална агенда, национална и људска безбедност, као и политика Кине у вези са просторним регионима попут источноазијског, Залива, Африке, Океаније. Анализом су обухваћени и програми попут оног који Кина развија у свемиру, где се геополитичка конкуренција интензивирала последњих година, као и програми на Арктику, који између осталог у великој мери имају допринос научним истраживањима (без обзира на то да ли се Арктик претвара у нови регионални безбедносни комплекс). Није занемарен ни скептицизам који се јавио међу европским државама у оквиру иницијативе „Појас и пут”. За ову иницијативу је рецимо посебно значајна политика коју Кина води у Персијском заливу, где последњих година испољава своју асертивност кроз јачање политичке и војне сарадње.

Друга група, функционални слој кинеске безбедносне политике, фокусира се на области које тестирају спремност и ефикасност Кине у суочавању

са глобалним изазовима попут понашања у Индо-пацифичком региону који се све више препознаје као регија од значаја за глобалну безбедност, посредовања у Украјини или деловања у Авганистану кроз пружање помоћи, посредовање у мировним споразумима и подржавање Авганистана као државе и њеног народа. Анализом су обухваћени и подухвати попут пројектовања меке моћи, технолошког развоја, трговине оружјем. За разлику од пројектовања меке моћи које Кина спроводи деценијама, или чак вековима уназад, а која је сада само интензивирана, трговина војном опремом је нешто што је доживело значајан раст последњих година. Уз значајан свеукупни технолошки напредак који остварује, то је Кину начинило значајним играчем на глобалном тржишту оружја, али и других производа.

На крају, трећа група се односи на институционалне елементе (подслојеве) и обухвата улогу Комунистичке партије Кине, државне и националне администрације, Народноослободилачке армије, као и учешће Кине у међународним организацијама и другим међународним форумима. С обзиром на централну улогу Комунистичке партије Кине за разумевање кинеске безбедносне

политике неопходно је управо изучавање саме Партије. У анализу треба укључити и структурално, функционално и нормативно уређење саме државе, као и разумевање организације и начина деловања Народноослободилачке армије као главне војне снаге. И на крају, Кина је чланица бројних међународних организација (чак и оснивач једне, Шангајске организације за сарадњу) и као таква она не може своју спољну политику да ограда од чланства у организацијама или било којих иступања у међународним односима.

Посебно интересантно поглавље за читаоца који се интересује или проучава билатералне односе Кине и Америке јесте четврто поглавље посвећено начину на који Пентагон види развој Кине и импликације тог развоја на међународне односе. Када једна држава развија своју моћ, а нарочиту ону која има војни карактер, то не може да промакне „великом брату” глобалног поретка. На крају, који хегемон би дозволио другом међународном актеру да угрози његову позицију?! Како Сједињене Америчке Државе од 2001. објављују годишње извештаје о војном и безбедносном развоју Кине, аутор је на располагању имао 21 извештај који указује на следеће: неколико кључних тема се доследно

појављује у извештајима, попут војних капацитета, модернизације, војне моћи, програма војне модернизације и војног буџета; као и то да се уочава промена фокуса Пентагона са одбрамбених концепата на унутрашњу политику у вези са Тајваном и Хонг Конгом.

Иако се из наслова поглавља то не наслућује, аутор је искористио половину простора овог поглавља да представи резултате истраживања који указују на перцепцију коју Кина има према Пентагону и Сједињеним Америчким Државама. Овог пута, Кина је асертивно поступила, заузела место истакнутог учесника на глобалној сцени и ту улогу искористила да укаже на последице које хегемонија Сједињених Америчких Држава има на међународну заједницу и све њене актере.

Крај монографије, пето поглавље, аутор посвећује сценаријима асертивности Кине у глобалној политици. Да ли ће Кина наставити да буде оклевајући лидер у систему међународних односа? Читалац међутим не би требало да очекује да ће пронаћи одговор на ово питање. Одговорно и оправдано, аутор не износи предвиђања у погледу будућег понашања Кине у спољнополитичким односима. Он нуди три алтернативна сценарија који показују положај Кине у наредној

деценији међународних односа до 2030.

Аутор сматра да би кинеска безбедносна политика могла довести од *status quo* (Сценарио 1) до агресивније Кине и еволуције нове кинеске безбедносне политике (Сценарио 2), или Кине као унипола у међународном систему (Сценарио 3). Први сценарио био би наставак пасивне улоге Кине у међународним односима која је била карактеристична дуги период. Кина се не би мешала у послове других држава нити би преузимала водећу улогу у међународним питањима, бавила би се унутрашњим стварима што би јој омогућило да економски јача и буде главни глобални играч. Други сценарио полази од централних кругова у међународним односима, у чијем центру се налази Кина која ће асертивно водити своју безбедносну политику тако што ће својим економским и политичким утицајем да обликује правила међународног система на начин који њој одговара. Овакво понашање Кине би јој омогућило да се укључи у посредовање у територијалним споровима, и поспешити пројектовање њене меке моћи. Економски развој, инфраструктурни пројекти и трговински споразуми су нешто што Кини већ сада обезбеђује ширење свог утицаја. Међутим, уколико би дошло до

остварења трећег сценарија, Кина би постала унипол, што значи да би преузела улогу коју већ неколико деценија имају Сједињене Америчке Државе. Овај сценарио се чини мало вероватним јер, тешко је поверовати, како је речено раније, да ће хегемон лако дозволити другој (супер)сили да тако лако „преузме престо”. Не треба заборавити да су на међународној сцени и Русија и Индија значајни играчи.

Дешавања у савременом свету доводе у питање одрживост мирног успона Кине и стварају неизвесности у развоју безбедносних политика и односа у међународном систему. Може се закључити да је аутор применом различитих методолошких алата заиста дао једно од могућих објашњења о природи кинеске спољне и безбедносне политике од периода избијања пандемије КОВИД-19 до данас. Упркос ограничењима ове монографије и резултата истраживања који су у њој представљени, а којих је и сам аутор врло свестан, она (монографија) пружа увид у начине на који су различити слојеви кинеске безбедносне политике усклађени са догађајима и променама које се дешавају како њеном у блиском окружењу тако и у регионалним и глобалним оквирима. Самим тим, књига представља вредно штиво како за

научну заједницу, тако и за све оне који желе да читањем једне публикације стекну основна знања о (савременој) кинеској безбедносној политици. Аутор не задире од тога да изнесе аргументе који иду у прилог развоју Кине као новог хегемона или доминантне глобалне силе.

Међутим, чињеница да аутор то чини на основу емпиријских метода и анализа релевантних извора, строго поштујући методолошка правила, чини ову монографију итекако значајном тезом која ће учинити корпус научног знања у овој области богатијим.

Литература

Stekić, Nenad. 2023. *A Hesitant Hegemon: Layers of China's Contemporary Security Policy*. Belgrade: Institute of International Politics and Economics.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

У часопису *Политика националне безбедности* објављују се радови који представљају резултат најновијих теоријских и емпиријских научних истраживања у области политичких наука. Аутори би приликом писања радова требало да се позивају претежно на резултате научних истраживања који су објављени у научним часописима, првенствено у часописима политиколошке тематике.

Радови се објављују на српском језику и ћириличком писму или енглеском, руском и француском језику.

Часопис се објављује два пута годишње. Рокови за слање радова су: 1. април и 1. октобар.

Исти аутор не може да објави рад у два узастопна броја часописа, без обзира да ли је реч о самосталном или коауторском раду.

Радове слати на имејл-адресу: pnb@ips.ac.rs.

Научни чланак може имати највише 40.000 карактера са размацама, укључујући фусноте. Приликом бројања карактера изоставити списак референци. Изузетно, монографска студија може бити већег обима у складу са одредбама *Правилника о поступку, начину вредновања и квантитативном исказивању научноистраживачких резултата истраживања*.

Осврт може имати највише 15.000 карактера са размацама.

Приказ књиге може имати највише 10.000 карактера са размацама.

Приликом провере броја карактера користити опцију *Review/Word Count/Character (with spaces)* уз активiranу опцију *Include textboxes, footnotes and endnotes*.

НАЧИН ЦИТИРАЊА

Часопис *Политика националне безбедности* користи делимично модификовани Чикаго стил цитирања (17. издање приручника *Chicago Manual of Style*), што подразумева навођење библиографске парентезе (заграде) по систему аутор–датум у тексту, као и списак референци са пуним библиографским подацима након текста рада.

Податке у библиографској парентези и списку референци навести на језику и писму на коме је референца објављена.

У наставку се налазе правила и примери навођења библиографских података у списку референци и у тексту. За сваку врсту референце прво је дато правило навођења, а затим пример навођења у списку референци и библиографској парентези.

Библиографска парентеза се по правилу наводи на крају реченице, пре интерпункцијског знака, и садржи презиме аутора, годину објављивања и одговарајући број страна, према следећем примеру: (Суботић 2010, 15–17).

Монографија

Један аутор

Презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Суботић, Момчило. 2010. *Политичка мисао србистике*. Београд: Институт за политичке студије. (Суботић 2010)

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company. (Mearsheimer 2001)

Два или три аутора

Презиме, име, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Стојановић, Борђе, и Живојин Ђурић. 2012. *Анатомија савремене државе*. Београд: Институт за политичке студије. (Стојановић и Ђурић 2012)

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press. (Pollitt, Birchall, and Putman 1998)

Четири и више аутора

Презиме, име, име и презиме, име и презиме, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Милисављевић, Бојан, Саша Варинац, Александра Литричин, Андријана Јовановић, и Бранимир Благојевић. 2017. *Коментар Закона о јавно-приватном партнерству и концесијама: према стању законодавства од 7. јануара 2017. године*. Београд: Службени гласник; Правни факултет. (Милисављевић и др. 2017)

Уредник/приређивач/преводицац уместо аутора

Након навођења имена, ставити зарез, па након тога одговарајућу скраћеницу на језику и писму референце, нпр. „ур.“, „прев.“, „prig.“, „ed.“, „eds.“

Kaltwasser, Cristobal Rovira, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostigoy, eds. 2017. *The Oxford Handbook of Populism*. New York: Oxford University Press. (Kaltwasser et al. 2017)

Поглавље у зборнику

Презиме, име. Година издања. „Наслов поглавља.” У *Наслов*, ур. име презиме, број страна на којима се налази поглавље. Место издања: издавач.

Степић, Миломир. 2015. „Позиција Србије пред почетак Великог рата са становишта Првог и Другог закона геополитике.” У *Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године*, ур. Миломир Степић и Љубодраг П. Ристић, 55–78. Лајковац: Градска библиотека; Београд: Институт за политичке студије. (Степић 2015)

Lošonc, Alpar. 2019. “Discursive dependence of politics with the confrontation between republicanism and neoliberalism.” In *Discourse and Politics*, eds. Dejana M. Vukasović and Petar Matić, 23–46. Belgrade: Institute for Political Studies. (Lošonc 2019)

Чланак у научном часопису

Чланак у редовном броју

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Наслов часописа* волумен (број): број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Ђурић, Живојин, и Миша Стојадиновић. 2018. „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких институција.” *Српска политичка мисао* 62 (4): 41–57. doi: 10.22182/spm.6242018.2.

(Ђурић и Стојадиновић 2018, 46–48)

Ellwood, David W. 2018. “Will Brexit Make or Break Great Britain?” *Serbian Political Thought* 18 (2): 5–14. doi: 10.22182/spt.18212018.1.

(Ellwood 2018, 11)

Чланак у посебном броју

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” У „Наслов посебног броја”, ур. име презиме уредника, напомена о посебном издању, *Наслов часописа*: број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Стојановић, Ђорђе. 2016. „Постмодернизам у друштвеним наукама: стање парадигме.” У „Постмодернизација српске науке: политика постмодерне / политика после постмодерне”, ур. Ђорђе Стојановић и Мишко Шуваковић, посебно издање, *Српска политичка мисао*: 5–35. doi: 10.22182/spm.specijal2016.1.

(Стојановић 2016, 27)

Енциклопедије и речници

Наведен је аутор/уредник

Презиме, име, име и презиме, ур. Година издања. *Наслов*. Том. Место издања: издавач.

Jerkov, Aleksandar, ur. 2010. *Velika opšta ilustrovana enciklopedija Larrouse: dopunjeno srpsko izdanje*. Tom V (S–Z). Beograd: Mono i Manjana.

(Jerkov 2010)

Није наведен аутор/уредник

Наслов. Година издања. Место издања: издавач.

Webster's Dictionary of English Usage. 1989. Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster Inc.

(*Webster's Dictionary of English Usage* 1989)

Докторска дисертација

Презиме, име. Година издања. „Наслов докторске дисертације.” Докторска дисертација. Назив универзитета: назив факултета.

Бурсаћ, Дејан. 2019. „Утицај идеологије политичких партија на јавну потрошњу у бившим социјалистичким државама.” Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет политичких наука.

(Бурсаћ 2019, 145–147)

Wallace, Desmond D. 2019. “The diffusion of representation.” PhD diss. University of Iowa.

(Wallace 2019, 27, 81–83)

Чланак у дневним новинама или периодичним часописима

Наведен је аутор

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Назив новине или часописа* годиште: број стране на којој се налази чланак.

International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991 [ICTY], *Prosecutor v. Dusko Tadic*, Case No. IT-94-1-A-AR77, Appeal Judgement on Allegations of Contempt Against Prior Counsel, Milan Vujin, Judgment of 27 February 2001.

(*Prosecutor v. Dusko Tadic*, IT-94-1-A-AR77) или

(ICTY, IT-94-1-A-AR77)

Архивски извори

Назив установе [акроним или скраћени назив], назив или број фонда [акроним или скраћени назив], кутија, фасцикла (уколико постоји), сигнатура, „Назив документа” (ако нема назива, дати кратак опис одговарањем на питања: ко? коме? шта?), место и датум документа или н.д. ако није наведен датум.

Архив Србије [АС], МИД, К-Т, ф. 2, r93/1894, „Извештај Министарства иностраних дела о постављању конзула”, Београд, 19. април 1888.

(АС, МИД, К-Т, ф. 2)

(АС, МИД, ф. 2) – *ако је позната само фасцикла, а не и кутија*

Dalhousie University Archives [DUA], Philip Girard fonds [PG], B-11, f. 3, MS-2-757.2006-024, “List of written judgements by Laskin,” n.d.

(DUA, PG, B-11, f. 3)

Извори са интернета

Презиме, име или назив корпоративног аутора [акроним]. Година објављивања или н.д. – ако не може да се утврди година објављивања. „Наслов секције или стране унутар сајта.” *Назив сајта*. Датум креирања, модификовања или последњег приступа страници, ако не може да се утврди на основу извора. Интернет адреса.

Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html>.

(Bilefsky and Austen 2019)

Институт за политичке студије [ИПС]. н.д. „Предавање др Фридриха Ромига.” *Институт за политичке студије*. Последњи приступ 10. октобар 2018. <http://www.ips.ac.rs/rs/news/predavanje-dr-feridriha-romiga/>.

(Институт за политичке студије [ИПС], н.д.) – *прво навођење*

(ИПС, н.д.) – *свако следеће навођење*

Танјуг. 2019. „Европска свемирска агенција повећава фондове.” 28. новембар 2019. <http://www.tanjug.rs/full-view1.aspx?izb=522182>.

(Танјуг 2019)

AUTHOR GUIDELINES

Academic journal *Politika nacionalne bezbednosti* publishes articles that are the result of the latest theoretical and empirical research in the field of political science. Authors should refer mainly the results of scientific research published in academic journals, primarily in political science journals.

The papers are published in Serbian, English, French, or Russian.

The journal is published two times a year. The deadlines for submitting the manuscripts are: April 1st and October 1st.

Two consecutive issues cannot contain articles written by the same author, whether single-authored or co-authored.

Manuscripts should be sent to the following e-mail address: pnb@ips.ac.rs.

Research article can have up to 40,000 characters with spaces, including footnotes. When counting the characters leave out the reference list.

Review can have up to 15,000 characters with spaces.

Book review can have up to 10,000 characters with spaces.

When counting the characters, use the option Review/Word Count/Character (with spaces) and check the box Include textboxes, footnotes and endnotes.

CITING AND REFERENCING

Academic journal *Politika nacionalne bezbednosti* adopts a modified version of Chicago citation style (17th edition of the *Chicago Manual of Style*), the author–date system of in-text parenthetical citation, with the list of references with full bibliographic information being placed at the end of the paper.

The bibliographic data in both the parenthetical citation and reference list should be cited in the original language of the source. The English translation of the reference title should be enclosed in square brackets after the original title. The references originally written in Cyrillic script should be transliterated into Latin script.

Below are the rules and examples of citing the bibliographic information in the reference list and in the text. For each type of source, a citation rule is given first, followed by an example of citation in the reference list and bibliographic parenthesis.

The bibliographic parenthesis, as a rule, is set off at the end of the sentence, before the punctuation mark. It contains the author's surname, the year of publication and page numbers pointing to a specifically contextual page or range of pages, as in the following example: (Mearsheimer 2001, 15–17).

Books

Books with one author

Surname, Name. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company. (Mearsheimer 2001)

Books with two or three authors

Surname, Name, and Name Surname. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Brady, Henry E., and David Collier. 2010. *Rethinking Social Inquiry: Diverse Tools, Shared Standards*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers. (Brady and Collier 2010)

Pollitt, Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

(Pollitt, Birchall and Putman 1998)

Books with four or more authors

Surname, Name, Name and Surname, Name and Surname, and Name and Surname. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Pollitt, Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan. (Pollitt et al. 2005)

Editor(s) or translator(s) in place of the author(s)

Surname, Name, Name and Surname, ed. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Kaltwasser, Cristobal Rovira, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostigoy, eds. 2017. *The Oxford Handbook of Populism*. New York: Oxford University Press.

(Kaltwasser et al. 2017)

Chapter in an edited book

Surname, Name. Year of publication. "Title of the chapter." In *Title*, ed. Name Surname, page range. Place of publication: Publisher.

Lošonc, Alpar. 2019. "Discursive dependence of politics with the confrontation between republicanism and neoliberalism." In *Discourse and Politics*, eds. Dejana M. Vukasović and Petar Matić, 23–46. Belgrade: Institute for Political Studies.

(Lošonc 2019)

Journal Articles

Regular issue

Surname, Name. Year of publication. "Title of the article." *Journal* Volume, if available (issue): page range. DOI.

Ellwood, David W. 2018. "Will Brexit Make or Break Great Britain?" *Serbian Political Thought* 18 (2): 5–14. doi: 10.22182/spt.18212018.1.

(Ellwood 2018)

Special issue

Surname, Name. Year of publication. "Title of the article." In "Title of the special issue", ed. Name Surname, Special issue, *Journal*: page range. DOI.

Chin, Warren. 2019. "Technology, war and the state: past, present and future." In "Re-visioning war and the state in the twenty-first century." Special issue, *International Affairs* 95 (4): 765–783. doi: 10.1093/ia/iiz106.

(Chin 2019)

Encyclopedias and dictionaries

When the author/editor is known

Surname, Name, Name Surname, ed. Year of publication. *Title*. Vol. Place of publication: Publisher.

Badie, Bertrand, Dirk Berg-Schlosser, and Leonardo Morlino, eds. 2011. *International Encyclopedia of Political Science*. Vol. 1. Los Angeles: Sage Publications.

(Badie, Berg-Schlosser and Morlino 2011)

When the author/editor is unknown

Title. Year of publication. Place of publication: Publisher.

Webster's Dictionary of English Usage. 1989. Springfield, Massachusetts: Merriam-Webster Inc.

(*Webster's Dictionary of English Usage* 1989)

PhD dissertation

Surname, Name. Year of publication. "Title of the dissertation." PhD diss. University.

Munger, Frank J. 1955. "Two-Party Politics in the State of Indiana." PhD diss. Harvard University.

(Munger 1955, 17–19)

Newspapers and magazines

Signed articles

Surname, Name. Year of publication. "Title of the article." *Newspaper/Magazine* Date: page range.

Clark, Phil. 2018. "Rwanda's Recovery: When Remembrance is Official Policy." *Foreign Affairs*, January/February 2018: 35–41.

(Clark 2018)

Unsigned articles

Title of the newspaper/magazine. Year of publication. "Title of the article." Date: page range.

New York Times. 2002. "In Texas, Ad Heats Up Race for Governor." July 30, 2002.

(*New York Times* 2002)

Corporate author

Name of the corporate author [acronym if needed]. Year of publication. *Title of the publication*. Place of publication: Publisher.

International Organization for Standardization [ISO]. 2019. *Moving from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015*. Geneva: International Organization for Standardization.

(International Organization for Standardization [ISO] 2019) – *The first in-text citation*

(ISO 2019) – *Second and all subsequent citations*

Special cases of referencing

Citing edition other than the first

Surname, Name. Year of publication. *Title*, edition number. Place of publication: Publisher.

Bull, Hedley. 2012. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, 4th edition. New York: Columbia University Press.

(Bull 2012)

Multiple sources of the same author

1) *Multiple sources by the same author* should be arranged chronologically by year of publication in ascending order.

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.
Mearsheimer, John J. 2010. "The Gathering Storm: China's Challenge to US Power in Asia." *The Chinese Journal of International Politics* 3 (4): 381–396. doi: 10.1093/cjip/poq016.

2) *Multiple sources by the same author from the same year* should be alphabetized by title, with lowercase letters attached to the year. Those letters should be used in parenthetical citation as well.

Walt, Stephen M. 2018a. *The Hell of Good Intentions: America's Foreign Policy Elite and the Decline of U.S. Primacy*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

(Walt 2018a)

Walt, Stephen M. 2018b. "Rising Powers and the Risk of War: A Realist View of Sino-American Relations." In *Will China's Rise be Peaceful: Security, Stability and Legitimacy*, ed. Asle Toje. 13–32. New York: Oxford University Press.

(Walt 2018b)

3) *Single-authored sources precede multi-authored sources beginning with the same surname* or written by the same person.

Pollitt, Christopher. 2001. "Clarifying convergence. Striking similarities and durable differences in public management reform." *Public Management Review* 3 (4): 471–492. doi: 10.1080/14616670110071847.

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

4) *Multi-authored sources with the same name and surname* of the first author should continue to be alphabetized by the second author's surname.

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

Pollitt Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

Special cases of parenthetical citation

Exceptions to the rule of placing the parenthetical citation at the end of a sentence

1) If the *author is mentioned in the text*, even if used in a possessive form, the year must follow in parenthesis, and page numbers should be put in the brackets at the end of the sentence.

For the assessment, see Kaltwasser *et al.* (2017) ... (112).

According to Ellwood (2018) ... (7).

2) When *quoting directly*, if the name of the author precedes the quotation, the year and page numbers must follow in parenthesis.

Mearsheimer (2001, 28) claims that: "..."

3) When *using the same source multiple times in one paragraph*, the parenthetical citation should be placed either after the last reference (or at the end of the paragraph, preceding the final period) if the same page (or page range) is cited more than once, or at the first reference, while the subsequent citations should only include page numbers.

Do not use *ibid* or *op. cit.* with repeated citations.

Using brief phrases such as “see”, “compare” etc.

Those phrases should be enclosed within the parenthesis.

(see Ellwood 2018)

Using secondary source

When using a secondary source, the original source should be cited in parenthesis, followed by “quoted in” and the secondary source. The reference list should only include the secondary source.

“Its authority was greatly expanded by the constitutional revision of 1988, and the Court of Arbitration can now be regarded as a ‘genuine constitutional court’” (De Winter and Dumont 2009, 109 cited in: Lijphart 2012, 39–40).

Lijphart, Arend. 2012. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 2nd edition. New Haven & London: Yale University Press.

Multiple sources within the same parentheses

1) When *multiple sources* are cited, they should be separated by semicolons.

(Mearsheimer 2001, 34; Ellwood 2018, 7)

2) When *multiple sources by the same author*, but published in different years are cited, the name of the author is cited only the first time. The different years are separated by commas or by semicolon where page numbers are cited.

(Mearsheimer 2001, 2010) or (Mearsheimer 2001, 15–17; 2010, 390)

3) When *different authors share the same surname*, include the first initial in the parenthesis.

(M. Chiti 2004, 40), (E. Chiti 2004, 223)

Chiti, Edoardo. 2004. “Administrative Proceedings Involving European Agencies.” *Law and Contemporary Problems* 68 (1): 219–236.

Chiti, Mario. 2004. “Forms of European Administrative Action.” *Law and Contemporary Problems* 68 (1): 37–57.

Legal and Public Documents

Sections, articles or paragraphs can be cited in the parentheses. They should be appropriately abbreviated.

Constitutions and laws

The title of the legislative act [acronym if needed], “Official Gazette of the state” and the number of the official gazette, or the webpage and the date of last access.

The Constitution of the Republic of Serbia, “Official Gazette of the Republic of Serbia”, No. 98/06.

(The Constitution of the Republic of Serbia, Art. 33)

The Law on Foreign Affairs [LFA], “Official Gazette of the Republic of Serbia”, No. 116/2007, 126/2007, and 41/2009.

(LFA 2009, Art. 17)

Succession Act [SA], “Official Gazette of the Republic of Croatia”, No. 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, and 33/15 and 14/19.

(SA 2019, Art. 3)

An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019, www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/pdfs/ukpga_20190017_en.pdf, last accessed 20 December 2019.

(Offensive Weapons Act 2019)

Government decisions and decisions of the institutions

The name of the government body or institution [acronym or abbreviation], the title and number of the decision, date of the decision passing, or the webpage and the date of the last access.

Protector of Citizens of the Republic of Serbia [Protector of Citizens], Opinion No. 19–3635/11, 11 January 2012, https://www.ombudsman.org.rs/attachments/064_2104_Opinion%20HJC.pdf, last accessed 20 December 2019.

(Protector of Citizens, 19–3635/11)

U.S. Department of the Treasury [USDT], Treasury Directive No. 13–02, July 20, 1988, <https://www.treasury.gov/about/role-of-treasury/orders-directives/Pages/td13-02.aspx>, last assessed 20 December 2019.

(USDT, 13–02)

Legislative acts of the European Union

The title of the legislative act, the number of the official gazette, the publication date and the number of the page in the same format as on the *EUR-lex* website: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

Regulation (EU) No 182/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 laying down the rules and general principles concerning mechanisms for control by Member States of the Commission's exercise of implementing powers, OJ L 55, 28.2.2011, p. 13–18.

(Regulation 182/2011, Art. 3)

Treaties

European Union founding treaties

Title of the treaty or title of the consolidated version of the treaty [acronym], information on the treaty retrieved from the official gazette in the same format as on the *EUR-lex* website: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

Treaty on European Union [TEU], OJ C 191, 29.7.1992, p. 1–112.

(TEU 1992, Art. J.1)

Consolidated version of the Treaty on European Union [TEU], OJ C 115, 9.5.2008, p. 13–45.

(TEU 2008, Art. 11)

Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union [TFEU], OJ C 202, 7.6.2016, p. 1–388.

(TFEU 2016, Art. 144)

Other treaties

Title of the treaty [acronym or abbreviation], date of conclusion, UNTS volume number and registration number on the *United Nations Treaty Collection* website: <https://treaties.un.org>.

Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization [Marrakesh Agreement], 15 April 1994, UNTS 1867, I-31874.

(Marrakesh Agreement 1994)

International Covenant on Civil and Political Rights [ICCPR], 16 December 1966, UNTS 999, I-14668.

(ICCPR 1966)

Treaty of Peace between the State of Israel and the Hashemite Kingdom of Jordan [Israel Jordan Peace Treaty], 26 October 1994, UNTS 2042, I-35325.

(Israel Jordan Peace Treaty 1994)

Decisions of international organizations

The name of the international organization and its body [acronym], the decision number, the title of the decision, the date of the decision passing.

United Nations Security Council [UNSC], S/RES/1244 (1999), Resolution 1244 (1999) Adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999.
(UNSC, S/RES/1244)

Parliamentary Assembly of the Council of Europe [PACE], Doc. 14326, Observation of the presidential election in Serbia (2 April 2017), 29 May 2017.
(PACE, Doc. 14326, para. 12)

Case law

Case law of the courts in the Republic of Serbia

The type of the act and the name of the court [acronym of the court], the case number with the date of the decision passing, the name and number of the official gazette where the decision is published – if available.

Decision of the Constitutional Court of the Republic of Serbia [CCRS], IUa-2/2009 of 13 June 2012, “Official gazette of the Republic of Serbia”, No. 68/2012.
(Decision of CCRS, IUa-2/2009)

Decision of the Appellate Court in Novi Sad [ACNS], Rzr-1/16 of 27 April 2016.
(Decision of ACNS, Rzr-1/16)

Case law of the International Court of Justice

The name of the court [acronym], *the case title*, type of the decision with the date of the decision passing, the name and number of I.C.J. Reports issue where the decision is published, page number.

International Court of Justice [ICJ], *Application of the Interim Accord of 13 September 1995 (the Former Yugoslav Republic of Macedonia v. Greece)*, Judgment of 5 December 2011, I.C.J. Reports 2011, p. 644.
(ICJ Judgment 2011)

International Court of Justice [ICJ], *Accordance with the International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, Advisory Opinion of 22 July 2010, I.C.J. Reports, p. 403.
(ICJ Advisory Opinion 2010)

Case law of the Court of Justice of the European Union

The case title, the case number, type of the case with the date of the decision passing, ECLI.

United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union, Case C-270/12, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 22 January 2014, ECLI:EU:C:2014:18.

(United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union, C-270/12) or
(CJEU, C-270/12)

United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union, Case C-270/12, Opinion of Advocate General Jääskinen delivered on 12 September 2013, ECLI:EU:C:2013:562.

(Opinion of AG Jääskinen, C-270/12)

Case law of the European Court of Human Rights

The case title, number of the application, type of the case with the date of the judgment passing, ECLI.

Pronina v. Ukraine, No. 63566/00, Judgment of the Court (Second Section) on Merits and Just Satisfaction of 18 July 2006, ECLI:CE:ECHR:2006:0718JUD006356600.

(*Pronina v. Ukraine* 63566/00, par. 20) or
(ECHR, 63566/00, par. 20)

Case law of other international courts and tribunals

The name of the court [acronym], the case number, *the case title*, type of the decision with the date passing.

International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991 [ICTY], Case No. IT-94-1-A-AR77, *Prosecutor v. Dusko Tadic*. Appeal Judgement on Allegations of Contempt Against Prior Counsel, Milan Vujin. Judgment of 27 February 2001.

(*Prosecutor v. Dusko Tadic*, IT-94-1-A-AR77) or
(ICTY, IT-94-1-A-AR77)

Archive sources

Name of the repository [acronym], title or number of the fond [acronym], box number, folder number – if available, reference code, “title of the document” – or, if it is not available, provide a short description by answering the questions who? whom? what?, place and date – or n.d. if no date is provided.

Arhiv Srbije [AS], MID, K-T, f. 2, r93/1894, “Izveštaj Ministarstva inostranih dela o postavljanju konzula”, Beograd, 19. april 1888.

(AS, MID, K-T, f. 2)

(AS, MID, f. 2) – *When the folder number is known only*

Dalhousie University Archives [DUA], Philip Girard fonds [PG], B-11, f. 3, MS-2-757.2006-024, “List of written judgements by Laskin,” n.d.

(DUA, PG, B-11, f. 3)

Web sources

Surname, Name or name of the corporate author [acronym]. Year of publication or n.d. – if the year of publication cannot be determined. “The name of the web page.” *The name of the web site*. Date of creation, modification or the last access to the web page, if the date cannot be determined from the source. URL.

Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html>.

(Bilefsky and Austen 2019)

Institute for Political Studies [IPS]. n.d. “The 5th International Economic Forum on Reform, Transition and Growth.” *Institute for Political Studies*. Last accessed 7 December 2019. <http://www.ips.ac.rs/en/news/the-5th-international-economic-forum-on-reform-transition-and-growth/>.

(Institute for Political Studies [IPS] n.d.) – *First in-text citation*

(IPS n.d.) – *Second and every subsequent citation*

Associated Press [AP]. 2019. “AP to present VoteCast results at AAPOR pooling conference.” May 14, 2019. <https://www.ap.org/press-releases/2019/ap-to-present-votecast-results-at-aapor-polling-conference>.

(AP 2019)

TEXT FORMATTING

General guidelines in writing the manuscript

The manuscript should be written in Word, in the following manner:

- Paper size: A4;

- Margins: Normal 2.54 cm;
- Use roman font (plain letters) to write the text, unless specified otherwise;
- Line spacing: 1.5;
- Footnote line spacing: 1;
- Title font size: 14 pt;
- Subtitles font size: 12 pt;
- Text font size: 12 pt;
- Footnote font size: 10 pt;
- Tables, charts and figures font size: 10 pt;
- Use Paragraph/Special/First line at 1.27 cm;
- Text alignment: Justify;
- Font color: Automatic;
- Page numbering: Arabian numerals in lower right corner;
- Do not break the words manually by inserting hyphens to continue the word in the next line;
- Save the manuscript in the .doc format.

Research article manuscript preparation

The manuscript should be prepared in the following manner:

*Name and surname of the first author**

* In the footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended.

Affiliation

Name and surname of the second author

Affiliation

TITLE OF THE PAPER**

** In the footnote: Optionally, include one of the following (or similar) information: 1) name and number of the project on which the paper was written: 2) the previous presentation of the paper on a scientific conference as an oral presentation under the same or similar name; or 3) the research presented in the paper was conducted while writing the PhD dissertation of the author.

Abstract

Abstract, within 100–250 words range, contains the subject, aim, theoretical and methodological approach, results and conclusions of the paper.

Keywords: Below the abstract, five to ten **key words** should be written. Key words should be written in roman font and separated by commas.

The paper can have maximum of three levels of subtitles. **Subtitles** should not be numbered. They should be used in the following manner:

FIRST LEVEL SUBTITLE

Second level subtitle

Third level subtitle

Tables, charts and figures should be inserted in the following manner:

- Above the table/chart/figure, center the name of Table, Chart or Figure, an Arabic numeral, and the title in roman font;
- Below the table/chart/figure, the source should be cited in the following manner: 1) if

the table/chart/figure is taken from another source, write down *Source*: and include the parenthetical citation information of the source; or 2) if the table/chart/figure is not taken from another source, write down *Source*: Processed by the author.

Use in-text references according to *Citing and referencing*.

Use the footnotes solely to provide remarks or broader explanations.

REFERENCES

References should be listed after the text of the paper, prior to the Resume in the following manner:

- the first line of each reference should be left intended, and the remaining lines should be placed as hanging by 1.27 cm using the option Paragraph/Special/Hanging;
- all the references should be listed together, without separating legal acts of archives;
- the references should not be numbered;
- list only the references used in the text.

After the reference list, write the name and surname of the author, the title of the paper and resume in Serbian in the following manner:

Име и презиме првог аутора*

* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора.

Име и презиме другог аутора

НАСЛОВ

Резиме

Resume (Резиме) up to 1/10 length of the paper contains the results and conclusions of the paper which are presented in greater scope than in the abstract.

Keywords (Кључне речи): Key words should be written in roman font and separated by commas.

Review preparation

A review should be prepared in the same manner as the research article, but leaving out abstract, keywords and resume.

Book review preparation

Book review should be prepared in the following manner:

Split the text into **two columns**.

*Name and surname of the author**

* In the footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended.

Affiliation

TITLE OF THE BOOK REVIEW

Below the title **place the image of the front cover**;

Below the image of the front cover list the book details according to the following rule:

Name and surname of the author. Year of publication. *Title of the book*. Place of publication: Publisher, total number of pages.

The text of the book review should be prepared following the guidelines of the research article preparation.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

351.862/.863(497.11)

ПОЛИТИКА националне безбедности = The Policy of
National Security / главни и одговорни уредник Марија Ђорић.
- Год. 5, бр. 5 (2013)- . - Београд : Институт за политичке
студије, 2013- (Житиште : Ситопринт). - 24 cm

Доступно и на: <http://www.pnbips.edu.rs/>. - Полугодишње. –
Преузима нумерацију зборника “Србија”. -
ISSN 2334-959X = Политика националне безбедности
COBISS.SR-ID 203583500